

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TÜRKİYE'DE RUS TARİHİ ARAŞTIRMALARI (1923-2017)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Efe ÇULHA

Tarih Anabilim Dalı

Genel Türk Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU

HAZİRAN 2019

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TÜRKİYE'DE RUS TARİHİ ARAŞTIRMALARI (1923-2017)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Efe ÇULHA

Tarih Anabilim Dalı

Genel Türk Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU

HAZİRAN 2019

Efe Gulha

..... tarafından hazırlanan
tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Türkiye'de Rus Tarihi Araştırmaları (1923-
adlı bu 2017)

Prof. Dr. İlyas Kemaloglu

Tez Danışmanı mevl

Bu çalışma, jürimiz tarafından Genel Türk Tarihi Anabilim Dalında
Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. İlyas Kemaloglu mevl

Üye : Prof. Dr. Okan Yeşilot Okan

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Eray Biber Tuğba

Üye : _____

Üye : _____

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Efe ÇULHA

TÜRKİYE'DE RUS TARİHİ ARAŞTIRMALARI (1923-2017)

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı, tarih sahnesinde asırlarca kalan imparatorlukların yıkılmasıyla sonuçlandı. Savaş sonrasında kurulan Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında tesis edilen dostluk ilişkileriyle beraber Türkiye'de Rus tarihine dair telif ve tercüme kitaplar yayımlanmaya başlandı. Cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadarki dönemde yayımlanan kitaplar sayı bakımından az olmakla birlikte, Türkiye'de Rus tarihi üzerine yapılan çalışmaların ilk örnekleri olması açısından önem arz etmektedirler. Soğuk Savaş döneminde Rusya tarihinin iki farklı dönemi (Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği) ile ilgili yayımlanan çalışmaların sayısında artış gözlenmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında da Rusya tarihine dair pek çok kitap yayımlanmıştır. Yayımlanan eserlerin büyük bir kısmı Sovyetler Birliği tarihini konu almaktadır. 1917 devrimleri ve devrimlerin Rusya'ya olan siyasi, sosyal ve ekonomik etkileri ile Sovyetler Birliği'nin Stalin dönemi kitaplarda ele alınan konuların ekseriyetini oluşturmaktadır. Çarlık Rusya tarihini konu alan çalışmalarda ise IV. İvan, I. Petro ve II. Katerina dönemleri üzerinde durulmaktadır.

Yayımlanan çalışmalar içerisinde çeviri eserler önemli bir yere sahiptir. Nitekim Rusya tarihinin çeşitli dönemlerini konu alan ilk kitaplar tercüme eserlerdir. Ayrıca, ele alınan konularla ilgili en kapsamlı çalışmaları da yine Türkçeye tercüme edilen kitaplar oluşturmaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: Çarlık Rusyası, Sovyetler Birliği, Bibliyografya, Türkiye'de Rus Tarihi Yazımı

RUSSIAN HISTORY STUDIES IN TURKEY (1923-2017)

ABSTRACT

First World War ended with collapse of empires that lived for centuries. With Turkish-Soviet Union friendship which is built after war, publishing of copyright and translated books on Russian history began in Turkey. While number of books that were published between Founding of Republic and Second World War are few, they are important in terms of being the first examples of studies on Russian history in Turkey. During Cold War, number of studies on two different eras of Russian History (Tsardom of Russia and The Soviet Union) increased. A lot of books were published after the Dissolution of The Soviet Union. Most of the published were about The Soviet Union. Revolution of 1917; political, social and economic effects of the revolution in Russia; Stalin Era Soviet Union were the dominant subjects of these books. In the books that were about Tsardom, main subjects were Ivan IV., Petro I. and Catherina II. among these studies, translations held important place.

Translated works have an important role in published studies. In fact, the first books on various Russian periods were translated. Also, some of the most comprehensive works on these topics have been translated into Turkish.

KEYWORDS: Tsardom of Russia, Soviet Union, Bibliography, Russian Historiography in Turkey

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında birbirleriyle asırlarca mücadele eden dünyanın iki önemli imparatorluğu yıkıldığı gibi onların yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği yakın bir iş birliği geliştirmeye başladılar. Taraflar arasındaki bu yakınlaşma ve asırlara dayanan tarihî geçmişin bir neticesi olarak Türkiye’de Rusya tarihinin çeşitli dönemlerini ele alan kitaplar kaleme alınmaya başlandı, pek çok telif ve çeviri eser yayımlandı. Türkiye’de XX. yüzyılın başından itibaren gerek Çarlık Rusya’sı gerekse Sovyetler Birliği tarihine ilişkin birçok eser kaleme alınmasına rağmen, şimdiye kadar Rusya tarihine dair yayımlanan eserlerin bir değerlendirilmesi yapılmamıştır. Bu çalışmada Türkiye’de Rus tarihine dair telif ve tercüme eserler kronolojik bir şekilde ilmî kritik de yapılarak ele alınmakta, dönemlere göre değerlendirilmektedirler.

Çalışmanın her aşamasında benden yardımlarını esirgemeyen ve her zaman yol gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu’na büyük bir teşekkür borçluyum. Yine bu çalışma esnasında manevî desteklerini hissettiğim Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Başkanı Sayın Şerafettin Yılmaz ve Türkiye Millî Kültür Vakfı’na teşekkürü bir borç bilirim. Tezin düzenlenme aşamasındaki yardımlarından ötürü Gülten Uluçay, Gizem Karataş, Sinan Ateş ve Ozan Eren Üçgül’e teşekkür ederim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca desteklerini gördüğüm aileme, Serap ve Can Çelik’e, arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Efe Çulha

İstanbul, Haziran 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT	IX
ÖNSÖZ.....	XI
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ	1
I. CUMHURİYETİN İLÂNINDAN İKİNCİ DÜNYA ŞAVAŞI'NIN BİTİMİNE KADAR OLAN DÖNEMDE TÜRKİYE'DE RUS TARİHİ ARAŞTIRMALARI	3
1.1 Telif Eserler	4
1.2 Çeviri Eserler.....	5
II. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE RUS TARİHİNE DAİR YAYIMLANAN ESERLER.....	11
2.1 Telif Eserler	12
2.2 Çeviri Eserler.....	23
III. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN YIKILIŞINDAN 2017 YILINA KADARKİ DÖNEMDE TÜRKİYE'DE RUS TARİHİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	51
3.1 Telif Eserler	52
3.2 Çeviri Eserler.....	57
SONUÇ.....	85
BİBLİYOGRAFYA	91
ÖZGEÇMİŞ.....	103

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
haz.	: Hazırlayan
RSDİP	: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
yay. haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'daki ihtilâl hareketleri Romanov hanedanının yıkılmasıyla sonuçlandı. 1917'deki Şubat İhtilâli'ni Ekim Devrimi takip etti ve Bolşevikler Rusya'da iktidarı ele geçirdi. Aynı tarihlerde Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri tarafından işgale uğraması nedeniyle Anadolu halkı Mustafa Kemal önderliğinde Millî Mücadele hareketini başlattı. Yeni kurulan Sovyetler Birliği, Millî Mücadele'nin en büyük destekçilerinden biri oldu. Bu husus, Sovyetler Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti arasında tesis edilen dostluk ilişkilerinin başlangıcını teşkil etti. Söz konusu yakınlaşma ve asırlara dayanan tarihî münasebetler, tarafların birbirlerini daha yakından tanımalarını gerektirdi. Nitekim Sovyet Rusya'da Türkiye ile ilgili, Türkiye'de de kuzey komşusuna dair çalışmalar kaleme alınmaya başlandı.

Bizim çalışmamızın konusunu da cumhuriyetin kuruluşundan 2017'ye kadarki dönemde Türkiye'de Rus tarihine dair yayımlanan kitaplar oluşturmaktadır. Çalışmamız, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'ne ilişkin yayımlanan telif ve çeviri araştırma eserleri, biyografik çalışmalar, tarihle ilgili gezi yazıları ile hatıratları ihtiva etmektedir. Çalışmamızın amacı, Türkiye'de Rus tarihine dair yayımlanan çalışmaların tespit edilmesi, kitapların bir bütün olarak değerlendirilmesi, Rusya tarihine gösterilen ilginin dönemsel olarak artmasının veya azalmasının sebeplerinin ortaya konulması ve yapılan çalışmaların içerik olarak tetkik edilmesidir.

Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nin pek çok devletle askerî ve siyasi ilişkileri bulunmaktadır. Bu durum incelenen kitapların sınırının çizilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, söz konusu çalışmada Rusya'nın kendi özelindeki tarihinin değerlendirilmesine katkı sağlayacak kitaplar incelenmiş, Rusya'nın diğer devletlerle olan ilişkilerini konu alan eserler ile tarihî olayların anlatısından ziyade ideolojik çalışmalar olan Lenin ve Stalin tarafından kaleme alınan eserler kapsam dışında tutulmuştur. Çalışmada yer alan kitaplar incelenirken eserlerin yayım yıllarına göre kronolojik bir sıralama yapılmıştır. Eserler hakkında yapılan incelemelerde genel itibariyle yazarın tarihî olaylara dair dikkat çeken yorumları ve başka çalışmalarda değinilmeyen olaylara temas ettiği konular aktarılmaya çalışılmıştır. Yayımlanan

kitapların çoğu tetkik edilirken, konu itibariyle benzerlik gösteren bazı kitapların yalnızca adları zikredilmiştir.

Çalışmamızda yer alan kitaplar Türk-Rus ilişkilerinin değişkenlik gösterdiği dönemler göz önünde bulundurularak üç bölümde incelendi. Bu çerçevede “Cumhuriyetin İlanından İkinci Dünya Savaşı’nın Bitimine Kadar Olan Dönemde Türkiye’de Rus Tarihi Araştırmaları” adlı birinci bölümde 1923-1945 yılları arasında Türkiye’de Rusya tarihinin iki farklı dönemini (Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği) ihtiva eden ilk çalışmalar tespit ve tetkik edildi. Bu çalışmaların Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği tarihine ilişkin Türkiye’deki boşluğun doldurulmasına ne derece etki ettiği irdelendi.

“Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’de Rus Tarihine Dair Yayımlanan Eserler” adlı ikinci bölümde İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı ve Doğu olmak üzere iki farklı blokta yer alan Türkiye ve Sovyetler Birliği ilişkilerinin gergin olduğu ve genel itibariyle bu gerginliğin Sovyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılışına kadar devam ettiği süreç içerisinde yayımlanan kitaplar incelendi. Bu dönemde ilişkilerdeki gerginliğin bir yansıması olarak incelenen çalışmalar içerisinde Sovyetler Birliği’ne dair kaleme alınan kitaplar ekseriyeti oluşturmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu kitapların Türkiye’deki Sovyet Rusya tarihinin yazımına olan katkısı ortaya konulmaya çalışıldı.

“Sovyetler Birliği’nin Yıkılışından 2017 Yılına Kadarki Dönemde Türkiye’de Rus Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar” adlı üçüncü ve son bölümde ise Rusya Federasyonu’nun kurulmasından itibaren Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği tarihini bir bütün olarak ele alan ve Rusya tarihinin çeşitli dönemleri hakkında yazılan kitaplar tetkik edildi. Bu suretle Türkiye’de son dönemde yayımlanan telif ve çeviri eserlerle Rusya tarihi çalışmalarında gelinen nokta tespit edilmeye çalışıldı.

Türk-Rus münasebetlerinin uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, Türkiye’de Rus tarihine dair yayımlanan eserleri bir araya toplayan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çerçevede, yaptığımız bu çalışmanın söz konusu alanda Türkiye’deki boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacağını ve Türkiye’de bu alanda yayımlanmış eserlerin bir listesini de sunması açısından Rusya tarihi üzerine çalışmak isteyen araştırmacılara faydalı olacağını düşünmekteyiz.

I. CUMHURİYETİN İLÂNINDAN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BİTİMİNE KADAR OLAN DÖNEMDE TÜRKİYE'DE RUS TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Millî Mücadele döneminde Sovyet Rusya ile başlayan yakınlaşma, Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB'nin kurulması sonrasında da devam etmiş ve bu çerçevede çeşitli tarihlerde iki ülke arasında dostluk anlaşmaları imzalanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar devam eden bu yakınlaşma, Türkiye'deki Rusya tarihi ile ilgili yayım faaliyetleri açısından da önem arz etmektedir. Nitekim söz konusu dönemde gerek Çarlık gerekse Sovyet Rusya tarihine dair çeşitli kitaplar yayımlanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye ve Rusya arasındaki dostluk ilişkilerine rağmen bu dönemde Türkiye'de Rusya tarihine dair yayımlanan kitaplar incelendiğinde yalnızca üç eserin telif edilmiş olması dikkat çekicidir. Söz konusu eserler Cafer Seydahmet Kırımer ve Falih Rıfkı Atay'a aittir. Telif kitapların az oluşunu Türkiye'de Rus coğrafyası ve tarihine hâkim kişilerin azlığı ve araştırma güçlüğü ile açıklamak mümkündür. Telif eserler Sovyetler Birliği tarihi ile ilgili olsa da söz konusu eserlerin iki farklı bakış açısıyla yazıldığı görülmektedir. Ayrıca Sovyet coğrafyasında gördüğü şehirlerdeki izlenimlerini aktarmış olması nedeniyle Falih Rıfkı Atay'ın *Yeni Rusya* adlı eseri seyahatname olarak da değerlendirilebilir. Bu bakımdan cumhuriyetin ilk yıllarında Rus tarihi ve coğrafyasına ilişkin yayımlanan kitap türlerinin ilk örneklerinin de verildiği söylenebilir.

Söz konusu dönemde Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği tarihini ele alan kapsamlı eserlerin yanı sıra biyografi ve Sovyetler Birliği'nin kuruluşunda önemli rol oynayan isimlerin eserleri de tercüme edilerek yayımlanmıştır. Bu bağlamda yayımlanan ilk kitap, Troçki tarafından kaleme alınan *Rusya'da Hakiki Vaziyet* adlı eserdir. Mezkûr eser ayrıca iki ülke arasında kurulan iyi ilişkilere karşın Sovyetler Birliği'nden sürgün edilen eski Kızıl Ordu lideri tarafından telif edilmiş olması nedeniyle de önem arz etmektedir. Bunun dışında Dö Monzi'nin *Bolşeviklik* adlı kitabı Sovyet tarihini, N. Brian Chaninov'un *Rusya Tarihi* adlı eseri ise Çarlık Rusyası tarihini ele alan o dönemde yayımlanmış en kapsamlı çeviri kitap olma özelliği taşımaktadır.

Tercüme edilen kitapların Rusya tarihinin önemli meselelerine ışık tutan eserler olduğu görülmektedir. Bu minvalde söz konusu dönemde tercüme faaliyetlerinin önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

1.1 Telif Eserler

Cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadarki dönemde Rus tarihinin muhtelif devirlerini ele alan kitaplar kaleme alınmıştır. Bunlardan ilki, Bolşeviklerin Kırım'ı işgali sonrasında İstanbul'a gelen Cafer Seydahmet Kıırmer tarafından kaleme alınan *Rus İnkılabı*¹ adlı eserdir. Kitap, yazarın 1922 yılında Lozan Türk Yurdu²'nun düzenlediği konferansta yaptığı "Rus İnkılabını Doğuran Tarihî Amiller" adlı konuşmasının ilaveler yapılarak neşredilmiş hâlidir.

Genel itibariyle *Rus İnkılabı* adlı eserde Rus Devleti'nin ortaya çıkışı, Çarlık Rusyası döneminde tatbik edilen maarif politikası, köylü ve işçi zümresinin durumu, gayri Rus halklara karşı uygulanan Ruslaştırma siyaseti ve bu halkların ihtilâle giden süreçteki siyasî faaliyetleri, Rus aydınlarının ihtilâlin cereyanındaki etkileri, Bolşeviklerin iktidara gelişi ve sonrasında sanayi ve toprak konusunda yaptıkları reformlar ile Rus ve gayri Rus halklara karşı uyguladıkları politikalarından bahsedilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu eser *Rus İnkılabı* adını taşısa da kitapta Rusya tarihinin diğer önemli meselelerine de değinilmektedir. Bununla birlikte yazarın yer yer Rus tarihine Türkiye ve Türkler nazarından baktığı görülmektedir. Kitap, müstakil bir Rusya tarihi olmamasına rağmen o dönemde Rusya'ya dair kaleme alınan ilk eser olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede, eser şüphesiz söz konusu dönemde Ekim Devrimi'nin anlaşılmasında da önemli rol oynamıştır.

Bolşeviklerin iktidarı ele geçirdikten sonra Rusya'da meydana gelen değişimleri ele alan bir diğer eser, Falih Rıfki Atay'ın *Yeni Rusya*³ adlı eseridir. Esas itibariyle gezi notlarından derleme olan kitabın başlangıç kısmında yazar, Cafer Seydahmet Kıırmer'in aksine Bolşeviklerin vaatlerinin bir kısmını yerine getirdiğini ileri sürmekte ve bu düşüncesi nedeniyle ihtilâl karşıtları tarafından Bolşevik propagandasını yapmakla itham edildiğini belirtmektedir. Buna karşılık eserin

¹ Cafer Seydahmet Kıırmer, **Rus İnkılabı**, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1930.

² Lozan Türk Yurdu, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde kurulmuş Türk öğrenci derneklerinden biridir. 1909 yılında Lozan Osmanlı Kütüphanesi adıyla kurulmuş, 1911 yılında kütüphane programından başka bir program takip etmek üzere ismi Lozan Türk Yurdu olarak değiştirilmiştir. Bkz. Mehmet Şahingöz, "Lozan Türk Yurdu", **ATAM Dergisi**, XIII/37 (1997), s. 41.

³ Falih Rıfki Atay, **Yeni Rusya**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1931.

bütününde Sovyet idaresi altındaki Rusya ve halklarının Çarlık dönemine nazaran daha iyi bir vaziyette olduğu, ülkenin kalkınma yolunda ilerlediği, ihtilâlin halkı ilim, sanat, okul, radyo ve sinema ile buluşturduğunu ifade etmekte, diğer bir deyişle Bolşevik yönetiminin genel olarak “başarı”ları sıralanmaktadır. Çeşitli başlıklara ayrılan eserde Çarlık Rusyası ile Sovyetler Birliği arasında karşılaştırmalar yapılarak Bolşevik idaresinin devletin ve halkın gelişimindeki başarısı gösterilmeye çalışılmıştır.

Falih Rıfki Atay, *Yeni Rusya* adlı eserinde şehir tanıtımından Rusya’daki içtimaî hayata kadar pek çok konuyu ele almıştır. Yazar, sinema, radyo, kitap ve gazetelerde Bolşevizmin propagandasının yapılmasına rağmen söz konusu faaliyetlerin halkın gelişimi için kullanıldığını ifade etmiştir. Yazarın resmî bir ziyaret için Rusya’ya gitmiş olması, Bolşevik yönetimindeki Rusya’da yapılan reformlar ve bunlara bağlı olarak kat edilen ilerlemeleri resmî rakamlarla ifade etmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca, söz konusu eserin o dönemde kaleme alınan eserlerden farklı olarak gezi notlarından derleme olması sebebiyle yazarın Sovyetler Birliği’nin başkentine olan yolculuğu boyunca gördüğü şehirler ve bu şehirlerde yaşayan halklar hakkında verdiği bilgiler o dönem Rusyası’nın anlaşılması açısından önemlidir.

Bir yıl sonra Falih Rıfki Atay *Moskova, Roma*⁴ adlı eseri kaleme almıştır. İlk kitabında Sovyetler Birliği’ndeki gelişmelere yer veren Atay, bu eserinde Stalin ve diğer Sovyet erkânı ile yapılan görüşme esnasındaki izlenimlerini aktarmaktadır. Ayrıca Emil Ludwig’in Stalin ile yaptığı mülakatın bazı bölümlerine de yer vermektedir. Bundan başka Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın başarılı olma sebepleri ve bu planın neticeleri, 1930-1932 arası dönemde Sovyetler Birliği’ndeki gelişmeler, gelir eşitsizliği, devlet idare sistemi ve Komünist Parti teşkilatı gibi konulara değinilmektedir.

1.2 Çeviri Eserler

Cumhuriyetin kuruluşundan Soğuk Savaş’ın başlangıcına kadar olan dönemde Rusya tarihine dair kaleme alınan telif eserlerin yanı sıra Türkçeye tercüme edilen kitaplar da önemli bir yer sahiptir. Bu eserlerin başında Lev Troçki’nin *Rusya’da Hakiki Vaziyet*⁵ adlı eseri gelmektedir. Rusya’da basılan, ancak daha sonra toplatılan eserin bir nüshası Almanya’da neşredilmiş ve Almancadan Türkçeye tercüme edilmiştir.

⁴ Falih Rıfki Atay, **Moskova, Roma**, Muallim Ahmed Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932.

⁵ Lev Troçki, **Rusya’da Hakiki Vaziyet**, Sonne Matbaası, Berlin 1929.

Eserde, kitabın Türkiye’de basıldığı matbaanın ve Türkçeye tercüme edenin ismi yer almamasına rağmen çevirmen tarafından yazılmış bir önsöz bulunmaktadır. Eserde değinilen hususlar; Lenin-Stalin ilişkisi ve Stalin’in parti içerisindeki tatbik ettiği politikalar, Sovyetler Birliği’ndeki işçi sınıfının durumu, Gürcistan’ın Sovyetler Birliği’ne dâhil olmasından sonra Gürcistan’da Sovyet idaresinin ne şekilde uygulanacağı hususunda ortaya çıkan fikir ayrılıklarından doğan Gürcistan meselesidir. Ayrıca muhalifler arasında sürgün edilen kişilerin isimleri ile ihtilâlin cereyanına kadar olan dönemde ifa ettikleri görevleri de sıralayan müellif, ilk olarak 50 kişinin sürgün edildiğini belirtmekte,⁶ Troçki’nin sürgün edilme hâdisesini ayrıntılı olarak aktarmaktadır.

Söz konusu eser, Rusya tarihi hakkında Türkiye’de yayımlanan ilk kitaptır. Ayrıca Türkçeye çevrilmiş ilk eser olması ve eserin Bolşevik İhtilâli’nin önemli isimlerinden olan Lev Troçki tarafından kaleme alınmış olması açısından da ehemmiyet arz etmektedir. Eserin dönemin Rusyası ve Stalin’in parti içerisinde tatbik ettiği politikaların anlaşılmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür. Ancak yazarın Sovyet Rusya hakkında verdiği bilgiler dikkate alındığında eserin muhalif bakış açısıyla yazıldığı görülmektedir.

Türkçeye tercüme edilen eserlerden biri de çevirisi Menemenlizade Ethem tarafından yapılan Baron Boris Nolde’nin *Rus Eski Rejimi ve Bolşevik İnkılâbı*⁷ adlı eseridir. Kitap, “Vahdetten İnkılâba Kadar” ve “İhtilâl Monarşinin Sükûtu” olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Rusya tarihinin siyasi olaylarından ziyade Rus devlet teşkilatı, toplum yapısı ve kilisenin Çarlık Rusya dönemindeki durumu ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise Bolşeviklerin iktidara geliş sürecine geniş bir biçimde yer verilirken iktidarı ele geçirdikten sonraki olaylardan kısaca bahsedilmektedir.

Baron Boris Nolde’nin *Rus Eski Rejimi ve Bolşevik İnkılâbı* adlı eseri Bolşevik İhtilâli’ni konu alan Türkçeye tercüme edilmiş ilk kitaptır. Eserde Bolşevik İhtilâli’ni ele alan diğer kitaplardan farklı olarak Çarlık Rusyası’nın devlet teşkilatı hakkında da bilgi verilmektedir. Eseri önemli kılan hususlardan biri de yazarın Bolşevik İhtilâli hakkındaki görüşleridir. Nitekim yazar Avrupa’da cereyan eden diğer

⁶ Troçki, **a.g.e.**, s. 6-7.

⁷ Baron Boris Nolde, **Rus Eski Rejimi ve Bolşevik İnkılâbı**, çev. Menemenlizade Ethem, Mektep Neşriyat Yurdu, İstanbul 1932.

ihtilâllerden farklı olarak Rusya'daki ihtilâli Rus halkının mazisinden gelen şartlara bağlamaktadır. Ayrıca yazarın Rusya tarihinde önemli bir yeri olan I. Petro ve dönemi ile ilgili görüşleri de dikkat çekmektedir. XVIII. yüzyılda imparatorluğun I. Petro döneminde ilân edilmesine rağmen bu dönemde gerçekleşen olayların siyasi açıdan önemli bir değişiklik meydana getirmediğini belirtmektedir. İmparatorluğun ilânı sonrasında çarın "imparator" unvanı almasının Rusya'nın siyasi gücünde bir değişim meydana getirmediğini, bu nedenle söz konusu değişikliğin yalnızca unvan değişiminden ibaret olduğunu yazmaktadır.⁸

Aynı yıl Sovyetler Birliği tarihi ile ilgili yayımlanan bir diğer kitap, Fransa'da mebusluk ve nazırlık görevlerinde bulunan Dö Monzi'nin Haydar Rıfat tarafından tercüme edilen *Bolşeviklik*⁹ adlı eseridir. 10 bölümden oluşan eserde ihtilâl öncesi Rusya'nın içinde bulunduğu vaziyet, ihtilâlin sebepleri, Rusya'da iç savaş dönemi ve sonrasındaki faaliyetler, Sovyetler Birliği'nin idari teşkilatı ile Sovyetlerin diğer devletlerle münasebetleri hakkında bilgi verilmektedir.

Bu çalışma, ele alınan dönemde Türkiye'de basılmış Sovyetler Birliği tarihini ele alan en kapsamlı eserdir. Yazarın ihtilâlin sebeplerine ilişkin görüşleri önem arz etmektedir. Nitekim Dö Monzi, söz konusu dönemde yazılan diğer eserlerden farklı olarak ihtilâlin sebeplerini I. Petro ve II. Katerina dönemine kadar götürmektedir. Bunun yanı sıra kitapta Sovyetler Birliği'nin önemli noktalarına değinilmesi ve kullanılan belgeler de eseri önemli kılan hususlar arasında yer almaktadır. Bu belgelerden biri, Sovyetler Birliği tarihi açısından önemli bir nokta teşkil eden Lenin'in vasiyetnamesidir. Yazar, eserde vasiyetnameden bir bölüme yer vererek Stalin ve Troçki arasındaki mücadeleye de ışık tutmaktadır.

Haydar Rıfat Yorulmaz'ın Türkçeye tercüme ettiği bir başka eser, Pier Şal'ın kaleme aldığı *Lenin'in Hayatı*¹⁰ adlı kitabıdır. Kitapta Rusya'da cereyan eden ihtilâller ve bu ihtilâllerde SSCB'nin kurucusu Lenin'in faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Eserin çevirenin önsözü niteliği taşıyan "Başlangıç" adlı kısmında Rus Devrimi hakkındaki görüşlerini dile getiren Yorulmaz, ilk içtimaî ihtilâlin Lenin tarafından

⁸ Nolde, a.g.e., s. 19.

⁹ Dö Monzi, *Bolşeviklik*, çev. Haydar Rıfat, Genç Türk Kitaphanesi, İstanbul 1932.

¹⁰ Pier Şal, *Lenin'in Hayatı*, çev. Haydar Rıfat Yorulmaz, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul 1932.

gerçekleştirildiğini ifade etmekte ve Lenin'in ihtilâli Rusya'da gerçekleştirmesini de Rusya'daki mevcut vaziyetin uygun olmasına bağlamaktadır.¹¹

Lenin'in Simbirsk Lisesi'ndeki öğrenim yıllarındaki hayatının anlatımıyla başlayan eserde, Lenin'in ailesi hakkında da bilgi verilmektedir. Bu bağlamda Lenin'in kökeni meselesine değinen yazar, Lenin'in Çuvaş soyundan geldiği konusunda bir rivayetin bulunduğunu ve elmacık kemiklerinin çıkıklığı ile gözlerinin çekik oluşunun söz konusu rivayeti doğruladığını ifade etmektedir.¹² Eserde özellikle Ekim Devrimi'ne giden süreçte Lenin'in verdiği mücadele ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Ayrıca ihtilâlin cereyanı sonrasında başlayan iç savaş döneminde Lenin'in gerçekleştirdiği çeşitli telefon görüşmelerine yer verilmektedir.

Sovyetler Birliği ile ilgili yayımlanan eserlerden biri de Hasan Âli'nin tercüme ettiği Stalin ile yapılan mülakatlardan derleme bir kitap olan *Stalin Diyor Ki*¹³ adlı eserdir. Kitapta, Stalin'in 23 Temmuz 1934 tarihinde İngiliz yazar H. G. Wells, 1 Mart 1936 tarihinde Amerikalı gazeteci Roy Howard ve 9 Eylül 1927'de İşçi Delegasyonu ile yaptığı mülakatlar tarih sıralaması olmadan karışık şekilde verilmiştir.

Yazar, önsöz bölümünde eserin telif ediliş sebebine yer vermekte, Sovyetler Birliği'nin geçirdiği devrelerin yalnızca Stalin'den öğrenilebileceğini, bu nedenle Stalin'in çeşitli tarihlerdeki mülakatlarını bir araya topladığını ifade etmektedir. Ayrıca Sovyetler Birliği'ndeki her hâdisenin dünya tarafından dikkatle takip edildiğini ve bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin leh ve aleyhte en çok eser yazılan mevzu teşkil ettiğini belirtmektedir. Türkiye'de Sovyetler Birliği'ne dair yazılan yazıların müelliflerin kendi görüşlerini aksettirmesi nedeniyle objektiflikten uzak olduğunu belirtmesine rağmen önsözün müellifin düşüncelerini içerdiği görülmektedir.

Hasan Âli'nin mülakatlardan derleme eseri olan *Stalin Diyor Ki*, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Stalin'in görüş ve fikirlerini yansıtması nedeniyle önem teşkil eden bir çalışmadır. Telif edildiği dönem göz önünde bulundurulduğunda eserin söz konusu dönemde Sovyetler Birliği'ndeki kimi faaliyetlerin ve Sovyetler Birliği'nin dünyaya olan bakış açısının anlaşılmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür.

¹¹ Şal, a.g.e., s. 5.

¹² Şal, a.g.e., s. 10.

¹³ **Stalin Diyor Ki**, çev. Hasan Âli, Bozkurt Basımevi, 1936.

Ele alınan dönemde Çarlık Rusya tarihine dair yayımlanan ilk kitap ise N. Brian Chaninov'un *Rusya Tarihi*¹⁴ adlı eseridir. Fransızcadan Türkçeye tercümesi 1918'de Osmanlı Devleti'nin Moskova Büyükelçisi olarak atanan Galip Kemali Söylemezoğlu tarafından yapılan eserde, Rusların ataları olan Slavların yayıldıkları coğrafya, Rusların menşei, ilk Rus Devleti'nin teşekkülü ve Çarlık Rusyası'nın yıkılışına kadar olan dönem ele alınmaktadır. Kitap, "Menşeleri", "Kiev Rusyası", "Rostov ve Suzdal Prenslikleri", "Moğol İstilası ve Hâkimiyeti" şeklinde çeşitli başlıklardan oluşmaktadır.

Çevirenin önsözü bölümünde Söylemezoğlu, Rusya tarihi ile ilgili kendi görüşlerini aktarmaktadır. Söylemezoğlu, Petro döneminde yapılan Batılılaşma faaliyetlerinin temellerinin III. İvan tarafından atıldığını ve Rus milletinin oluşumunda özellikle Ortodoksluğun etkili olduğunu ifade etmektedir. Çevirmen III. İvan'ın İstanbul'un fethi neticesinde yıkılan Bizans hanedanına mensup bir prensesle evlenmesi sonrasında Moskova'nın "Üçüncü Roma" vaziyetine büründüğünü belirtmektedir. Söz konusu bölümde dikkat çeken hususlardan biri de Söylemezoğlu'nun Rus Çarı Petro ile Mustafa Kemal Atatürk'ü karşılaştırmasıdır. Petro ile Atatürk'ün çağdaş medeniyetler seviyesine erişmeye yönelik fikir ve faaliyetleri dolayısıyla ortak yönlerinin bulunduğu söylenebilir. Ancak iki liderin içinde bulunduğu şartlar farklılık göstermektedir. Bu çerçevede Söylemezoğlu, Petro'yu zor şartlar altında olsa da çarın oğlu olarak tahta çıkmış bir hükümdar, Atatürk'ü ise milletin içinden çıkmış, işgale uğramış bir devleti bağımsızlığa kavuşturup Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran bir komutan olarak nitelendirmektedir.¹⁵ Ayrıca Rusya ile Osmanlı Devleti'nde meydana gelen olayları da karşılaştırmaktadır. Nitekim yazar, Petro'nun hâkimiyeti tam olarak ele alması sonrasında Strelets (tüfekçi) askerî birliğini kaldırması olayı ile II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması arasında benzerlik kurmaktadır.¹⁶

N. Brian Chaninov'un bu eseri, Türkiye'de yayımlanan ilk ve en kapsamlı Rusya tarihi özelliği taşımaktadır. Bunun dışında eseri önemli kılan bir diğer nokta, yazarın Rusların menşei konusundaki görüşleridir. Nitekim yazar Rus kroniklerinde yer alan Slavların İskandinav kökenli Varegleri davet etmeleri sonucunda Rus devletinin

¹⁴ N. Brian Chaninov, **Rusya Tarihi**, çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, Kanaat Kitabevi, Ankara 1939.

¹⁵ Chaninov, **a.g.e.**, s. VII-VIII.

¹⁶ Chaninov, **a.g.e.**, s. 218.

teşekkül ettiğine dair bilgilerden farklı bir yorum getirmektedir. Eserde Rusya tarihinin iki buçuk asırlık bir dönemini kapsayan Altın Orda hâkimiyetinden bahsederken Moğol idare sistemine dair bilgiler de verilmektedir. Türkiye’de dahi Moğollara olumsuz bakılırken Moğollar ve Altın Orda’nın olumlu etkilerini ortaya koyan bir eserin Türkçeye tercüme edilmesi önemlidir. Kitap Rus devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar olan dönemi kapsamına rağmen Rus ve dünya tarihi açısından ehemmiyet arz eden bazı olaylar kitapta yer almasa da bu dönemde Türkiye’de konuyla ilgili boşluğu önemli ölçüde doldurmuştur.

Tercüme edilen eserlerden biri de Robert Vaucher’in *Dev Rus: II. Büyük Petro Staline*¹⁷ adlı eseridir. Tercümesi Sami Sabit Karaman tarafından yapılan kitap, 19 bölümden oluşmaktadır. Eserde sekizinci bölüme kadar İkinci Dünya Savaşı arifesinde Sovyet Rusya’daki vaziyet ve Stalin döneminde Sovyetler Birliği’nde yapılan yenilikler ile değişimler ele alınmakta, Sovyetler Birliği’nin doğal kaynaklarının çeşitliliğine ve bulunan rezerv miktarına değinilmektedir. Ayrıca yazar, Stalin ile Çar I. Petro’nun sanayi politikalarını karşılaştırmakta ve iki lider arasında benzerlik kurmaktadır. Eserin sekizinci bölümünden itibaren ise İkinci Dünya Savaşı’nın gidişatında belirleyici etken olan Alman-Rus Savaşı’ndan bahsedilmektedir.

Robert Vaucher’in söz konusu eseri Sovyetler Birliği tarihinin Stalin iktidarı dönemini ele alan ilk eserdir. Kitap, *Dev Rus: II. Büyük Petro Staline* adını taşısa da eserde I. Petro ile Stalin’in karşılaştırmasından ziyade eserin yazıldığı döneme kadar süregelen Alman-Rus Savaşı’ndan bahsedildiği görülmektedir. Yazar, Stalin ve Petro arasında yaptığı karşılaştırmayı kısa tutmasına rağmen önemli tespitlerde bulunmakta, Stalin’in Petro’nun izinden gittiğini belirterek sanayileşmeye önem verdiğini ifade etmektedir.¹⁸ Yine Emil Ludwig’in *Stalin Biyografisine Dair Deneme*¹⁹ adlı eseri, bu dönemde Türkçeye tercüme edilerek yayımlanan bir başka eserdir.

¹⁷ Robert Vaucher, **Dev Rus: II. Büyük Petro Staline**, çev. Sami Sabit Karaman, İzmit Selülöz Basımevi, İzmit 1944.

¹⁸ Vaucher, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁹ Emil Ludwig, **Stalin Biyografisine Dair Deneme**, çev. Nahit Kerven, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1945.

II. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE RUS TARİHİNE DAİR YAYIMLANAN ESERLER

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin önderliğindeki Doğu Bloku ile Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğündeki Batı Bloku ortaya çıkmıştır. Savaşın sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talep etmesinin de etkisiyle iki kutuplu dünya düzeninin kurulduğu Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Batı Bloku içerisinde yer almıştır. Bu durum, o dönemde Türkiye'de yayımlanan eserlerin konusuna da etki etmiş, Sovyetler Birliği'ne dair çeşitli konulardaki eserler telif ve tercüme edilmiştir.

Söz konusu dönemde Sovyetler Birliği'ni konu alan telif eserler, Soğuk Savaş döneminde iki ülkenin farklı kutuplarda yer almasının da bir sonucu olarak genel itibariyle Sovyet coğrafyasına yapılan gezi heyetine katılanlar tarafından kaleme alınmıştır. Müelliflerin gezi esnasındaki izlenim ve çıkarımlarını içeren bu kitaplarda Sovyet sistemine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Telif kitaplar arasında hatıratlar da Rusya tarihine ışık tutan önemli eserler arasında bulunmaktadır. Raci Çakıröz'ün *Çarlık ve Bolşevik Rusya'da 10 Yıl* adlı eseri Çarlık Rusyası'nın son, Sovyetler Birliği'nin ise ilk dönemlerini içermesi bakımından bu türde yazılan kitaplar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kenan Somer'in *100 Soruda Ekim İhtilali* adlı eseri ise ihtilâli konu alan tek telif eser olma özelliği taşımaktadır.

Tercüme eserlerin büyük çoğunluğunun konusunu ise Şubat ve Ekim devrimleri oluşturmaktadır. Rusya tarihinin dönüm noktasını teşkil eden devirlerden biri olan Rus devrimlerine ilişkin farklı bakış açılarıyla ve farklı türlerde eserler Türkçeye kazandırılmış ve o dönemdeki boşluğun doldurulmasına önemli katkı sağlanmıştır.

Biyografi türünde yayımlanan eserlerin önemli bir kısmını Ekim İhtilali'nin lideri Lenin'in biyografisi oluşturmaktadır. Bununla birlikte en kapsamlı biyografi eserleri ise Troçki ve Stalin hakkında yazılmıştır. Troçki'nin kaleme aldığı *Hayatım* adlı eseri ile Isaac Deutscher'in üç ciltlik *Troçki* ve iki ciltlik *Stalin* adlı eseri bu alanda yazılmış en önemli eserlerdir.

2.1 Telif Eserler

Soğuk Savaş döneminde Rus tarihi ile ilgili Türkiye’de yayımlanan ilk kitap, İsmail Subhi Soysalioğlu’nun *Dünya Milletleri ve Bolşevik Rus Politikası*²⁰ adlı eseridir. Eserin önsözünün altına eklenen notta yazar, esas itibariyle *Tasvir* gazetesinin 1945 yılındaki çeşitli sayılarında yer alan bahislerin ilaveler yapılarak kitap şeklinde neşredildiğini belirtmektedir. Yazar söz konusu eserde savaş sonrasında Rusya’nın Türkiye’ye karşı yaklaşımındaki değişimleri irdelemektedir. Ayrıca Sovyet Rusya’nın teşkilât yapısı hakkında da bilgi verilmektedir. Yazar kitapta bahsedilen hususları objektif bir şekilde aktardığını belirtse de eserin bütünü incelendiğinde kitabın Türkiye ve Türkler nazarıyla yazıldığı görülmektedir.

Türkiye’de yayımlanan kitaplardan bir diğeri Abdullah Taymas tarafından kaleme alınan *Rus İhtilali’nden Hatıralar I 1917-1919*²¹ adlı eserdir. Eserde müellif ihtilâl dönemindeki hatıralarını aktarmaktadır. Ancak hatıraların ihtilâl günlerine ait olması münasebetiyle ihtilâl olaylarına da değinilmektedir. Ayrıca Rızaeddin Fahreddin, Fatih Kerimî, Aziz Ubeydullah gibi ihtilâl öncesinde ve ihtilâl günlerinde temaslarda bulunduğu ve işbirliği yaptığı kişiler hakkında da kısaca bilgi vermektedir. Bundan başka eserde Türkistan’ın işgali, Pugaçev İsyanı gibi Rusya tarihinin önemli siyasi ve içtimaî olaylarından da bahsedilmektedir.

Kazan’da Şubat İhtilali’nin büyük bir coşku, Ekim İhtilali’nin ise korku ve kaygı uyandırdığına dair satırlar içeren eser, ihtilâllerin Rusya Türklerinin önemli merkezlerinden biri olan Kazan’da nasıl karşılandığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Öte yandan Şubat İhtilali’nin cereyanı sırasında yazarın Kazan’da bulunması nedeniyle eser, konuyla ilgili birinci elden kaynak niteliği taşımaktadır.

Yazar, Şubat İhtilali sonrasında Kazan’daki örgütlenme girişimleri, Rusya Türklerinin yayın faaliyetleri, Bolşevizm’den önce Rusya’daki fikir hareketleri, Rusya’da iç savaş dönemini, Rusya Türklerinin Bolşevikler tarafından akamete uğratılan siyasi çalışmalarının yanı sıra Rurik ve Romanov hanedanlarından yöneticilerin hâkimiyetleri hakkında da bilgi vermekte, II. Nikolay ve ailesine geniş yer ayırmaktadır. Bu bakımdan eser yalnızca Rus İhtilali’ni değil Çarlık Rusya döneminin çeşitli devirlerini de konu alan önemli bir kaynaktır. Eserin yayımlandığı

²⁰ İsmail Subhi Soysalioğlu, *Dünya Milletleri ve Bolşevik Rus Politikası*, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul 1946.

²¹ Abdullah Taymas, *Rus İhtilali’nden Hatıralar I (1917-1919)*, Gün Basımevi, İstanbul 1947.

dönemde Türkiye’de Rusya Türklerinin millî mücadelesi konusundaki boşluğu doldurduğunu söylemek mümkündür.

Sovyetler Birliği tarihini ele alan bir diğer kitap Cafer Seydahmet Kırimer’in *Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi*²² adlı eseridir. Söz konusu kitap, Kırimer’in ilk bölümde incelediğimiz *Rus İnkılâbı* adlı eseri gibi konferanslarda yaptığı konuşmalardan derlemedir. Eserde öncelikle Rusya ve Rusların tahlili yapılmakta, daha sonra ise devrime giden süreç, Bolşeviklerin iktidarı ele alması ve sonrasındaki faaliyetleri, Bolşeviklerin Rus devrimini cihan inkılâbına dönüştürmek amacıyla kullandıkları yöntemlerden bahsedilmektedir.

Kırimer’in *Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi* adlı eseri içerik bakımından müellifin ilk bölümde incelediğimiz *Rus İnkılâbı* adlı eseriyle benzerlikler içermektedir. Söz konusu kitabı *Rus İnkılâbı* adlı eserinden ayıran konular; Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmek amacıyla kullandıkları yöntemler ve bu yöntemlerle Rus efsaneleri arasında bağlantı kurmasıdır. Bu çerçevede yazarın içerik olarak kendisini tekrar ettiğini söylemek mümkündür. Ancak Çarlık ve Bolşevik Rusya’daki ahvali ele alan ilk eser olması nedeniyle de önem arz etmektedir.

Bu dönemde Rusya tarihinin Çarlık dönemini konu alan ilk eser, Akdes Nimet Kurat’ın Çarlık dönemi Rusya tarihini ele alan *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*²³ adlı eseridir. Kitap, Türk Tarih Kurumu’nun “Dünya Tarihi” serisi kapsamında kaleme alınarak yayımlanmıştır. Slavların menşei, kurulan ilk şehirler, Rus Devleti’nin kuruluşu, Rusya tarihinin Kiev ve Moskova dönemleri ve bu dönemlerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı gibi Rusya tarihinin çeşitli konularına değinilen kitapta yazar, IX. asrın sonlarında Slavların İskandinav kökenli Vareglere müracaatı neticesinde ilk knezliklerin kurulduğu şeklindeki nazariyeyi kabul etmektedir. Ayrıca Rusya tarihinin ilk devirlerinde kendini gösteren Avar, Hazar, Peçenek ve Kıpçak Türklerinin tesirleri ile Moğol-Türk hâkimiyetinin Rusya tarihi üzerindeki ehemmiyeti ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, eserin telif edildiği dönemde Rus ve Türk halklarının ve devletlerinin etkileşimini de ortaya koyan önemli bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür.

²² Cafer Seydahmet Kırimer, **Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi**, Pulhan Matbaası, İstanbul 1948.

²³ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, TTK Yayınları, Ankara 1948.

Kurat'ın söz konusu eseri, ağırlıklı olarak Türk-Rus ilişkilerinin anlatmakla birlikte, yalnızca yazıldığı dönemde değil, bugün de Türkiye'de Türkler nazarıyla Rusya tarihini bir bütün olarak ele alan tek telif çalışmadır. Bu bakımdan günümüzde de değerini muhafaza etmekte ve konuyla ilgili temel çalışma olma özelliğini korumakta, Rusya tarihini çalışanlar için rehber niteliği taşımaktadır.

Aynı yıl Rusya tarihine dair yayımlanan bir diğer eser, E. F. Tugay tarafından kaleme alınan *Rusya Tarihi*²⁴ adlı kitaptır. Kitapta Rusya tarihinin yalnızca Kiev dönemi ele alınmaktadır. Eserde öncelikle Rusya coğrafyasının bir tanımı ve tahlili yapılmakta, söz konusu coğrafyanın toprak yapısı, oluşumu, iklimi, bitki örtüsü ve bunların mimariye olan etkisi, nehirlerin özellikleri ve tüm bunların Rus halkı açısından önemi, Rus askerî teşkilatı üzerindeki etkilerinden bahsedilmektedir. Ayrıca Rus coğrafyasındaki ilk yerleşimler ve bölgede yerleşen halkların bu coğrafyada bıraktıkları etkilerden bahisle İskitler ve Avrupa Hun Devleti'nin siyasi faaliyetleri ve kültürlerinden söz edilmektedir. Slavların gelişiminde müessir olan Fin, İdil Bulgarları ve Hazarlar hakkında da bilgiler verilmektedir. Eserde, Slav toplumundaki aile yapısına da değinen yazar, XI. yüzyılın ortalarına kadar aileler arasındaki ihtilafı meselelerin silahla hallinin kanun nazarında meşru addedildiğinden bu ailelerin siyasi birer teşekkül olarak da kabul edilebileceğini yazmaktadır.²⁵

Eserde, Rusya tarihinin ilk devirlerine dair kaynaklar tetkik edilerek okuyucuya sunulmaktadır. Slavların Vareglere müracaatı neticesinde ilk knezliklerin kurulduğu şeklindeki nazariyeyi irdeleyen yazar, bu nazariyenin yer aldığı vakayinamenin Rurik'in torunlarının Kiev'de hüküm sürdükleri dönemde kaleme alınması hasebiyle hanedanın iktidarını meşru göstermek üzere yazılmış olması ihtimali üzerinde durmaktadır. Slavlarda siyasi nüfuzun bir şahıs elinde toplanmasına karşı muhalefetleri nedeniyle bu bilgilerin gerçeği yansıtmadığı şeklindeki görüşü Chaninov ile benzerlik göstermektedir. Yazar, Vladimir'in Hristiyanlığı kabulü konusunda ise Vladimir'in Bizans ile dinî ilişkilerin kurulmasının Rus ürünlerine daha geniş bir pazar sağlayacağını gördüğünü, Bizans'ta imparatorluğa zahir olan kilisenin Kiev'de de knezlik makamı için bir dayanak teşkil edeceğini düşünerek bu dini kabul ettiği görüşündedir. Altın Orda hâkimiyetinin Rusya ve Ruslar üzerindeki

²⁴ E. F. Tugay, **Rusya Tarihi**, Yeni Fazilet Matbaası, İstanbul 1948.

²⁵ Tugay, **a.g.e.**, s. 63.

etkilerinden de bahsedilen eserde yazar, Tatar hâkimiyetinin Ruslar için siyasi ve idarî bir mektep olduğunu ifade etmektedir.²⁶ Bunlardan başka, Rusya'nın kuzey eyaletlerinin kuruluşu, gelişimi, idarî ve içtimaî teşkilatları, Rusya'nın Alman, İsveç ve Litvanya ile münasebetlerine de değinilen kitapta müellif, İsveçlilerin Finlandiya'nın Slavlaşmasına engel olduklarını, Almanların ise Kuzey Avrupa'yı asırlarca Rus istilasından koruduklarını yazmaktadır.²⁷

E. F. Tugay'ın incelemeye konu olan eseri, Rusya tarihinin Kiev devrini ele alan müstakil olarak yazılmış tek kitaptır. Kitapta Rusya tarihinin tartışmalı meselelerine dair farklı görüşlere yer verilerek kaynakların ve konu hakkında yazılmış eserlerin tetkik edilmesi, okuyucunun daha geniş bir perspektiften konuyu değerlendirerek çıkarımlarda bulunmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda bu konuda yazılmış olan diğer eserlerden farklılık arz etmektedir. Bununla birlikte, eserin günümüzde değerini kaybetmesi hiç şüphesiz Rusya tarihi çalışanlar için önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaleme alınan kitaplardan biri de Saadet Bektöre'nin kaleme aldığı *Volga Kızıl Akarken*²⁸ adlı eserdir. Kitap, Şevki Bektöre'nin 40 yıl zarfında Sovyetler Birliği'nde yaşadıklarının anlatımıdır. 1918'de öğretmen olarak görev yapmak üzere Kırım'a gitmiş, çeşitli Türk şehirlerinde öğretmenlik yapmıştır. 1926 yılında ise Türkmenistan Maarif Komiserliği'ne bağlı olarak çalışmaya başlamıştır. Bu bağlamda eser, söz konusu dönemde Sovyetler Birliği'ndeki Türk cumhuriyetlerindeki eğitim düzeyini göstermektedir. Ayrıca, kitapta ihtilâl öncesi ve ihtilâl cereyanı sonrasında Rusya'daki vaziyet hakkında da bilgi verilmektedir.

Gezi yazısı niteliği taşıyan eserlerden biri de Nevzat Üstün'ün *Sovyetler Birliği'nden Batıya*²⁹ adlı eseridir. Genel itibariyle şehirlerin kültürel ve sanatsal özellikleri üzerinde duran eser, bu türde yazılmış diğer kitaplarla benzerlik göstermektedir.

Sovyetler Birliği'ni konu alan eserler arasında gazeteci Nadir Nadi'nin *İki Sovyet Rusya 1935-1965*³⁰ adlı eseri de yer almaktadır. Yazar, eserde Rusya'ya yaptığı gezi sırasındaki izlenimleri ve anılarını aktarmakta, ele alınan dönem aralığında Sovyet ülkesindeki değişimleri incelemektedir. Bunun dışında müellif Odessa, Moskova ve

²⁶ Tugay, **a.g.e.**, s. 204.

²⁷ Tugay, **a.g.e.**, s. 223.

²⁸ Saadet Bektöre, **Volga Kızıl Akarken**, Eroğlu Matbaası, Ankara 1965.

²⁹ Nevzat Üstün, **Sovyetler Birliği'nden Batıya**, Var Yayınevi, İstanbul 1966.

³⁰ Nadir Nadi, **İki Sovyet Rusya 1935-1965**, Ararat Yayınevi, İstanbul 1967.

Leningrad (St. Petersburg) şehirlerindeki izlenimlerini aktarırken Rusya'daki toprak sistemi, aile hukuku, din ve milliyet meselesi, kültür-sanat faaliyetleri hakkında da bilgi vermektedir. Yazar, eserinde yalnızca Rusya'daki değişimleri ihtilâlin ilk dönemleriyle değil, o dönem Türkiye'si ile de karşılaştırmaktadır. Ayrıca Chaninov'un *Rusya Tarihi* adlı eserinde çevirmen Söylemezoğlu'nun I. Petro ile Atatürk arasında yaptığı kıyaslamaya benzer bir şekilde Lenin ile Atatürk arasında benzerlik kurarak Atatürk'ü Lenin'in imkânlarından yoksun olarak nitelendirmektedir.³¹

İncelemeye konu olan eser, yazarın Sovyet Rusya'daki izlenimlerini aktarması bakımından seyahatname özelliği taşımaktadır. Bu açıdan Atay'ın *Yeni Rusya* adlı eseriyle benzerlik taşımaktadır. Ancak Nadir Nadi'nin eserinde ele alınan dönem dikkate alındığında söz konusu eserin Sovyet ülkesinde Stalin dönemi ve sonrasında yaşanan değişim ve gelişmelerin analizinin daha iyi yapılmasına imkân sağlaması bakımından o dönem Rusyası'nın anlaşılmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Sovyet Rusya'ya dair telif edilen gezi yazılarından biri de Samet Ağaoğlu'nun *Sovyet Rusya İmparatorluğu*³² adlı eseridir. Müellif, Bakü, Sibiryaya, Moskova, Leningrad, Kiev, Semerkant ve Buhara gibi şehirlerin tarihi ile bu şehirlerde yaşayan halkların sosyo-ekonomik durumu ve kültürü hakkında bilgi vererek gözlemlerini aktarmaktadır. Ayrıca Türk şehirlerinin gelişmişlik düzeyi ve Türk halklarına karşı uygulanan Ruslaştırma politikasının şehirlerde ne derece başarılı olduğu konusunda kıyaslama yapmakta, Bakü'de diğer Türk şehirlerine nispetle Ruslaştırma politikasında daha fazla ilerleme kaydedildiğini ifade etmektedir.³³ Bunun dışında eserde, Sovyetler Birliği'nde mülkiyet meselesi, mesken sorunu, kolhozlar, propaganda sistemi gibi konulara değinilmektedir. Yine Selçuk İlhan'ın *Uzak Komşu Rusya'dan Gezi Notları*³⁴ adlı kitabı da bu dönemde yayımlanan eserlerden biridir.

Aynı yıl Çarlık Rusyası'nın son dönemlerini konu alan Samih Nafiz Tansu tarafından yazılan ve Nefise Kosok'un derlediği hatıratlardan oluşan *Romanofların Sonu: Son Üç Çarın Hayatı ve Akıbeti*³⁵ adlı eser yayımlanmıştır. Eser, II. Aleksandr'ın yeğeni Aleksandr Mihailoviç, Prens Yusupov, Çarlık sarayının doktoru Botkin, Çarlığın

³¹ Nadi, **a.g.e.**, s. 27.

³² Samet Ağaoğlu, **Sovyet Rusya İmparatorluğu**, Baha Matbaası, İstanbul 1967.

³³ Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 27.

³⁴ Selçuk Aydın, **Uzak Komşu Rusyadan Gezi Notları**, Başaran Matbaası, İstanbul 1967.

³⁵ **Romanofların Sonu: Son Üç Çarın Hayatı ve Akıbeti**, der. Nefise Kosok, Pınar Yayınevi, İstanbul 1967.

Başvekili ve Maliye Bakanı Kont Witte ile İngiliz sefiri Lord Buginen'in kızının kaleme aldıkları hatıratlarından müteşekkildir. Eserde bu hatıratlar tarihî süreç içerisinde kronolojik olarak bir bütünlük arz edecek şekilde karışık olarak aktarılmaktadır. Eserde öncelikle Çar II. Aleksandr'a yapılan suikast hadisesi ve sonrasında sarayda yaşananlar ile III. Aleksandr'ın iç ve dış politikadaki tutumu ve Çar III. Aleksandr'ın ölümü anlatılmaktadır. Eserin esas konusunu ise II. Nikolay ve dönemi teşkil etmektedir. II. Nikolay'ın kişiliği tasvir edilmektedir. Bu tasvirlerin ortak noktası ise son Çarın ülkeyi yönetme kabiliyetine sahip olmayışıdır. Eserde, Rasputin'in yükselişi, Çar ve ailesiyle olan ilişkisi ve ölümü Rasputin'i öldüren Prens Yusupov tarafından ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bunun dışında Çarın tahttan feragati, tutuklanması, Çar ve ailesinin ölümü hadisesi de eserde bahsi geçen konulardandır.

Rusya İmparatorluğu'nun son üç çarının dönemine tanıklık eden isimlerin hatıratlarından derleme olan bu çalışma, Romanovların son dönemlerine saray erkânı ve saraya yakın çevrenin nazarını yansıtmaktadır. Ayrıca, yaşanan hadiselerde Romanovların halka, halkın ise hanedana karşı olan bakış açısını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Çarlığın son dönemine içerden bir gözlem sunan tek telif eser olma özelliği taşımaktadır.

Telif edilen kitaplardan biri de Yalçın Aydın'ın *Uzak Komşumuz Sovyetler*³⁶ adlı eseridir. Kitap, 1967 yılının 17 Ekim - 12 Aralık tarihleri arasında *Meydan Dergisi*'nde yayımlanmış makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Yazar, Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in Sovyetler Birliği'ne yaptığı on günlük bir geziye katılmış ve Bakü, Semerkant, Buhara, Taşkent, Moskova ve Kiev şehirlerini görme imkânı bulmuş, eserinde kullandığı makaleleri de bu gezi esnasında tuttuğu notlar ve edindiği izlenimlerden mülhem olarak kaleme almıştır. Müellif, Sovyetler Birliği'ne yapılan bu ziyaretin iki devlet arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve Sovyetler ülkesinin daha iyi tanınmasına yardımcı olduğu kanaatine vardığı eserinde söz konusu ziyareti yüksek seviyede yapılmış bir keşif seyahati olarak nitelendirmektedir. Türk-Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesi hususundaki fikirlerini de aktaran yazar, iktisadî ve kültürel alanlarda ilişkilerin kurulması gerektiğini ifade etmekte, ancak Türkiye'nin Batı Bloğu içerisinde yer alması nedeniyle iki devlet arasında güven sorununun olduğunu belirtmektedir. Bu

³⁶ Yalçın Aydın, **Uzak Komşumuz Sovyetler**, Ak Yayınları, İstanbul 1968.

bağlamda, Aydın'ın eseri telif edildiği dönemde iki devlet arasındaki ilişkilerin mevcut durumunu gösteren önemli çalışmalardan biridir.

Sovyet Rusya'daki izlenimleri içeren bir başka eser, yine bir gazeteci olan Şevket Rado'nun *50. Yılında Sovyet Rusya*³⁷ adlı eseridir. Yazar, dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in Sovyet Rusya'ya yaptığı ziyarete iştirak ederek Leningrad, Moskova, Kiev, Taşkent ve Bakü'yü görme imkânı bulmuştur. Bu çerçevede, müellif söz konusu şehirlerdeki gelişmeleri incelemektedir. Yazar, şehirler arasında gelişmişlik farklılıklarının olduğunu ve ihtilâlden sonraki 50 yılda iktisadî bakımdan ilerleme kaydedilemediğini ifade etmektedir. Bu minvalde eser, tür bakımından Atay ve Nadi'nin kitaplarıyla benzerlik göstermesine rağmen olumsuz eleştiriler içermesi nedeniyle söz konusu eserlerden ayrılmaktadır.

İçerik olarak Fethi Tevetoğlu'nun *Benim Gördüğüm Bugünkü Rusya*³⁸ adlı eseri de Sovyetler Birliği'ne dair izlenimleri konu alan çalışmalardan biridir. Yazar, Yalçın Aydın ve Şevket Rado gibi Süleyman Demirel'in Sovyetler Birliği'ne yaptığı resmî ziyarete katılan heyet içerisinde yer almıştır. Bu bağlamda söz konusu eser de yazarın dönemin Rusya'sı hakkında edindiği umumî intibalarını içermektedir. Eserde ayrıca Türk-Rus münasebetleri, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün Sovyetler Birliği'ne yönelik politikalarına da değinilmektedir. Yazar, Sovyetlerin Ankara Hükümeti'ne yaptığı yardımların Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri donanmasının Karadeniz'e geçemeyerek Çarlık ordularına destek sağlayamaması ve bu sayede ihtilâlin başarıya ulaşmış olmasına bağlamakta,³⁹ Kurtuluş Savaşı dönemindeki Sovyet yardımlarına farklı bir bakış açısı getirmektedir. Yazara göre, yapılan yardımların bir diğer sebebi ise Sovyetlerin Kurtuluş mücadelesini Bolşevik ihtilâline çevirme gayeleri oluşudur. Kitapta ayrıca, yazarın gezi çerçevesinde ziyaret ettiği cumhuriyetler hakkında genel bir bilgi verilmekte ve Sovyetler Birliği'ndeki sosyo-ekonomik yapı ile bu cumhuriyetlerde SSCB dönemindeki değişikliklerden bahsedilmektedir.

Bu çalışmadan bir yıl sonra Ömer Sami Coşar'ın *Troçki İstanbul'da*⁴⁰ adlı eseri yayımlanmıştır. Söz konusu eser, daha evvel *Yeni İstanbul* adlı gazetede

³⁷ Şevket Rado, *50. Yılında Sovyet Rusya*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1968.

³⁸ Fethi Tevetoğlu, *Benim Gördüğüm Bugünkü Rusya*, Komünizmle Mücadele Yayınları, Ankara 1968.

³⁹ Tevetoğlu, *a.g.e.*, s. 10.

⁴⁰ Ömer Sami Coşar, *Troçki İstanbul'da*, Kıtış Yayınları, İstanbul 1969.

yayımlanmış, daha sonra kitap olarak neşredilmiştir. Eserde esas itibariyle Troçki'nin hayatı anlatılmakla birlikte İstanbul'daki sürgün yılları üzerinde durulmaktadır. Troçki'nin İstanbul'a gönderilme sürecine değinen yazar, dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Suriç arasında görüşmelerin gerçekleştirildiğini yazmaktadır. Atatürk'ün Troçki'nin siyasi mülteci olarak Türkiye'ye kabul edilmesi için Stalin'e bazı şartlar⁴¹ öne sürdüğü ve görüşmeler neticesinde Stalin'in bu şartları kabul ettiğini ileri sürmektedir.⁴² Ancak herhangi bir yazılı anlaşma söz konusu olmamıştır. Eserde Tevfik Rüştü Aras Troçki'ye vize verilmesinin sebebini ise şu şekilde açıklamaktadır: “*İstiklâl Harbi'nde Türk Ordusu'na silah sevki işinde Troçki'nin Türkiye'ye yardımcı olduğu muhakkaktır. Kendisinin Türkiye'ye kabulünde ve korunmasında bu husus göz önünde bulundurulmuştur.*”⁴³ Kitapta Isaac Deutscher'in *Troçki* adlı eserinin 3. cildine atıfta bulunan yazar, Deutscher'in Troçki'nin sağlık durumu ileri sürülerek tedavi amacıyla Mustafa Kemal Atatürk'ü yanıltması neticesinde vize verildiğini yazdığını, fakat Aras'ın hatıralarından aktardığına göre hastalığın bahane olduğunu, Troçki ve Stalin arasındaki mücadeleye vakıf oldukları hâlde vizenin verildiğini ve herhangi bir yanıltmanın söz konusu olmadığını ifade etmektedir.⁴⁴ Bunların dışında Sovyet ajanlarının İstanbul'daki faaliyetleri, Sovyetler Birliği'nde Troçki ve taraftarlarının tasfiyelerini idare etmiş olan siyasi polis şeflerinin akıbetleri, Stalin'in ölümü sonrasında parti içerisindeki çekişmeler ve Kruşçev'in XX. Parti Kongresi'ndeki söyleviden bahsedilmekte, ayrıca Buharin, Kamenev, Rikov, Radek, Molotov, Lenin, Stalin, Krilenko, Viçinskiy, Sokolnikov, Muralov, Pyatakov, Smilga ve Smirnov gibi isimlerin biyografilerine yer verilmektedir. Aynı yıl Yılmaz Çetiner'in *Rusya Seferi*⁴⁵ adlı eseri de Türkiye'de yayımlanan çalışmalardan biridir.

⁴¹ Bu şartlar eserde 4 maddede toplanmaktadır: “1- Troçki, Türkiye sınırları içerisinde tam bir siyasi mülteci muamelesi görecektir. Bunun dışında Sovyet Hükümeti'nin herhangi bir özel muamelesi mevzubahis olamaz; 2- Troçki Türkiye'de bulunduğu süre içinde başka bir memlekette vize temin ettiği takdirde, derhal o memlekete gitmekte serbest olacaktır; 3- Troçki Türkiye sınırları içinde faaliyet gösteremeyecek, neşriyat yapmayacaktır. Fakat, Türkiye'de istediğini yazabilir, bu yazılarını Türkiye dışına yollayabilir ve oralarda isterse bunları bastırabilir. Onun bu hürriyetini Türkiye Cumhuriyeti katiben engelleyemez; 4- Troçki'yi Türkiye'de öldürmek için Sovyet idarecileri tarafından herhangi bir teşebbüs yapılmayacağına dair katî teminat verilecektir. Ayrıca Türkiye Zabıtası'nın da gerekli emniyet tedbirlerini alacağı ve toprakları üzerinde yaşayan siyasi bir mülteciye büyük bir müdahaleyi şiddetle boğacağı da peşinen bilinmelidir.” Coşar, **a.g.e.**, s.18.

⁴² Coşar, **a.g.e.**, s. 13.

⁴³ Coşar, **a.g.e.**, s. 30.

⁴⁴ Coşar, **a.g.e.**, s. 39-40.

⁴⁵ Yılmaz Çetiner, **Rusya Seferi**, Habora Kitabevi, İstanbul 1969.

Rus İhtilali'ni konu alan eserlerden bir diğeri Kenan Somer'in *100 Soruda Ekim İhtilali*⁴⁶ adlı eseridir. Kitapta ihtilâle dair önemli sorulara yer verilerek bu sorulara cevap aranmaktadır. Bu bağlamda, eser diğerkitaplara nazaran Ekim İhtilali meselesine farklı bir tarzda açıklık getirmektedir. Yazar, öncelikle "Ekim İhtilali Nedir?" sorusuyla başlamakta ve bu ihtilâli Sosyalist devrimin Rusya'da gerçekleşme biçimi olarak tanımlamaktadır. Kitabı çeşitli bölümlere ayıran yazar, Ekim İhtilali hakkında genel bir çerçeve çizdikten sonra ihtilâlin kaynaklarına değinmekte ve ihtilâlin kaynağını XIX. yüzyılda cereyan eden olayların bir sonucu olarak Rusya'nın XX. yüzyılda emperyalist devletler zincirinin en zayıf halkası hâline gelmesine bağlamaktadır.⁴⁷ Eserde Çarlık Rusyası'ndaki sosyal yapı ve halk kitlelerinin durumu, ilk sosyalist hareketlerin ortaya çıkışı ve bu hareketlerin öncüleri, Birinci Rus İhtilali esnasında meydana gelen olaylar ve bu olayların sonuçları, Ekim Devrimi'ne giden süreçte Bolşeviklerin faaliyetleri, Ekim İhtilali'nin başarıya ulaşmasının sebepleri ve bu ihtilâlin ifade ettiği uluslararası mana, Ekim İhtilali sonrasındaki Bolşevik politikaları ve Bolşevik iktidarına karşı yapılan girişimler, Brest-Litovsk Anlaşması, iç savaş süreci ve Bolşeviklerin başarıya ulaşmasının sebepleri, SSCB'nin kuruluşu, Lenin'in vasiyeti meselesi gibi ihtilâli ve sonrasını kapsayan önemli konulara değinilmektedir. Eserde ele alınan konular göz önünde bulundurulduğunda söz konusu dönemde Ekim İhtilali konusundaki boşluğu önemli ölçüde doldurduğunu söylemek mümkündür.

Aynı yıl yayımlanan eserlerden bir diğeri, *Deli (Büyük) Petro'nun Vasiyetnamesi*⁴⁸ adlı çalışmadır. Petro'nun vasiyetnamesi olarak ileri sürülen belgenin yer aldığı eserde, vasiyetnamenin Batılılar gözü ile analizi ve Türkiye açısından değerlendirilmesi yapılmaktadır. Vasiyetnamenin bir hakikat ya da uydurma olup olmadığı konusunda çeşitli görüşlere yer verilmektedir. Kitapta, mitolojik inançların eylemli bir gerçekten daha sağlam ve etkili faktör olabileceği ifade edilmektedir. Bu cümleden olmak üzere, vasiyetnamenin varlığı konusunda net bir sonuca varılamasa da söz konusu belgenin varlığının gerçeği yansıtmadığı sonucuna varıldığını söylemek mümkündür. Eser, ele alınan dönemde Petro'nun vasiyetnamesini konu alan Türkiye'de telif edilen ilk çalışma olma özelliği taşımaktadır.

⁴⁶ Kenan Somer, *100 Soruda Ekim İhtilali*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1970.

⁴⁷ Somer, *a.g.e.*, s. 17.

⁴⁸ *Deli (Büyük) Petro'nun Vasiyetnamesi*, Harb Akademileri Komutanlığı, İstanbul 1970.

Türkiye’de yayımlanan kitaplardan biri de Metin Toker tarafından kaleme alınan *Orak ile Çekiç Arasında Kalanlar I*⁴⁹ adlı kitaptır. Eser, yazarın milletlerin komünistleştirilmesi üzerine yazdığı iki ciltlik eserin birincisini teşkil etmektedir. İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Bolşevik İhtilali ele alınırken ikinci bölümde Doğu Avrupa’daki Komünist darbelerden söz edilmektedir. Kitapta Rusya’daki ihtilâl hareketlerinin kökenine inilmekte, I. Aleksandr döneminde Fransa’da işgal kuvveti olarak kalmış, Fransız İhtilali fikirlerini benimsemiş subaylara ve bunun bir uzantısı olarak Dekabristler İsyanı’na değinilmektedir. Yazar, ihtilâl hareketlerinin kökeninde I. Aleksandr dönemiyle başlayan istibdat rejiminin yer aldığını ileri sürmektedir. Eserde sosyalist fikir hareketleri, Lenin’in tezahürü, II. Nikolay’ın aile hayatı, Rus-Japon Savaşı, Rusya’nın Birinci Dünya Savaşı’na giriş süreci gibi konulardan da bahsedilmektedir. Kitap, müstakil bir ihtilâl tarihi olmamasına karşın Sosyalist fikir hareketlerinin kökeni, ihtilâl ve ihtilâlle bağlantılı tarihî olayları ayrıntılı olarak ele alması bakımından önemli bir eserdir. Bu dönemde yayımlanan bir başka çalışma, Sadık Tiryakioğlu tarafından telif edilen *Bir Türk Ajanının Rusya Hatıraları*⁵⁰ adlı eseri yer almaktadır.

Telif kitaplardan bir diğeri Sadri Etem Ertem’in *Sovyet Rusya Hatıralarım*⁵¹ adlı eseridir. Kitap, İsmet İnönü’nün 1932’de Sovyet Rusya’ya yaptığı geziye katılan müellifin izlenimlerini içermektedir. Yazar geziden dönüşünde izlenimlerini kaleme almış, fakat kitabın yazımını tamamlamasına rağmen söz konusu dönemde Türkiye’deki Komünizm taraftarlarının faaliyetleri, Almanya’nın işgal politikası, İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması gibi olaylar sebebiyle kitabın yayımlanması engellenmiştir. İncelediğimiz nüsha dikkate alındığında eserin ancak 1989’da yayımlanabildiği görülmektedir. Kitabın basımının ertelenme sebebi eserin telif edildiği dönem Türkiye’sinin Komünizme karşı bakışını yansıtması bakımından önemlidir. Ayrıca yazar, Falih Rıfkı Atay ile birlikte Sovyet Rusya’ya giden heyette yer almaktadır. Ancak Atay’ın *Yeni Rusya* adlı eserinden daha objektif bir anlatımla kaleme alınmasına karşın eserin yayımlanmaması dikkat çekici bir durumdur.

Yazar, izlenimlerinin yanı sıra gezi çerçevesinde görülen şehirlerin tarihi hakkında da bilgi vermektedir. Özellikle Sovyet Rusya’nın başkenti Moskova’ya ve tarihine geniş yer ayıran yazar, Moskova’nın kuruluşu, Moğol seferleri sonrasında şehrin

⁴⁹ Metin Toker, **Orak ile Çekiç Arasında Kalanlar I**, Akis Yayınları, Ankara 1973.

⁵⁰ Sadık Tiryakioğlu, **Bir Türk Ajanının Rusya Hatıraları**, Sabah Neşriyat, İstanbul 1979.

⁵¹ Sadri Etem Ertem, **Sovyet Rusya Hatıralarım**, Tarih ve Toplum Kitaplığı, İstanbul 1989.

yeniden inşası, Altın Orda Devleti dönemi, Moskova'nın inkişafı, şehrin gelişimi, devletin sınırlarının genişlemesi gibi konulara değinmektedir. Eserde ayrıca Bolşeviklerin iktidara gelmeleri sonrasında uygulamaya koydukları ekonomik, siyasi ve içtimaî politikaları, Sovyet coğrafyası, Sovyetler Birliği'nde devlet mekanizması, sanayileşme, sovhoz ve kolhoz sistemlerine ilişkin bilgiler de verilmektedir.

Hatırat niteliği taşıyan bir başka eser, Raci Çakıröz'ün eşi Râna Çakıröz tarafından neşredilen *Çarlık ve Bolşevik Rusya'da 10 Yıl*⁵² adlı eserdir. Eserde Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde görev aldığı sırada Ardahan kuşatmasında Rus ordusuna esir düşmesi sonrasında Raci Çakıröz'ün Rusya'daki yaşamı anlatılmaktadır. Birçok şehir dolaştıktan sonra Sibirya'ya sürgüne gönderilen Çakıröz, 1919 yılında Sibirya'dan kaçarak Türkistan'a gelmiştir. Yazar, burada ikamet ettiği süre zarfında bölgede yaşayan Türk halkları hakkında edindiği izlenimlerine yer vermektedir. Ayrıca, Türkiye'ye dönmek üzere çıktığı yolculukta Tatar aydınlarından Musa Carullah ve Türkistan'da ilk tiyatro kurucularından Hamza Hekimzade gibi isimlerle tanışma imkânı bulmuştur. Buhara'da Enver Paşa ile görüşen Çakıröz, Enver Paşa'nın Rusya'ya geçiş sürecini de aktarmaktadır. Kitapta değinilen konulardan biri de Sovyetler Birliği'nin Kurtuluş Savaşı döneminde Ankara Hükümeti'ne yaptığı yardımlardır. Çakıröz, esasen bu yardımlarda Buhara Geçici Hükümeti'nin o sırada Maliye Bakanı olan Osman Kocaoğlu'nun önemli rol oynadığını belirtmektedir.⁵³ Ancak bu hususun Türk gazetelerinde Rus yardımı olarak geçtiğini ifade etmektedir. Ayrıca Buhara Hükümeti'nin Türkiye'ye 100 milyon altın Rublelik yardım göndermesine rağmen Türkiye'ye 10 milyon altın Rublenin ulaştığını yazmaktadır.⁵⁴

Raci Çakıröz, savaş döneminde esir düşmesi ve yaklaşık 10 yıl Rusya'da bulunması dolayısıyla Çarlık Rusya'nın son, Sovyet Rusya'nın ise ilk dönemlerine şahitlik etmiştir. Bu bakımdan eser, söz konusu iki dönemin de tahlilini içermektedir. Eserde Sovyet Rusya'nın ve Rusya Türklerinin vaziyeti hakkında bilgiler verilmesinin yanı sıra Kurtuluş Savaşı dönemindeki yardımlar gibi farklı konulara değinilmesi, eseri önemli kılan diğer hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵² Raci Çakıröz, *Çarlık ve Bolşevik Rusya'da 10 Yıl*, Belge Yayınları, İstanbul 1990.

⁵³ Çakıröz, *a.g.e.*, s. 68.

⁵⁴ Çakıröz, *a.g.e.*, aynı yer.

Sovyet Rusya'ya yapılan geziye katılan ve dönüşte izlenimlerini kaleme alanlardan biri de Mehmet Turgut'tur. Yazar, izlenimlerini *Taşkent'e Doğru*⁵⁵ adlı eserinde toplamıştır. Aynı heyette yer alan ve gezi sonrasında kitap vücuda getiren diğer müelliflerden farklı olarak bu kitapta daha fazla şehir ve halkın tanıtımına yer verilmektedir. Bunun dışında Sovyetler Birliği'nde kadınının yerine de değinilen kitapta yazar, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmalarına rağmen, erkekler gibi ağır işlerde çalıştıklarını yazmaktadır.⁵⁶ Ayrıca Rusya'daki ziraî ve sınaî gelişmeler de kitapta bahsedilen konular arasındadır. Bu bağlamda eserin Ekim İhtilali sonrasında geçen 50 yıllık süreçte Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik, siyasi ve toplumsal ilerlemelerin bir tahlili olduğunu söylemek mümkündür.

2.2 Çeviri Eserler

Ele alınan dönemde Türkçeye tercüme edilerek yayımlanan ilk eser, İkinci Dünya Savaşı esnasında Sovyetler Birliği'nde görev yapan Britanyalı gazeteci Paul Winterton'un Ferda Kocaçimen tarafından tercümesi yapılan *Rusya'nın İç Yüzü*⁵⁷ adlı eseridir. Eserde Winterton'un savaş döneminde Rusya'daki yayın sansürü ve sansür nedeniyle yabancı gazetecilerin yaşadıkları zorluklardan bahsedilmektedir. 12 bölümden oluşan eserin önsözünde, yazar eseri telif ediş sebebini açıklarken bu noktaya da değinmektedir: “*Oradan göndermiş olduğum haberler kanaatime göre tamamen doğru idi. Fakat hakikatin tam kendisi olmaktan da uzaktı... İşte bu kitabı yazmaktaki maksadım bu açık kalan gediklerin bazılarını doldurmaktır.*”⁵⁸

Paul Winterton'un *Rusya'nın İç Yüzü* adlı eseri Sovyet Rusya'da tatbik edilen sansürü konu alması ve eserde müellifin kendi gözlemlerinden oluşan bilgilerin yer alması sebebiyle Türkiye'de Sovyetler Birliği'ne ilişkin yayımlanan çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda eser, söz konusu dönemde Rusya'da tatbik edilen sansür politikasına ışık tutmaktadır. Kitabın yazarın savaş yıllarında Sovyetler Birliği'nde görev yaparken yaşadıklarını içermesi nedeniyle de eseri hatırat olarak nitelemek mümkündür.

⁵⁵ Mehmet Turgut, **Taşkent'e Doğru**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, t.

⁵⁶ Turgut, **a.g.e.**, s. 30-31.

⁵⁷ Paul Winterton, **Rusya'nın İç Yüzü**, çev. Ferda Kocaçimen, Şirketi Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1946.

⁵⁸ Winterton, **a.g.e.**, s. 3.

John Fischer'ın *Sovyet Cennetinin İç Yüzü Demir Perdenin Arkası*⁵⁹ adlı Sovyetler Birliği'ni konu alan eseri Türkçeye tercüme edilerek yayımlanan çalışmalardan biridir. Yazarın Sovyetler Birliği'nde bulunduğu süre zarfındaki izlenimlerini içeren kitapta Sovyetler Birliği'ndeki kısıtlamalar, sınıfsal eşitsizlikler, üretim miktarına dayalı olarak getirilen mükâfat sistemi, gündelik hayat, toplumsal yaşam, din hususu, sendikalar ve Sovyet sistemindeki rolleri gibi konular ele alınmaktadır. Bunların yanı sıra yazarın anılarından kesitlere de yer verdiği eserinde gözlemlerinin ve anılarının ortak noktası ise Sovyet karşıtlığıdır.

Bu eserden bir yıl sonra Arthur Koestler'in *Rus Efsanesi ve Hakikat (Kızıl Rusya'nın İç Yüzü)*⁶⁰ adlı kitabı yayımlanmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın'ın tercüme ettiği kitapta Rusya'nın sosyal tabakalarında yaşanan gelişme ve bu gelişmenin meydana geliş şeklinden bahsedilmektedir. Ayrıca Sovyet kanunları hakkında da bilgi veren yazar, bu kanunlara eleştiride bulunmaktadır. Eserde anlatılan hususları anılarıyla da destekleyen müellif, dış basın konusunda Winterton ile aynı bilgileri aktarmaktadır. Eserin son bölümünde yazar, kitapta Sovyet Rusya ile ilgili anlattıklarını özetlemekte ve Sovyet Rusya'yı ekonomide ileri, diğer hususlarda ise geri bir devlet olarak nitelendirmekte, tatbik ettiği genişleme politikasıyla da İmparatorluk Rusyası'nın tarihî emellerini devam ettirdiğini belirtmektedir.⁶¹

Sovyetler Birliği'ne dair Türkiye'de yayımlanan eserlerden bir diğeri, Lev Troçki'nin *Troçki Stalin'i Anlatıyor*⁶² adlı eseridir. Troçki, eserin önsözünde kitapta ele alınan hususları sıralamakta ve eserde Stalin'in son dönem siyasi hayatından ziyade nasıl yetiştiği hakkında bilgi verdiğini belirtmektedir. Ayrıca kitabı telif etme amacını ise “*Stalin gibi siyasi bir şahsiyetin nasıl meydana geldiğini ve cebirle nasıl başa geçtiğini anlatıp tarihte hususî bir mahiyeti hâiz olan bu hakikati açığa vurmaktır*” şeklinde açıklamaktadır.⁶³ Eserde Stalin'in kökeni hakkında ilginç bilgiler verilmektedir. Bunun dışında ihtilâl dönemine de değinen Troçki, Stalin'in ihtilâle fiilen iştirak etmediğini ileri sürmektedir.

⁵⁹ John Fischer, **Sovyet Cennetinin İç Yüzü Demir Perdenin Arkası**, çev. Fethi Kardeş, Varlık Yayınları, İstanbul 1947.

⁶⁰ Arthur Koestler, **Rus Efsanesi ve Hakikat (Kızıl Rusya'nın İç Yüzü)**, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İnsel Kitabevi, İstanbul 1947.

⁶¹ Koestler, **a.g.e.**, s. 87.

⁶² Lev Troçki, **Troçki Stalin'i Anlatıyor**, çev. Nedim Güzer, Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul 1948.

⁶³ Troçki, **a.g.e.**, s. 3.

İncelemeye konu olan çalışma, Sovyetler Birliği tarihinin önemli şahsiyetlerinden olan Stalin'in biyografisi niteliği taşımaktadır. Eserde Stalin'in gerek ailevî gerekse siyasi hayatının önemli noktalarına değinilmektedir. Bu bakımdan eser her ne kadar sürgün edilmiş eski Politbüro üyesinin bakış açısıyla yazılmışsa da Stalin hakkında yazılan ilk biyografi olması nedeniyle önemlidir. Eseri önemli kılan hususlardan biri de Troçki'nin önsözü yazdığı esnada suikasta uğrayarak ölmesi ve önsözün yarım kalmış olmasıdır. Troçki'nin suikastı meselesi, çeviren tarafından önsözün sonuna yapılan ilave ile açığa kavuşturulmuştur. Bunun dışında kitabın sonunda eserin konusuyla ilintili önemli bazı tarihlere yer verilerek kronolojik bir liste hazırlanmıştır. Söz konusu kronoloji, Lenin'in doğumuyla başlarken Alman ordularının 20 Eylül 1941'de Kiev'i işgaliyle son bulmaktadır.

Türkçeye tercümesi yapılan kitaplar arasında Râna Çakıröz'ün tercüme ettiği Puşkin'in *Pugaçev İsyanının Tarihi*⁶⁴ adlı eseri de yer almaktadır. Söz konusu kitap, Çarlık Rusyası'nda ortaya çıkan bir isyanı konu alan Türkiye'de yayımlanmış tek müstakil eserdir. Puşkin, 1833 yılında tamamladığı eserinde devlet tarafından yayımlanan arşiv belgelerinin yanı sıra yabancı yazarların eserlerinden de yararlanmıştı. Aynı zamanda el yazmaları, efsaneler ve olayın şahitlerinden de istifade etmiştir. Kitapta Don Kazaklarının XVI. yüzyılda Yayık Nehri civarında yerleşmelerinden Pugaçev'in idamına kadar olan dönem ele alınmaktadır. Yazar, Pugaçev'i ne idiği belirsiz bir serseri, isyana katılanları da çapulcu olarak nitelendirmektedir. Ayrıca, esasen Kazakların yönetimden memnun olmaması nedeniyle çıkan bu isyana ve isyanın lideri Pugaçev'e Avrupa'da Türk siyasetinin bir parçası olarak bakıldığını belirtmektedir.⁶⁵ Şüphesiz bunda eserin Çara sunulacak olması ve devlet desteğiyle basılmış olmasının etkisi vardır. Yazar, Pugaçev İsyanı'nın sona erışı ile eserin telif edildiği tarih arasındaki yetmiş yıllık zaman zarfında söz konusu isyanın izlerinin silinmediğini, halk arasında "Pugaçev Devri" olarak anılan günlerin hatırasının yaşamaya devam ettiğini yazmaktadır.⁶⁶

Tercüme eserlerden biri de Milovan Cilas'ın *Stalin'le Konuşmalar*⁶⁷ adlı kitabıdır. Cevdet San tarafından tercüme edilen bu eserde, Stalin'le yapılan görüşmeler ve bu görüşmelerde Stalin'e dair edildiği izlenimlerden yola çıkarak yazar, bir taraftan

⁶⁴ Puşkin, **Pugaçev İsyanının Tarihi**, çev. Râna Çakıröz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1949.

⁶⁵ Puşkin, **a.g.e.**, s.60.

⁶⁶ Puşkin, **a.g.e.**, s. 131.

⁶⁷ Milovan Cilas, **Stalin'le Konuşmalar**, çev. Cevdet San, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1964.

Stalin'in şahsiyetini "tarihin en büyük canisi" olarak ortaya koyarken, diğer taraftan da Sovyet Rusya'nın diğer Komünist devletlerle, özellikle Yugoslavya ile yürüttüğü münasebetlerin mahiyetini anlatmaktadır. Ayrıca eserde ismi geçen Georgiy Aleksandrov, Vladimir Bakariç, Lavrenti Beria, Nikolay İvanoviç Buharin vs. gibi mühim şahısların kısa biyografileri de yer almaktadır.

Türkçeye tercüme edilen bir diğer eser, Maksim Gorki'nin *Lenin*⁶⁸ adlı eseridir. Selim Kent'in tercüme ettiği eserde, Lenin'in karakteri, yazarın anıları ve başkalarının kendisine aksettirdiği anılar yer almaktadır. Yine bu dönemde yayımlanan bir diğer çalışma, Aleksey Maksimoviç Peşkof'un *Lenin 1924*⁶⁹ adlı kitabıdır.

Aynı yıl yayımlanan Rus İhtilâli'ni konu alan ilk çalışma, François Xavier Couquin'in *1917 Rus Devrimi*⁷⁰ adlı eseridir. Kitabın esas konusunu Şubat ve Ekim devrimleri oluşturmakla birlikte, 1905 İhtilâli sonrasında Rusya'daki genel durum hakkında da bilgi verilmektedir. 1905 İhtilâli'nin işçi ve köylü sınıfı üzerindeki etkileri incelenmektedir. Yazar 1905 ve 1917 ihtilâlleri arasındaki döneme ilişkin farklı bir tablo çizmektedir. Müellif, söz konusu ihtilâl sonrasında Rusya'da artan yabancı sermayenin etkisiyle gelişen ekonominin işçi sınıfı üzerinde olumlu etki yaptığını ve grevlerin sayısında azalma kaydedildiğini yazmaktadır. Artan tarımsal üretim ve ferdî mülkiyetin gelişimi neticesinde Rus köylüsünün devrimci hareketlere karşı bir vaziyet içerisinde olduklarını belirtmektedir. Rusya'da artan refaha rağmen devam eden devrimci hareketlerin varlığını ise halkın siyasi bakımdan tecrit edilmiş olmasına bağlamaktadır.⁷¹ Couquin, savaş nedeniyle bozulan askerî yapı ve ekonominin Şubat Devrimi'ni doğurduğunu ifade etmektedir. Kitapta, Menşevik ve Bolşevikler arasındaki parti ve devrim anlayışı ile savaş karşısındaki tutum farklılıklarına da değinilmektedir. Şubat ve Ekim devrimleri arasındaki sürecin ayrıntılı olarak işlendiği eserde, Bolşeviklerin Duma'da ikinci bir devrim hazırlıkları çerçevesindeki çalışmalarına da değinilmektedir. Ekim Devrimi sonrasında Bolşeviklerin ilk faaliyetleri ve Brest-Litovsk Anlaşması kitapta bahsi geçen diğer konulardır.

⁶⁸ Maksim Gorki, *Lenin*, çev. Selim Kent, Gün Yayınları, İstanbul 1965.

⁶⁹ Aleksey Maksimoviç Peşkof, *Lenin 1924*, çev. Selim Kent, Gün Yayınevi, İstanbul 1965.

⁷⁰ François Xavier Couquin, *1917 Rus Devrimi*, çev. Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul 1965.

⁷¹ Couquin, *a.g.e.*, s. 19.

Bu çalışma, ele alınan dönemde 1917 yılındaki iki devrim ve bu devrimler arasındaki süreci konu alan ilk eserdir. Yazarın 1905 İhtilâli sonrasında Rusya'daki ekonomik ve toplumsal vaziyetin çelişkiler içeren panoramasını çizmektedir. Eser, Şubat ve Ekim devrimlerinin sebeplerine getirilen yorum bakımından da değerli bir çalışma olarak ortaya çıkmaktadır.

Yine François Xavier Couquin'in *Rus İhtilali*⁷² adlı eseri de Türkiye'de yayımlanan çeviri eserlerden biridir. Tercüme edenin adının yazılı bulunmadığı kitapta Menşevik-Bolşevik çekişmesinin esasları ile Ekim ve Şubat devrimleri arasındaki sürecin yalnızca siyasi noktalarına değinilmekte, ihtilâllerin altında yatan sebepler incelenmektedir. Kitapta Rusya'da 23 Şubat'ta başlayan grevlerin süreklilik arz ederek devam ettiği 28 Şubat'a kadar olan süreç günbegün anlatılmaktadır. Bunun dışında kitapta İmparator II. Nikolay ve eşi hakkında bilgi verilmekte, Rasputin'in Çar ve eşi Aleksandra Födorovna üzerindeki etkilerinden söz edilmektedir. Eser genel itibariyle Ekim Devrimi'ni konu alan diğer kitaplarla benzerlik göstermektedir. Ancak Şubat İhtilali sonrasında kurulan hükümetlerin geçirdiği evrelere eğilmesi bakımından farklılık arz etmektedir.

Aynı yıl Türkiye'de Boris Mouravieff'in *Deli Petro'nun Vasiyetnamesi*⁷³ adlı eseri tercüme edilerek yayımlanmıştır. Refik Özdek'in tercüme ettiği kitapta çeviren tarafından kaleme alınmış önsöz bulunmaktadır. Önsözde çeviren "Üçüncü Roma, Moskova" fikrinin bütün Ruslar tarafından benimsenmesinin I. Petro döneminde vukua geldiğini ifade etmektedir.⁷⁴ Yazar, eserde Petro'nun vasiyetnamesinin varlığını sorgulamaktadır. Ayrıca böyle bir vasiyetnamenin bulunmadığı kanısına varmasına rağmen, Petro sonrasında Rus tahtında hüküm sürenlerin Petro'nun siyasetini devam ettirmesi nedeniyle yazar, Petro'nun yazılı bir vasiyetnamesinin bulunmasa da onun yazılmamış bir plan ve vasiyetnamesi olduğu kanaatindedir. Bununla birlikte eserin sonunda 1812'de Paris'te yayımlanan bir kitapta yer alan ve I. Petro'ya ait olduğu söylenen bir vasiyetnameye yer verilmektedir. Bunun dışında kitapta 1204 yılından başlayarak Petro döneminin sonuna kadar olan Rus tarihine kısaca değinilmektedir.

⁷² François Xavier Couquin, **Rus İhtilali**, Kitapçılık Ticaret LTD. Şirketi Yayınları, İstanbul 1966.

⁷³ Boris Mouravieff, **Deli Petro'nun Vasiyetnamesi**, çev. Refik Özdek, Bedir Yayınları, İstanbul 1966.

⁷⁴ Mouravieff, **a.g.e.**, s.3.

Söz konusu eser, Türkiye’de I. Petro hakkında müstakil olarak yayımlanan ilk kitap olmasının yanı sıra Rus tarihinde önemli bir konu teşkil eden Petro’nun vasiyetnamesi meselesini irdemesi nedeniyle de önem arz etmektedir. Eserde yalnızca vasiyetname üzerinde durulmamış, 1204’ten Petro döneminin sonuna kadar olan Rus tarihine değinilmiştir. Eserin asıl konusu olması sebebiyle kitabın sonunda başka bir eserden alıntı yapılarak vasiyetnameye yer verilmesinin ele alınan hususların somutlaştırılmasına olanak sağladığını da söylemek mümkündür.

Tercüme edilen kitaplardan bir diğeri Şubat Devrimi sonrasında Geçici Hükümet üyelerinden biri olan ve Temmuz ayından itibaren söz konusu hükümetin başkanlık görevini yürüten Aleksandr Kerenski’nin kaleme aldığı *Kerenski ve Rus İhtilali*⁷⁵ adlı eserdir. Yazar, giriş bölümünde tarihçilik ve görgü tanıklığı kavramları üzerinde durmakta, tarihçi ve görgü tanığının olay yorumları ve olaylardan çıkaracağı sonuçların tarafsız olamayacağını ifade etmektedir.⁷⁶ Yazarın bu ifadeleri eserin sübjektif bir bakış açısıyla yazıldığını göstermektedir. Ancak eserde anlatılanların ihtilâlin önemli bir tanığının kaleminden çıkması nedeniyle eserin önemini kaybettiği söylenemez.

Kerenski, mezkûr eserine çocukluk yıllarını anlatarak başlamaktadır. Bu bağlamda aynı zamanda Kerenski’nin otobiyografisi niteliği taşıyan eserde Rusya’nın toplumsal yapısı ve kültürüne dair bilgiler bulmak mümkündür. Rusya’daki Masonlar ve Mason Derneği’nin yapısı hakkında da bilgi verilmektedir. IV. Duma’ya üye seçildikten sonra, 1912’de, Mason Derneği’ne üye olan Kerenski, XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyıl başlarında Rusya’nın siyasi ve manevî gelişiminde Masonların önemli rol oynadıklarını yazmaktadır. Kitapta, Şubat İhtilali sonrasında yaşanan hükümet buhranları, cephelerde alınan galibiyet ve mağlubiyetler, devam eden işçi ayaklanmaları, Bolşeviklerin Geçici Hükümet’e karşı propagandaları ve hükümeti yıkmaya yönelik faaliyetleri gibi Ekim İhtilali’ne giden sürecin Kerenski’nin perspektifinden okuyucuya sunulması nedeniyle Rus İhtilal tarihi açısından kıymetli bir eserdir.

Yayımlanan eserlerden bir diğeri Edmund Wilson’un *Lenin Petrogirad’da*⁷⁷ adlı eseridir. Eserde Lenin’in karakteri, ortaya koyduğu eserler ve bu eserlerde konuyu

⁷⁵ Aleksandr Kerenski, **Kerenski ve Rus İhtilali**, çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1967.

⁷⁶ Kerenski, **a.g.e.**, s. 17.

⁷⁷ Edmund Wilson, **Lenin Petrogirad’da**, çev. Can Yücel, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1967.

işleyiş tarzı karşılaştırılmaktadır. Ayrıca Troçki'nin faaliyetleri ve devrime olan etkilerinden de söz edilmektedir. Troçki'nin eserlerinin tahlilini yapan müellif, Troçki'nin yazılarıyla Engels'in de ötesine geçtiğini belirtmektedir. Kitaba adını veren Lenin'in Petrograd'a gelişinden ise eserde kısaca bahsedilmektedir.

Lenin'e dair Türkçeye tercüme edilen eserlerden bir başka eser de Henri Lefebvre'nin *V. İ. Lenin: Hayatı ve Eserleri*⁷⁸ adlı kitabıdır. Eserde Lenin'in hayatı ele alınmakla birlikte daha çok Lenin, Marks ve Engels'in Sosyalizm konusundaki fikirleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Lenin'in eserleri de tahlil edilmektedir. Kitapta, Leninizm'i hazırlayan ve onu zorunlu kılan dönemi ele alarak Marks ve Engels'in fikirleri hakkında bilgi veren yazar, Sosyalizm fikrinin gelişimini irdelemektedir.

Türkçeye tercüme edilen kitaplardan biri de makalelerin derlemesinden oluşan *Rus İhtilali: Galipler ve Mağluplar*⁷⁹ adlı eserdir. Eserde yer alan makalelerin konusunu Rusya'daki Sosyalist hareketler ve Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1903'te bölünmesi neticesinde ortaya çıkan Menşevikler, Troçki, Buharin, Zinovyev, Stalin ve Lenin gibi ihtilâlin önemli isimleri teşkil etmektedir.

Aynı yıl *Lenin ve Leninizm*⁸⁰ adlı eser Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Kitabın tercüme ve derlemesi T. Kalkınç tarafından yapılmıştır. Eserin ilk iki bölümünde Rusya'nın coğrafi özellikleri, Rus Devleti'nin kuruluşu, Slavların Hristiyanlığı kabulü, Rus ulusunu oluşturan unsurlar, Rus ulusunun ortaya çıkışı gibi Rusların ilk devirleri ve Rusya'da Avrupaileşme dönemi gibi konular ele alınmaktadır. Bu bağlamda diğer Lenin biyografilerinden farklılık arz etmektedir. Eserde Lenin'in hayatına dair bilgiler ise eksik ve diğer Lenin biyografilerine nispetle özet mahiyetindedir.

Türkiye'de yayımlanan tercüme eserlerin bir diğeri John Reed tarafından kaleme alınan *Dünyayı Sarsan On Gün*⁸¹ adlı eserdir. Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'daki cephelerde gazetecilik çalışmalarında bulunan yazar, Ekim İhtilali'nin cereyanı esnasında Rusya'da bulunmuştur Bu süre zarfındaki izlenimlerini aktardığı kitapta, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirme sürecini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Ancak söz

⁷⁸ Henri Lefebvre, *V. İ. Lenin Hayatı ve Eserleri*, çev. M. Rasih Nuri İleri, Anadolu Yayınları, Ankara 1968.

⁷⁹ *Rus İhtilâli Galipler ve Mağluplar*, Kişisel Kitaplar, Mersin 1968.

⁸⁰ *Lenin ve Leninizm*, çev. T. Kalkınç, Dilek Matbaası, İstanbul 1968.

⁸¹ John Reed, *Dünyayı Sarsan On Gün*, çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1968.

konusu anlatım yalnızca Petrograd’da cereyan eden olaylarla sınırlıdır. Yazar, kitapta yalnızca izlenimlerine değil, edindiği bilgilere de yer vermektedir. Ayrıca anlatılan süre içinde günlük olarak yayımlanan Rusça, İngilizce ve Fransızca gazetelerden de faydalanmıştır. Eserde, çeşitli bildirimler, kararnameler, söylev ve gazete yazıları da yer almaktadır.

Claude Anet’in *Günü Gününe Rus İhtilali*⁸² adlı kitabı da aynı konuyu ele almaktadır. Eser, yazarın 1917 yılında bir Fransız gazetesine kaleme aldığı yazıların bir araya getirilmiş hâlidir. Eserde anlatılanlar yazarın başından geçen ve şahit olduğu olayların anlatımıdır. Yazar, 23 Şubat-17 Mayıs tarihleri arasında yaşanan olayları günü gününe tarihlendirerek anlatmakla birlikte, Rusya’da olup bitenleri Fransızların harbin başarıya ulaşması hususundaki inançlarını ve morallerini zedelememek adına tam manasıyla bütün gerçekleri aktarmadığını ifade etmektedir.⁸³ Kitabın bütününde ise yazar, Çarlık rejiminin devamıyla karışıklıkların ortadan kaldırılabileceğini belirtmektedir. Eserin Şubat İhtilali ve sonrasında yaşanan olayların ayrıntılı olarak aktarılmasına rağmen eserin Şubat İhtilali’ne müttefik olarak Fransa ve Fransızların nazarını yansıttığı görülmektedir. Aragon tarafından kaleme alınan *Sovyet Rusya: 1939-1960*⁸⁴ ve Aykut Bakkal’ın tercüme ettiği *Lenin: Hayatı ve Mücadelesi*⁸⁵ adlı eser de yine Sovyetler Birliği’ne dair Türkiye’de bu dönemde yayımlanan kitaplardan biridir.

Rus İhtilali’ni konu edinen çeviri eserlerden biri de Isaac Deutscher tarafından telif edilen *Bitmemiş Devrim: Sovyet Rusya 1917-1967*⁸⁶ adlı eserdir. Kitap, Seçkin Çağan tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Yazar, Rus Devrimi’ni başarısızlıkların ve başarıların, kırılmış ve karşılanmış umutların bir karışımı olarak nitelendirdiği söz konusu eserinde Rusya’daki iktisadî ve toplumsal ahvalin ortaya çıkardığı devrimci hareketlerin oluşum süreci ve faaliyetlerine ek olarak Çarlık Rusyası’nı devrime hazırlayan sebepleri incelemekte, Bolşevizmin meydana gelişinde Avrupa’da cereyan eden olayların etkisini ortaya koymaktadır. Sovyetler Birliği’nin toplumsal yapısındaki değişimleri genel çerçevede ele almakta ve devrimden sonra geçen 50 yıllık sürecin sosyolojik muhasebesini yapmaktadır.

⁸² Claude Anet, *Günü Gününe Rus İhtilali*, çev. Nusret Kuruoğlu, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul 1969.

⁸³ Anet, *a.g.e.*, s. 3.

⁸⁴ Aragon, *Sovyet Rusya: 1939-1960*, çev. Galip Üstün, Cem Yayınevi, İstanbul 1969.

⁸⁵ *Lenin: Hayatı ve Mücadelesi*, çev. Aykut Bakkal, Ekim Yayınları, Ankara 1969.

⁸⁶ Isaac Deutscher, *Bitmemiş Devrim: Sovyet Rusya 1917-1967*, çev. Seçkin Çağan, Habora Kitabevi, İstanbul 1969.

Ekonomik ilerlemenin sosyolojik yapı üzerindeki etki ve sonuçlarını irdelemektedir. Müellif, asıl gelişmenin 1928-1941 yılları arası ile 1950 yılından itibaren yaşandığını ileri sürmektedir.⁸⁷ Bunların yanında Sovyetler Birliği'nde bürokrasi, şehirleşme, tarımdan sanayi işçiliğine olan dönüşüm, SSCB'nin Batı'nın toplumsal ve siyasî hayatı üzerindeki etkileri, SSCB-Çin ilişkileri de kitapta bahsedilen hususlar arasında yer almaktadır.

Aynı yıl Isaac Deutscher'in iki ciltlik *Stalin*⁸⁸ adlı eseri de Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Stalin'in aile yaşamı, çocukluk yılları, okul hayatı gibi Stalin'in ihtilâlciler arasına katılmasından evvelki yaşamının da ayrıntılı olarak aktarıldığı eserde genel itibarıyla ihtilâl ve iç savaştan sonra Bolşevikliğin genel görünümü ve Stalin'in ihtilâl dönemindeki faaliyetleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Stalin'in sosyalist yer altı çalışmalarına, Plehanov ve Lenin'in Kafkasya'daki etkilerine, Kafkasya'daki köylü ve asker ayaklanmalarına değinilmektedir. Bu bağlamda eser, Stalin biyografisi olmasının yanı sıra Kafkasya'daki sosyalist hareketlerin aydınlatılması açısından da önem arz etmektedir. Ekim Devrimi'nden kısaca bahsedilen eserde, Stalin'in iktidar mevkiine yükselişi ve Troçki ile olan çekişmesi kapsamlı bir şekilde aktarılmaktadır.

Eserin ikinci cildi, Lenin'in ölümü sonrasında Stalin'in Sovyetler Birliği'nin lideri olarak ortaya çıkışıyla başlamaktadır. Stalin döneminin iç ve dış siyasetinin ayrı ayrı olarak ele alındığı mezkûr ciltte iç siyasetten bahisle Sovyetler Birliği'nin sanayileşme süreci, Troçki ve taraftarlarının tasfiyesi gibi konular ele alınmaktadır. Eserde siyasetteki baskının yanı sıra bilim alanındaki baskıdan da bahsedilmektedir. Yazar, Sovyetler Birliği'nde uygulamaya konulan I. Kalkınma Planı'nı ikinci bir ihtilâl olarak nitelendirmektedir. Bu çerçevede, tarihçilere büyük baskının yapıldığını ve gerek devrim tarihinin gerekse eski Rus tarihinin Stalin'in emriyle yeniden yazıldığını ifade etmektedir. Dış politikada ise Alman Komünizmi'nin uğradığı yenilgi, Sovyetler Birliği'nin Çin İhtilali ve İngiliz sendikalarına karşı siyaseti ile İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler Birliği-Almanya ilişkilerinden söz edilmektedir.

⁸⁷ Deutscher, **a.g.e.**, s. 58.

⁸⁸ Isaac Deutscher, **Stalin: Bir Devrimcinin Hayatı I, II**, çev. Selahattin Hilav, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1969.

Isaac Deutscher'in söz konusu eserinde Stalin'in hayatı, mücadeleleri, başarıları ve başarısızlıkları, düşünceleri irdelenmektedir. Kitapta XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın ortalarına kadar uzanan Rusya'nın siyasi ve sosyal tarihinin ayrıntılı bir panoraması çizildiği gibi, Stalin'in kişiliği ve Ekim Devrimi'nin liderleri arasındaki ilişkileri de ortaya konulmaktadır. Ayrıca, Komünist Parti'nin iç çekişmeleri, çeşitli olaylar karşısında ileri sürdüğü sloganları, benimsediği stratejileri de bilimsel bir şekilde incelenmektedir.

Yine devrimin önemli isimlerinden birini konu alan bir başka çalışma, aynı yıl yayımlanan Isaac Deutscher'in *Troçki*⁸⁹ adlı üç ciltten oluşan eseridir. Eserin birinci cildinde öncelikle Rus İhtilâli'ne önderlik eden isimlerin dünyaya geldiği II. Aleksandr dönemi Rus toplum yapısı tahlil edilmektedir. Eserde Troçki'nin ailesi, çocukluğu, okul hayatı gibi dönemlerine değinilirken Rusya'daki Musevi toplum ve onlara karşı uygulanan baskılardan da söz edilmektedir.

Eserde Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik ve Menşevik olarak ikiye bölündüğü 1903'te Brüksel'deki kongrede cereyan eden olaylar hakkında da değerli bilgiler verilmektedir. Yazar, parti içerisindeki ayrışmalar ve fikir ayrılıklarını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, partinin ikiye bölünme sebeplerinin anlaşılması ve Lenin ile Troçki arasındaki görüş ayrılıklarını ortaya koyması açısından mühimdir.

Troçki'nin bir yazar olarak edebî kişiliği üzerinde önemle durulan eserde, onun kaleme aldığı yazılar tetkik edilmektedir. Yazar, Troçki'nin yazılarının akıbeti ve okunma ya da okunmama derecesi, kendisinin siyasi kaderinden bağımsız olması durumunda söz konusu yazıların edebiyat tarihinde yer alacak güçte olduğunu ifade etmektedir.⁹⁰

Brest-Litovsk Antlaşması'na giden süreçte ve sonrasında Troçki'nin çalışmaları, Kızıl Ordu'nun kuruluşu ve Troçki'nin İç Savaş'ta elde ettiği başarılar da eserin birinci cildinde değinilen konular arasında yer almaktadır.

Eserin ikinci cildi⁹¹ Troçki'nin 1929 yılında Sovyetler Birliği'nden sürgün edilmesine kadarki dönemi kapsamaktadır. Birinci ciltte olduğu gibi bu ciltte de yazar, Troçki'nin edebî yönüne değinmektedir. Troçki'nin bilim, edebiyat ve sanat

⁸⁹ Isaac Deutscher, **Troçki, I**, çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1969.

⁹⁰ Deutscher, **a.g.e.**, s. 276.

⁹¹ Isaac Deutscher, **Troçki, II**, çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1970.

konularındaki görüşlerine, 1920 yılının başında Rusya’da belli başlı edebiyat eleştirmeni olarak kaleme aldığı yazıların tahliline geniş yer ayırmıştır. Eserde, Troçki’nin Sovyet savaş sanayisinin gelişmesine olan katkılarına, dış politikadaki başarılarına, Troçki ve taraftarlarının yenilgisiyle sonuçlanan parti içi mücadeleden de bahsedilmektedir.

Çalışmanın üçüncü ve son cildinde Troçki’nin hayatının yanı sıra SSCB’de sanayileşme ve kolektifleştirme hareketi ve etkileri, Büyük Temizlik dönemi, Nazizm’in güçlenmesi ve İkinci Dünya Savaşı’nın ilk dönemleri gibi dönemin büyük sosyal ve politik olaylarına da yer verilmektedir. Bu olaylar karşısında Troçki’nin bakış açısı onun görüş ve yazılarıyla desteklenerek aktarılmaktadır. Eserin ilk iki cildinde Troçki’nin edebî yönünden bahsedilirken söz konusu son ciltte tarihçiliği üzerinde durulmaktadır. Yazar, Troçki’nin bir tarihçi olarak aşırı partizanlığı tarafsızlıkla birleştirmeyişinin Troçki’nin eserlerini önemli hale getirdiğini yazmaktadır.⁹²

Genel olarak bu çalışma, Troçki’ye dair Türkiye’de yayımlanan en kapsamlı eserdir. Eser, biyografik bir çalışma olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir Devrim tarihi niteliği taşımaktadır. Ayrıca Sovyetler Birliği’ndeki gelişmelere de değinilmesi bakımından Troçki’nin ölümüne kadar olan dönemin tarihini de ihtiva etmektedir. Eserde Lenin’in güçlü kişiliğinin etkisi altında bir süre geri planda kalan Troçki ve Stalin arasındaki mücadele de tüm yönleriyle ortaya konulmaktadır. Bu açıdan eser, Türkiye’de birçok eseri tercüme edilmiş olan Troçki’nin hayatı konusunda ele alınan dönemde Türkiye’deki boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca, eserin Troçki üzerine yazılmış, günümüzde de geçerliliğini koruyan önemli bir biyografi çalışması olduğunu söylemek mümkündür.

“Büyük Temizlik” hareketi, Stalin dönemini önemli kılan olaylardan biridir. Birçok insanın sahte yargılamalarla hapsedildiği veya öldürüldüğü bu olaylar, Sovyet tarihinin en trajik konularından birini teşkil etmektedir. Bu bağlamda Türkçeye tercüme edilen kitaplardan biri de Robert Conquest tarafından kaleme alınan *Büyük Tedhiş*⁹³ adlı eserdir. Kitapta 1934’te başlayan ve Stalin’in ölümüne kadar devam eden bu hareketin tatbikindeki baskı metotları ve kapsamı hakkında bilgi verilmektedir. Kitapta ayrıca İkinci Dünya Savaşı’nda Alman-Rus harbine

⁹² Isaac Deutscher, **Troçki, III**, çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1974, s. 259.

⁹³ Robert Conquest, **Büyük Tedhiş**, çev. Nüzhet Baba, Durum Yayınları, Ankara 1969.

değinilmektedir. Bu durum, Rusların Almanlara karşı aldığı yenilgilerin sebepleri arasında Sovyetler Birliği'nin önemli kadrolarının bu hareket kapsamında tasfiye edilmesine bağlanabilir. Bunun dışında kolektifleştirme hareketi ve sonuçları, Stalin'in ailesi ve yaşayış tarzı, karakteristik yapısı da kitapta bahsedilen konular arasındadır.

Çeviri eserlerden biri de Bertham D. Wolfe'nin *Devrim Yapan Üç Adam*⁹⁴ adlı eseridir. Kitap, Lenin, Stalin ve Troçki hakkında yazılmış biyografik bir çalışmadır. Diğer bir deyişle Rus Devrimi'ni yaratan kadronun tarihî süreç içerisinde yetişmesini konu almaktadır. Kitapta Ekim Devrimi'nin başlıca aktörleri olan ve devrimden sonra rejime damgasını vuran Lenin, Stalin, Troçki ve onların fikirleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Eserde öncelikle Lenin'in hayatı ele alınmakta, Lenin'in ailesine dair ayrıntılı bilgiler verilmekte, köken tahlili yapılmaktadır. Yazarın Lenin'den söz ederken onun sıklıkla Moğol-Tatar soyundan geldiğini ima eden ifadeler kullanması dikkat çekicidir. Kitapta, diğer Lenin biyografilerinden farklı olarak Lenin'in ağabeyi Aleksandr'a değinilmektedir. Yazar, Aleksandr'ın Çar'a suikast düzenleyen grubun içinde yer almamasına karşın mahkemede suçu üstlendiğini yazmaktadır. Ayrıca Lenin tarafından vücuda getirilen kitaplar da incelenmektedir.

Eserde Ekim İhtilali'nin bir diğer önemli ismi Troçki'nin biyografisi yer almaktadır. Bu bağlamda eser, müstakil olarak Troçki'nin biyografisi olmamakla birlikte, Troçki'nin otobiyografisi olan *Hayatım* adlı eseri hariç tutulduğunda Isaac Deutscher'in kitabından sonra Troçki'nin hayatını konu alan en kapsamlı kitaptır.

Kitapta biyografisi bulunan bir diğer isim Stalin'dir. Stalin'in biyografilerinin ortak özelliği, onun hayata gelişine dair herhangi bir bilginin bulunmayışıdır. Bu çerçevede incelemeye konu olan Wolfe'nin eseri de farklılık teşkil etmez. Bu bakımdan eserde ele alınan kişiler içerisinde en az ve en karmaşık bilgiler Stalin'e aittir. Yazar, elde ettiği bilgileri çeşitli kaynaklarla karşılaştırarak tetkik etmekte, Stalin'e dair kanıtlanmamış bilgileri okuyucuya sunmaktadır. Eserde Stalin'in biyografisinin eksiklikler içermesi ve karmaşık olmasına rağmen onun hakkında yazılmış kitaplardaki bilgilerin tenkide tâbi tutulması önemli bir noktadır. Kitap, Birinci Dünya Savaşı öncesinde devletlerarası diplomatik ilişkiler ve savaşın cereyan ettiği

⁹⁴ Bertham D. Wolfe, **Devrim Yapan Üç Adam**, çev. Ünsal Oskay, Türk Siyasi İlimler Derneği, Ankara 1969.

sırada üç Bolşevik liderin faaliyetleriyle son bulmaktadır. Kitabın asıl konusu olan Lenin, Stalin ve Troçki'nin en büyük faaliyetinin Ekim İhtilali olmasına karşın, kitapta bu konuya yer verilmemesi bir diğer önemli eksikliklerdir.

Isaac Deutscher'in *Troçki* adlı eserinin ikinci cildinin yayımlandığı dönemde Troçki'nin *Hayatım*⁹⁵ adlı otobiyografisi Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Troçki'nin İstanbul'da sürgünde bulunduğu dönemde kaleme aldığı söz konusu eser, onun 1929 yılına kadarki yaşamını ihtiva etmektedir. Eserde, Troçki çocukluk yıllarına dair anılarını aktarırken dönemin Rusya'sı ve Avrupa'da cereyan eden olayları da anlatmaktadır. Ayrıca, çocukluk yıllarının geçtiği çevrenin ayrıntılı tasvirini yapmaktadır. Bu husus, aynı zamanda Rusya'daki köylü sınıfının ahvalini de yansıtmaktadır. Yazar, çocukluk ve eğitim yıllarına dair, Deutscher'in eserine nispetle daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Yine diğer eserlerde yer almayan bir husus da yazarın devrim öncesinde İspanya, Amerika ve Kanada'da yaşamına dairdir.

Eserde değinilen bir başka husus, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin bölünmesiyle sonuçlanan II. Kongre'de yaşananlar ve bölünmenin nedenlerine ilişkindir. Troçki, partide yaşanan çekişmenin nedenini Lenin'in büyüklüğünü ve önemini eski devrimcilerin kavrayamamış olmalarına bağlamaktadır. Lenin ile olan anlaşmazlıkların sebebini ise parti teşkilatı konusundaki görüş ayrılıklarını işaret etmektedir.⁹⁶

Troçki'nin söz konusu eserdeki 1905 ve 1917 devrimlerine ilişkin yorumları dikkat çekicidir. Yazar, 1905 Devrimi'ni ülke, parti ve kendi hayatının bir dönüm noktası ve 1917'deki devrimlerin genel bir provasını olarak nitelendirmektedir. 1917 yılındaki devrim hareketlerini ise 1905 Devrimi'nin bir devamı ve gelişimi şeklinde yorumlamaktadır.⁹⁷ Yazar, Lenin'in 1923'te hastalığı sebebiyle siyasetten çekilmesiyle birlikte başlayan Troçkizm'e karşı savaşı, devrimin ikinci bölümü olarak tanımlamaktadır. Parti içi çekişmeyi Lenin'in ideolojik mirasına karşı açılmış bir savaş olarak nitelendirmektedir.⁹⁸ Eserde parti içi çekişmenin sürgünle sonuçlanan son dönemine kadarki gelişimini de geniş bir biçimde ele almaktadır.

⁹⁵ Lev Troçki, **Hayatım**, çev. Müntekim Öçmen, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1970.

⁹⁶ Troçki, **a.g.e.**, s. 179.

⁹⁷ Troçki, **a.g.e.**, s. 203.

⁹⁸ Troçki, **a.g.e.**, s. 515.

Troçki'nin hayatını kaleme alan bu eser, 1905 İhtilâli ile 1917 devrimleri ve tüm bu olaylara tanıklık eden Sovyetlerin önemli isimlerinden Troçki'nin nazarından aktarmaktadır. Eser Troçki'nin otobiyografisi olmasının yanı sıra aynı zamanda Devrim ve Bolşevik Parti tarihidir. Bu bağlamda, eser devrim ve parti tarihini konu alan birinci elden kaynak niteliği de taşımaktadır.

Aynı yıl Jean Elleinsten'in *Devrimler Devrimi*⁹⁹ adlı eseri Türkçeye tercüme edilerek yayımlanan çalışmalardan biridir. Yazar, söz konusu eserinde Sosyalist devrimin ilk olarak Rusya'da gerçekleşmesinin sebeplerini bilimsel bir anlatımla aktarmaktadır. Bu incelemesinde müellif, Çarlık Rusya'nın 1914'teki durumunu ortaya koymakta, Lenin, Troçki, Stalin ve devrimi yönlendiren diğer isimlerin Şubat ve Ekim devrimlerinin cereyanındaki rolleri, yıkıcı bir savaştan sonra kurulan genç cumhuriyetin 1922'deki durumundan söz etmektedir. Moskova Knezliği'nin imparatorluğa dönüşmesi, ordunun vaziyeti, Ortodoks Kilisesi, eğitim faaliyetleri, 1914 Rusyası'ndaki sosyal yapı, ülkedeki sanayinin durumu ve Rusya'nın devrim sonrası ahvali de kitapta değinilen diğer konulardır. Viktor Aleksandrov'un *Kanlı Pazardan Ekim İhtilali'ne*¹⁰⁰ ve İsmail Selçuk tarafından derlenen *Lenin: Hayatı ve Eserleri*¹⁰¹ adlı eser de yine bu konu üzerine yapılan çalışmalardandır.

Türkiye'de yayımlanan çeviri eserlerden biri de Sovyetler Birliği Merkez Komitesi'ne bağlı komisyon tarafından hazırlanan *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*¹⁰² adlı eserdir. Kitap, 1937'ye kadar olan parti tarihini kapsamaktadır. Kitapta öncelikle Rusya'da serfliğin kaldırılması, milliyetler meselesi, sanayinin gelişmesiyle birlikte kapitalizmin Rusya'da inkişafı, Rusya'daki ilk sendikal çalışmalar gibi konulara değinilmektedir. Marksist grupların ortaya çıkışından önce Rusya'da devrimci çalışmaları yürüten Narodnikler(Halkçılar) ile Marksizm'in tebarüzü sonrasında Plehanov tarafından kurulan ilk Rus Marksist grup olan Emeğin Kurtuluşu adlı örgüt arasındaki fikir çatışmaları, Lenin'in ilk devrimci faaliyetleri, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kuruluşu, parti içerisinde Bolşevik ve Menşevik grupların ortaya çıkışı ve bu ayrışmanın nedenleri, Uzak Doğu'daki güç savaşı ve bunun bir neticesi olarak Rus-Japon Harbi, Bolşevik ve Menşeviklerin savaşa karşı tutumları, 1905 İhtilali ve ihtilâlin başarısızlıkla sonuçlanmasının nedenleri gibi

⁹⁹ Jean Elleinstein, **Devrimler Devrimi**, çev. Babür Kuzucu, Hür Yayınevi, İstanbul 1970.

¹⁰⁰ Viktor Aleksandrov, **Kanlı Pazardan Ekim İhtilali'ne**, çev. Sulhi Dönmezer-Recai Okatan, Habora Yayınları, İstanbul 1970.

¹⁰¹ **Lenin: Hayatı ve Eserleri**, çev. ve der. İsmail Selçuk, İzlem Yayınları, İstanbul 1970.

¹⁰² **Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi**, Aydınlık Yayınları, Ankara 1970.

konulardan bahsedilmekte, ideolojik görüşler tarihî olaylarla bütünleştirilerek aktarılmaktadır. Eserde yalnızca Komünist Parti tarihi değil, Çarlık Rusyası'ndaki Sosyalist hareketler üzerinden dönemin siyas, ekonomik ve içtimaî durumu da anlatılmaktadır. Bu bakımdan eser aynı zamanda Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği tarihi niteliği taşımaktadır.

Bir diğer çeviri eser, Jack T. Murphy'nin *Stalin*¹⁰³ adlı biyografi çalışmasıdır. Celâl Üster'in tercüme ettiği eserde Stalin'in hayatı ele alınmakta, ailesi, Gürcistan ve Gori hakkında bilgiler verilmektedir. Eserde bahsedilen konulardan biri de Stalin'in uygulamaya koyduğu "Büyük Temizlik" hareketidir. Yazar, bu temizlik politikası neticesinde partinin hizip mücadelesinden arındığını ve kesin surette birleşmiş bir parti hâline geldiğini yazmaktadır.¹⁰⁴ Ayrıca, tatbik edilen kalkınma planlarıyla Rusya'nın sanayileşme hususunda kat ettiği ilerlemeler ve halkın sanayi toplumu hâline dönüşme süreci, İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin ve Kızıl Ordu'nun faaliyetleri de yazarın ele aldığı konular arasında yer almaktadır. Kitapta yalnızca Stalin ve onun faaliyetleri değil, devrimde önemli rol oynayan Lenin ve Troçki'den de söz edilmekte, Stalin ve Troçki arasındaki mücadeleye ve neticede Troçki'nin sürgün edilmesine sebep olan görüş ayrılıklarına değinilmektedir. Kitabın son bölümünde yazar, Stalin ve dönemine ilişkin genel bir değerlendirme yapmakta ve Winston Churchill, ABD'nin eski Sovyetler Birliği büyükelçisi Joseph Davies gibi isimlerin Stalin hakkındaki görüşlerine yer vermektedir. Eser, Stalin'in biyografisi olmasının yanı sıra Stalin'in Rus Devrimi ve SSCB tarihiyle özdeşleşmiş olması nedeniyle aynı zamanda devrim ve Sovyetler Birliği tarihidir.

Sovyetler Birliği'nin kurucusu ile ilgili yazılan eserlerden bir diğeri, çevirisi Güneş Şahiner tarafından yapılan *Lenin*¹⁰⁵ adlı eserdir. Kitap, farklı ülkelerden kişilerin Lenin ile olan anılarını içermektedir. Bu anılar ise genel itibariyle Lenin'i tasvir edici nitelikler taşımaktadır.

Tercüme eserlerden bir diğeri, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Nikita Sergeeviç Kruşçev'in kaleme aldığı *Kruşçev'in Anıları*¹⁰⁶ adlı eserdir. Edward Cranshaw tarafından neşredilen eser, Mehmet Harmancı tarafından Türkçeye

¹⁰³ Jack T. Murphy, **Stalin**, çev. Celâl Üster, Sosyalizm Yayınları, Ankara 1970.

¹⁰⁴ Murphy, **a.g.e.**, s. 222.

¹⁰⁵ **Lenin**, çev. Güneş Şahiner, Habora Kitabevi Yayınları, 1971.

¹⁰⁶ Nikita Sergeeviç Kruşçev, **Kruşçev'in Anıları, I**, çev. Mehmet Harmancı, Milliyet Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul 1971.

tercüme edilmiştir. 2 ciltten müteşekkil eserin birinci cildinde Kruşçev, anılarına Ekim İhtilali sonrasında başlayan iç savaş döneminde Kızıl Ordu'daki faaliyetleriyle başlamakta, XX. Parti Kongresi'ndeki "Gizli Söylev"i ve bu söyleve dair açıklamalarla son bulmaktadır. Birinci ciltte bahsedilen konularda iki ana unsur bulunmaktadır; Kruşçev'in kendini anlatması ve ünlü Gizli Söylev'deki açıklamaları desteklemek ve genişletmek için Stalin'in birçok yönü ile tanıtılması. Mezkûr ciltte sanayi, tarım ve hükümet yapısını etkileyen politika çatışmalarından ve Kremlin'deki iktidar mücadelelerinden söz edilmemektedir. Özellikle Stalin iktidarı döneminin anlatıldığı birinci ciltte yazarın yukarıda incelediğimiz Milovan Cilas'ın *Stalin'le Konuşmalar* adlı eserinde anlattığı Stalin tablosunu onayladığını söylemek mümkündür.

Eserde, Kruşçev'in bir madenciye Sovyetler Birliği döneminde zaman içerisindeki siyasî yükselişi anlatılmaktadır. Ayrıca Stalin'in uygulamaya koyduğu "Büyük Temizlik" politikası, kolektifleştirmenin Sovyetler Birliği'ne etkileri, Alman-Sovyet ilişkileri, Baltık coğrafyasının Sovyetleştirilmesi, Kruşçev'in gözlemleriyle Stalin'in özel yaşamı, Kruşçev'in zaferiyle sonuçlanan Beria ile rekabetine de değinilmektedir. Kitapta değinilen konulardan biri de Kruşçev'in XX. Parti Kongresi'nde yaptığı "Gizli Söylev"idir. Söz konusu konuşmanın basılmamış olması ve böyle bir söylevin verildiğinin ilk olarak Kruşçev tarafından resmî olarak anılarında açıklanması eseri önemli kılan hususlardan biridir. Bununla birlikte Kruşçev'in anılarında değinmediği hususlardaki eksiklikler Edward Cranshaw tarafından tamamlanmıştır. Eser, eksiklikler içerse de Stalin ve Kruşçev dönemlerine ilişkin önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Eserin ikinci cildinin çevirisi M. Ali Kayabal tarafından yapılmıştır.¹⁰⁷ Bu kitapta Sovyetlerin çizgisinde ülke yönetimini sürdüren Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'ı içeren temaslar, Batı ile kurulmaya başlanan ilişkiler, iki Komünist devlet Çin ve Sovyetler Birliği'nin birbirinden uzaklaşması, Vietnam Savaşı, Berlin Buhranı, Küba Krizi gibi Kruşçev dönemi dış siyasetinin önemli olaylarından bahsedilmektedir. Kitabın sonunda dört ek bölüm bulunmaktadır. Bu eklerde 1894'te Kruşçev'in doğumuyla başlayan ve 1964'te Komünist Partisi Genel Sekreterliği'nden istifa edişiyle son bulan bir kronoloji, Sovyetler Birliği kuruluşları

¹⁰⁷ Nikita Sergeyeviç Kruşçev, **Kruşçev'in Anıları, II**, çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul 1971.

ve terminolojisi, Sovyet sisteminin ileri gelenlerinin biyografileri, Kruşçev'in "Gizli Söylev"inin tam metni yer almaktadır. Söz konusu ciltte ele alınan konular göz önünde bulundurulduğunda Soğuk Savaş'ın önemli krizlerinin yaşandığı ve dış politikada Sovyetlerin aktif bir siyaset izlediği dönemi aydınlattığı görülmektedir.

Troçki'nin kaleme aldığı *Ekim Dersleri*¹⁰⁸ adlı eser de Türkçeye tercüme edilmiştir. Tercümesi Erdal Tan tarafından yapılan eserin önsözünde kitabın yazılış sebebi hakkında bilgi verilmektedir. Yazar, Almanya'da 23 Ekim'de önemli bir devrimci fırsatın kaçırıldığını belirterek Alman yenilgisi ve Komintern'in bu durumu yanlış değerlendirmesi sonucu eseri yazmaya karar verdiğini ifade etmektedir.¹⁰⁹ Kitapta Ekim Devrimi'nin gelişimi ve devrimin niteliği gibi hususlardan bahsedilmektedir. Yayımlanan çalışmalar arasında Mihail Solovyev'in *Kızıl Orduda On Yılım*¹¹⁰ adlı kitabı da yer almaktadır.

Henri Lefebvre'nin Türkiye'de yayımlanan bir diğer çalışması, yine Lenin'i konu alan *V. İ. Lenin'in Hayatı ve Filozofik Ekonomik Politik Düşüncesi*¹¹¹ adlı eseridir. Yazar, kitabın yazılış amacını Leninizm'i özetlemek olarak açıklamakta, Leninizm'i işçi diktatörlüğünün teorisi ve pratiği olarak tanımlamaktadır. Lenin'in 1923 yılına kadarki aktif siyasi hayatının ele alındığı kitapta Lenin'in eserlerinde işlediği konular üzerinde de durulmaktadır. Aynı yıl Troçki'nin telif ettiği *Lenin*¹¹² adlı eser de Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır.

Moshe Lewin'in Sovyetler Birliği'nin lideri Lenin'in ihtilâl sonrasında yaşadığı kişisel ve siyasi sorunları konu alan *Lenin'in Son Mücadelesi*¹¹³ adlı çalışması da Türkiye'de yayımlanan çeviri eserlerden biridir. Eserde Lenin tarafından uygulamaya konulan Yeni Ekonomik Politika'nın etkileri, Lenin'in hastalanması sonrasında yönetimde yaşadığı zorluklar ve kendisine karşı Stalin'in etrafında toplanan muhalefetten bahsedilmektedir. Lenin'in vasiyetnamesi konusuna da açıklık getirilen eserde müellif, söz konusu vasiyetnamenin tam anlamıyla 23-31 Aralık tarihleri arasında yazılmış notlardan ve 4 Ocak tarihli bir ekten meydana geldiğini yazmaktadır. Eserde iç savaş dönemiyle başlayan ve Lenin'in ölümüyle son bulan bir

¹⁰⁸ Leon Troçki, **Ekim Dersleri**, çev. Erdal Tan, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1971.

¹⁰⁹ Troçki, **a.g.e.**, s. 8.

¹¹⁰ Mihail Solovyev, **Kızıl Orduda On Yılım**, çev. Orhan Eröcal, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1974.

¹¹¹ Henri Lefebvre, **V. İ. Lenin'in Hayatı ve Filozofik Ekonomik Politik Düşüncesi**, çev. Rasih Nuri İleri, Anadolu Yayınları, İstanbul 1975.

¹¹² Troçki, **Lenin**, çev. Orhan Suda, Suda Yayınları, İstanbul 1975.

¹¹³ Moshe Lewin, **Lenin'in Son Mücadelesi**, çev. A. Muhittin, Yücel Yayınları, İstanbul 1976.

kronoloji bulunmaktadır. Ayrıca kitapta adı geçen isimlerin kısa biyografileri de yer almaktadır.

Sovyetler Birliği'ni konu alan bir diğer kitap, C. Akman tarafından tercüme edilen *Lenin ve Doğuda Devrim*¹¹⁴ adlı eserdir. Sovyet dış politika uzmanları ve gazetecilerinin gazete ve dergilerdeki makalelerinden derleme olan eserde Ekim İhtilali'nin önemi ve diğer halk ve devletler üzerindeki etkileri, Türkistan coğrafyasında ihtilâl sonrasındaki değişim ve gelişmeler, Sosyalist yönelimli gelişimin sorunları, Sosyalizm ve Kapitalizme geçişte etkili olan faktörler, Sovyetler Birliği dış politikası gibi konulara yer verilmektedir. Aynı yıl yayımlanan bir başka eser, David Floyd'un *Rusya Ayaklanıyor: 1905 Çar'a Karşı İlk Ayaklanma*¹¹⁵ adlı kitabıdır.

Bolşevik Devrimi'nin lideri Lenin'i konu alan bir başka eser, David Shub'un *Her Yönüyle Lenin*¹¹⁶ adlı çalışmasıdır. Kitap, esas itibariyle 1887-1914 yılları arası dönemi kapsamaktadır. Lenin'e dair yazılan biyografi çalışmalarından biri olan eserde Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Lenin ve Bolşeviklerin faaliyetleri anlatılmaktadır. 1903'te RSDİP'ne katılan yazar, Lenin'in doğuşu olarak nitelendirebileceğimiz 1905 Devrimi'ne katılmış biri olarak bu sürecin içerisinde yaşamış bir tanıktır. Bu bakımdan Lenin'i yakından tanıyan isimlerden biridir. Eserde ayrıca, Lenin'in çevresindeki isimlerin Lenin ile olan anılarına ve Lenin'in çalışmalarına da yer verilmektedir. Bu bağlamda, eser müellifin dönemin bir tanığı olması ve eserin konusunu teşkil eden Lenin'e dair çeşitli isimlerin anılarına yer verilmesi bakımından Lenin biyografileri içerisindeki önemli çalışmalardan biridir. Aynı yıl yayımlanan çalışmalar arasında Lev Troçki'nin *1917 Yılı*¹¹⁷ ve V. Zevin-G. Golikov'un *V. İ. Lenin*¹¹⁸ adlı kitabı da yer almaktadır. Bu dönemde Maksim Gorki tarafından kaleme alınan *Gorki Lenin'i Anlatıyor*¹¹⁹ adlı eser de yayımlanan kitaplardan biridir.

¹¹⁴ **Lenin ve Doğuda Devrim**, çev. C. Akman, Taban Yayınları, İstanbul 1976.

¹¹⁵ David Floyd, **Rusya Ayaklanıyor: 1905 Çar'a Karşı İlk Ayaklanma**, çev. Ayşe Kemahlı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976.

¹¹⁶ David Shub, **Her Yönüyle Lenin**, çev. Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul 1977.

¹¹⁷ Lev Troçki, **1917 Yılı**, çev. Ertuğrul Sağlamer, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1977.

¹¹⁸ V. Zevin-G. Golikov, **V. İ. Lenin**, çev. Sevil Kutlar, Güncel Yayınlar, İstanbul 1977.

¹¹⁹ Maksim Gorki, **Gorki Lenin'i Anlatıyor**, Eren Basımevi, İstanbul 1980.

Ele alınan dönemde yine Sovyetler Birliği'ne dair yayımlanmış Türkçeye çevrilen eserlerden biri de Helene Carrere D'encausse'nin *Parçalanmış İmparatorluk*¹²⁰ adlı eseridir. Tercümesi Nezih Yücel tarafından yapılan eser, Sovyetler Birliği'nde yaşayan milletlerin ahvalini konu etmektedir. Kitapta Sovyetler Birliği'ndeki federatif yapının kuruluş süreci ve milliyetler meselesi hususunda Lenin ve Stalin'in fikirleri ortaya konulmaktadır. Eserde değinilen konulardan biri de Sovyet tarih yazıcılığıdır. Yazar, İkinci Dünya Savaşı döneminde Stalin'in emriyle Rus tarihçilerinin Rus topraklarını bir araya getiren knezlerin tarihteki önemli rollerini ortaya koymak, Ortodoks Kilisesi'nin değerini belirtmek ve Bizans uygarlığını Rus topraklarına getiren monarşinin önemini duyurmakla görevlendirildiklerini, ancak savaşın sona ermesiyle birlikte tam tersi uygulamanın yeniden başladığını, Stalin sonrasında ise ulusların tarihlerinin kısmî olarak objektif bir bakış açısıyla kaleme alındığını yazmaktadır.¹²¹ Bu husus, Sovyet tarih yazıcılığının dönemin şartlarına göre değişiklik arz ettiğini göstermektedir.

Eserde ayrıca savaşlar, kolektifleştirme, endüstrileşme ve Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ndeki nüfus hareketliliğinden bahsedilmektedir. Yazar, nüfus hareketliliğini içeren istatistiklerle Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerdeki nüfusun birlik içerisindeki payını ortaya koymakta ve bahse konu olan mevzunun somutlaştırılmasını sağlamaktadır.

D'encausse'nin bu eseri, Sovyetler Birliği'nde milliyetler politikasının koşullar ve yöneticilere göre değişiklik gösterdiğini ortaya koyan önemli bir eserdir. Ayrıca, ihtilâl sonrasında önemli konularından biri olan milliyetler meselesi hakkında yazılmış tek kitap olma özelliği taşımaktadır.

Bu çalışmadan bir yıl sonra Ida Mett'in *Kronstadt 1921*¹²² adlı eseri yayımlanmıştır. Öncelikle Kronstadt Ayaklanması öncesindeki genel durum hakkında bilgi verilen eserde söz konusu isyan hareketi Ekim Devrimi sonrasında oluşturulan yeni hiyerarşik düzenin bir yansıması olarak ele alınmaktadır. Kitapta, Devrim sonrasında Petrograd'da devam eden sorunlar karşısında Kronstadt denizcilerinin yayımladığı genelgeyeye yer verilmekte ve genelde yer alan maddeler yorumlanmaktadır. Nihai olarak yazar, bu maddeler mucibince Kronstadt Ayaklanması'nın karşı devrimci bir

¹²⁰ Helene Carrere D'encausse, **Parçalanmış İmparatorluk**, çev. Nezih Yücel, Sisav Yayınları, İstanbul 1984.

¹²¹ D'encausse, **a.g.e.**, s. 41.

¹²² Ida Mett, **Kronstadt 1921**, çev. Ümit Altuğ, Sokak Yayınları, İstanbul 1985.

hareket olarak nitelendirilmesinin yanlış bir tanımlama olduğu kanaatine varmaktadır. Bu bağlamda eser, söz konusu ayaklanmanın ekonomik nedenlerden kaynaklı olarak toplumsal düzenin oluşturulması için yapılan bir hareket olduğunu ortaya koymaktadır.

Mett'in bu çalışması, Kronstadt Ayaklanması'nı müstakil olarak ele alan tek çalışmadır. Ayrıca eser, bu harekete Rus Devrimleri'ni konu alan diğer eserlerden farklı bir nazardan ele almaktadır. Devrim sonrasında yaşanan olayların aktarıldığı pek çok eserde bahsi geçen hareket karşı devrimci bir isyan olarak ele alınırken, Ida Mett, bu eseriyle hareketin bir isyan niteliği taşımadığını ortaya koymaktadır.

Türkçeye tercüme edilen eserlerden bir diğeri Rusya'da görev yapmış bir gazeteci olan Anna Louise Strong'un Alaattin Bilgi tarafından tercüme edilen *Stalin Dönemi*¹²³ adlı eseridir. Eserde öncelikle SSCB hakkında genel bir bilgi veren yazar, Stalin'in kısa biyografisine de yer vermektedir. Ayrıca Stalin'in iktidara geçiş süreci, tarım ve sanayi alanındaki yeniliklerde yaşanan aksaklıklar, karşılaşılan zorluklar ve başarıları anılarıyla birlikte aktararak irdelemektedir. Bunun dışında eserde Stalin dönemindeki parti içi temizlik, Orta Asya'daki Rus olmayan halkların durumu ve Stalin sonrasında oluşturulmaya çalışılan yeni dünya düzeni için yapılan görüşmeler ve anlaşmalardan bahsedilmektedir.

Anna L. Strong'un söz konusu eseri *Stalin Dönemi* adını taşımasına rağmen eserde yalnızca Stalin'in Sovyetler Birliği iktidarında bulunduğu dönem değil, Stalin sonrasında SSCB'de yaşanan gelişim ve değişimlerden bahsedilmekte, Kruşçev'in Stalin ve dönemi hakkındaki görüşlerine de yer verilmektedir. Ayrıca, eserde yazarın dikkat çekici tespitlerde bulunduğu görülmektedir. Müellif, bu tespitlerinden birinde Türkiye'nin kuruluşu meselesine değinmekte ve Türkiye'nin modern ve bağımsız bir devlet olarak varlığını Sovyetler Birliği'nin 1923 yılında Lozan Konferansı'ndaki desteğine bağlamaktadır.¹²⁴

Strong'un eserinden bir yıl sonra Aleksandra Kollontai'nin anılarını ihtiva eden *Birçok Hayat Yaşadım*¹²⁵ adlı eseri Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Yazarın hatıraları yalnızca devrim dönemini değil, çocukluk yıllarını da kapsamaktadır. Bu dönem Türkiye'de 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-

¹²³ Anna Louise Strong. **Stalin Dönemi**, çev. Alaattin Bilgi, Onur Yayınları, Ankara 1988.

¹²⁴ Strong, **a.g.e.**, s. 109.

¹²⁵ Aleksandra Kollontai, **Birçok Hayat Yaşadım**, çev. S. Kaya, İnter Yayınları, İstanbul 1989.

Rus Savaşı'na tesadüf etmektedir. Yazar, söz konusu savaş döneminde ailesinin ve çevresindekilerin Türklerden nefret ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca cepheden gelen bir askerin anlatımlarını aktarmaktadır. Tümbü hususlar, Rusların Türklere karşı bakışını ve savaşta Rus ordusunun içinde bulunduğu vaziyeti göstermesi açısından önemlidir.

Eserde 1905 İhtilali sonrasında Bolşeviklerin propaganda ve yayın faaliyetleri, kadın işçilerin örgütlenmesi gibi konulardan da bahsedilmektedir. Ekim Devrimi sonrasında Devlet Yardımı Halk Komiseri olarak görev yapan yazar, Sovyetlerin bu alandaki çalışmalarına da ışık tutmaktadır. Ayrıca, eser Ekim İhtilali'ni konu alan diğer kitaplardan farklı olarak Bolşevik İhtilali'ne aktif olarak katılmış, ancak lider kadro dışında yer alan bir devrimcinin nazarıyla yazılmış olması bakımından önem arz etmektedir.

Aynı yıl Edward Hallet Carr'ın *Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi*¹²⁶ adlı eseri de Sovyetler Birliği'ne ilişkin Türkçeye tercüme edilen çalışmalardan biridir. Üç ciltten müteşekkil eserde genel itibariyle devrim olaylarından ziyade, devrimin yarattığı siyasal, sosyal ve ekonomik düzen ele alınmaktadır. Lenin'in 1923 ilkbaharında siyaset sahnesinden kesin olarak çekilmesinden önce kurulmuş olan Sovyet toplum yapısı tetkik edilmektedir. Kitabın birinci cildinde, Bolşevizm'in temellerine değinilmekte, yazar Çarlık rejiminin yıkılmasında Bolşeviklerin faaliyetlerinin önemini yorumlamaktadır. Carr, Çarlık rejiminin yıkılışında Bolşeviklerin çok az bir etkisi olduğunu, Geçici Hükümet'in devrilmesinde Lenin ve grubunun bir dış etken olarak sorumlu tutulabileceklerini belirtmektedir. Lenin'in asıl başarısının Ekim Devrimi'nin kansız zaferinden sonra yapıcı bir devlet adamı olarak tatbik ettiği politikalar olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁷ Eserde devrim sonrasında kurulan anayasal düzen ve oluşturulan anayasanın tahlili de yapılmaktadır. Bunun dışında parti örgütünün tahkimi, parti-devlet ilişkisi, Lenin'in devlet teorisi, Devrim sonrasındaki dağılmanın ardından Sovyetlerin eski imparatorluğun dağınık bölgelerini birleştirme siyaseti ve milliyetler meselesine ilişkin çalışmalar kitapta bahsi geçen diğer konulardır.

¹²⁶ Edward Hallet Carr, **Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi I**, çev. Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul 1989, **II**, 1998. Edward Hallet Carr, **Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi III**, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2004.

¹²⁷ Carr, **a.g.e.**, s. 34-35.

Eserin ikinci cildinde dönemin ekonomik gelişmeleri incelenmektedir. Sovyet ekonomisini tarım, sanayi, çalışma hayatı ve sendikalar, ticaret ve dağıtım, maliye gibi bölümlere ayıran yazar, kurulan ekonomik düzende kat edilen ilerlemeleri tahlil etmektedir. Eserin üçüncü cildi ise Sovyet Rusya'nın dış dünya ile kurduğu ilişkilere eğilmektedir.

Bu çalışmada, Sovyetler Birliği'ne dair yayımlanan diğer eserlerden farklı olarak devrimin oluşum süreci ve sebepleri üzerinde değil, devrimin Rusya üzerindeki etkilerinden bahsedilmektedir. Devrim sonrası oluşturulan yeni düzen ve bu düzenin Rusya üzerindeki yansımaları kapsamlı bir anlatımla sunulmaktadır. Bu bağlamda, eser Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin ilk dönemlerindeki yapısına ilişkin boşluğu doldurduğunu söylemek mümkündür.

Çeviri eserler arasında William C. Bullitt'in *Asıl Büyük Dünya*¹²⁸ adlı eseri de yer almaktadır. Halit Çakır tarafından tercüme edilen eserde Çarlık Rusyası'nın inkişafı, Rus İhtilali ve dönemin Sovyet Hükümeti'nin karakteri incelenmektedir. Ayrıca, Rusların tarih sahnesine çıktıkları coğrafya, Rusların karakteristik yapısı, Hristiyanlığı kabul etmeleri ve Rusya'da Altın Orda hâkimiyeti gibi konulara da değinilmektedir. Müellif, Robert Vaucher'in *Dev Rus: II. Büyük Petro Staline* adlı eserindeki gibi Stalin ve Petro dönemi olayları arasında benzerlik kurmaktadır. Petro'nun kiliseyi lağvederek Rus Kilisesi'ni elinde tutabilmek için ruhban sınıfından müteşekkil Kutsal Sinod'u ihdas etmesi ile Sovyetler Birliği'nde Ortodoks Kilisesi İşleri Komitesi'nin kurularak kilisenin idare altına alınması arasında benzerlik kuran yazar, Beş Yıllık Kalkınma Planlarını Petro'dan gelen iktisadî geleneğin devamı olarak nitelendirmektedir.¹²⁹ İhtilale giden süreçteki istibdat rejimi, Lenin ve Stalin döneminde uygulanan ekonomik politikalar, İkinci Dünya Savaşı esnasında Sovyet Rusya'nın Müttefik Devletlerle olan münasebetleri ve savaş sonrasında Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamında Rusya'ya yapılan yardımlar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan nüfuz çekişmeleri eserde bahsedilen konular arasındadır.

Türçüme eserlerden biri de Tony Cliff'in *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*¹³⁰ adlı eseridir. Kitap, ilk olarak 1948'de *Stalinist Rusya'nın Doğası* adıyla yayımlanmış,

¹²⁸ William Christian Bullitt, *Asıl Büyük Dünya*, çev. Halit Çakır, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, (t).

¹²⁹ Bullitt, *a.g.e.*, s. 46.

¹³⁰ Tony Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, çev. Ali Saffet-Tarık Kaya, Metis Yayınları, İstanbul 1990.

ancak 1974'te çeşitli eklemelerle yeniden basılmıştır. Eser, bu son baskıdan Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserin ilk bölümünde Rusya'daki toplumsal ve ekonomik ilişkilerin başlıca özelliklerini betimleyen yazar, ikinci bölümde ise konunun siyasi veçhelerini teşkil eden devlet ve partiyi ele almaktadır. Bunun dışında Rusya'da Stalin döneminde gerçekleşen değişimler de eserde bahsedilen konular arasındadır.

Aynı tarihlerde Sovyetler Birliği tarihi ile ilgili yayımlanan bir diğer eser, Michael Sayers ve Albert E. Kahn tarafından kaleme alınan *Sovyetlere Karşı Büyük Komplolar 1917-1947*¹³¹ adlı çalışmadır. İsmail Aydın tarafından dilimize tercüme edilen eserde devrimin ilk yıllarından itibaren Sovyet iktidarına karşı içten ve dıştan girişilen saldırı ve komplolar tarihsel bütünlük içerisinde ve kronoloji olarak ele alınmaktadır. Troçki'nin hayatı hakkında bilgilerin de yer aldığı eserde yazar, Troçki ve taraftarları ile Nazi Almanyası arasında bağlantı kurmakta ve Troçki'nin Almanya'nın Beşinci Kolunun¹³² en kuvvetli ve en önemli isimlerinden biri olduğunu savunmaktadır.¹³³ Kitapta ayrıca İkinci Dünya Savaşı ve Müttefik Kuvvetler arasında yapılan görüşmelerle Soğuk Savaş'ın başlangıç sürecine de değinilmektedir.

Lenin ile ilgili yayımlanan kitaplardan biri de eşi Nadejda Krupskaya'nın yazdığı *Lenin'den Anılar*¹³⁴ adlı eserdir. Üç kitap hâlinde yayımlanan eser, Mehmet Şimşek tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Nadejda Krupskaya'nın 1893'te Lenin ile tanışması ve 1908 yılında Rusya'dan ikinci kez ayrıldıkları dönemi kapsayan serinin ilk kitabı, Lenin'in ölümünden birkaç yıl sonra kaleme alınmıştır. Lenin'in kaleme aldığı makalelerden pasajlar kullanarak anlatımı güçlendiren Krupskaya, birinci kitabın önsözünde anıların yazılış amacının Lenin'in yaşadığı ve çalıştığı koşulları betimlemek olduğunu belirtmekte ve hafızasında en canlı kalan anıları aktardığını yazmaktadır. Kitapta Lenin'in Petersburg'taki çalışmalarına ilişkin anıları, Sibiryadaki sürgün günleri, yurtdışındaki hayatının Münih ve Londra dönemleri, Rusya Sosyal Demokratlar İşçi Partisi'nin İkinci Kongresi'nin önde gelen olayları, İkinci Kongre ve kongre sonrasında 1905 yılına kadar olan süreç, 1905 İhtilali döneminde Rusya ve yurtdışındaki anıları ve son olarak 1905-1907 arası dönem

¹³¹ Michael Sayer-Albert E. Kahn, **Sovyetlere Karşı Büyük Komplolar 1917-1947**, çev. İsmail Aydın, Yurt Kitap Yayın, İstanbul 1990.

¹³² Fiilî müdahale ile ele geçirilemeyen bir kitle veya devleti propaganda, casusluk, sabotaj ya da terör yoluyla müdahaleye uygun hâle getirmek için yapılan her türlü maneviyat kırıcı eylemlerdir.

¹³³ Sayers-Kahn, **a.g.e.**, s. 180.

¹³⁴ Nadejda Krupskaya, **Lenin'den Anılar, I, II, III**, çev. Mehmet Şimşek, Bibliotek Yayınları, İstanbul 1990.

anlatılmaktadır. Eserde Emeğin Kurtuluşu, Halkın İradesi gibi Sosyalist grupların faaliyetleri hakkında bilgiler de bulunmaktadır.

İkinci kitapta Lenin'in düşünce ve meraklarına ağırlık verilmektedir. 25 Ekim'de Geçici Hükümet'in devrilerek yeni oluşturulan Halk Komiserleri Konseyi'nin başına Lenin'in getirilmesiyle son bulan eserde Krupskaya, Ekim İhtilali'ne kadar geçen süreçte yaşanan olayları ayrı ayrı ele alarak söz konusu dönemde Lenin ve taraftarlarının faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.

Serinin üçüncü kitabı, Ekim Devrimi sonrasında Krupskaya'nın sekreterlik çalışmalarının daraltılması ve eğitim alanında çalışmaya başlaması nedeniyle diğer iki kitaptan farklı olarak yalnızca olaylara ilişkin yazılardan oluşmaktadır. Bu bağlamda yayımlanan son kitap, hatırat niteliği taşımamaktadır. Eserde özellikle Bolşeviklerin iktidarı ele geçirdikten sonra uygulamaya koyduğu idarî ve sosyal reformlar sonucu yeni oluşturulan devlet mekanizmasına ilişkin önemli bilgiler verilmektedir. Lenin'in söylevlerine sıklıkla yer verilen eserde, Brest-Litovsk Anlaşması'nın imza süreci ve Bolşevik iktidarına yönelik karşı devrimci ayaklanmalar da kitapta bahsedilen diğer hususlardır.

İncelemeye konu olan Nadejda Krupskaya'nın eseri, Ekim İhtilali'nin lideri Lenin'in eşi olması dolayısıyla onun çalışmalarına yakından şahitlik etmesinin yanı sıra kendisinin de devrimci Sosyalist hareketlere katılmış ve parti içerisinde aktif rol almış olması, serinin hatıratlar ve olaylara ilişkin yazılardan oluşması gibi sebeplerden dolayı Lenin'in ihtilâl sürecindeki faaliyetlerini konu alan diğer kitaplardan ayrılmaktadır.

Tercüme edilen eserlerden biri de Troçki'nin *Rusya'da Sürekli Devrim Sonuçlar ve Olasılıklar*¹³⁵ adlı eseridir. Kitap, Troçki'nin *Sonuçlar ve Olasılıklar* adlı çalışması ile "Rus Devrimi'nin Üç Kavranışı"¹³⁶ adlı makalesinin derlemesinden müteşekkil iki bölümden oluşmaktadır. Kitapta "Sonuçlar ve Olasılıklar" adlı bölümde çalışmanın 1919 baskısı için Troçki'nin yazdığı önsöz yer almaktadır. Önsözde Troçki bu çalışmasının yazılış amacını şu şekilde açıklamaktadır: "*Proletarya diktatörlüğünün gerçekleştirilmesinden çok önce, devrimin önündeki görevin politik iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi olabileceği ve olması gerektiği*

¹³⁵ Lev Trotsky, **Rusya'da Sürekli Devrim Sonuçlar ve Olasılıklar**, çev. Orhan Koçak, Kardelen Yayınları, İstanbul 1990.

¹³⁶ Troçki, 1940 Ağustos'unda öldürülmeden yaklaşık bir yıl önce kaleme almıştır. Bu makalenin ilk Türkçe çevirisi ise **Sürekli Devrim** dergisinin Ekim 1978 tarihli 3. sayısında yayımlanmıştır.

sonucuna varılmasını sağlayan analizi, *Rus Devrimi'nin itici güçlerinin toplumsal tarihsel analizini hatırlatmaktadır.*"¹³⁷ Troçki, Rus Devrimi'ni 1789-1793 ya da 1848 olaylarıyla özdeşleştirmenin doğru olmadığını, Rus Devrimi'nin kendine özgü bir karakteri, toplumsal ve tarihsel gelişimin bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Müellif, Rusya'nın tarihî tekâmülünün tahlilini yapmakta, Rus ekonomisi ve düşüncesinin Batı'nın daha gelişmiş düşünce ve ekonomilerinin doğrudan baskısı altında gelişmesine bağlamaktadır.¹³⁸ Bu bağlamda Rusya'yı ateşli silah kullanımı ve strelets birliklerinin kurulmasına iten sebebin Tatarlar değil, Litvanya, Polonya ve İsveç'in baskısı olduğunu ileri sürmektedir.

Aynı yıl Oskar Anweiler'in *Rusya'da Sovyetler (1905-1921)*¹³⁹ adlı eseri Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Yazar, öncelikle Sovyet ve Bolşevizm kavramlarına değinmekte ve bu konseylerin başlangıçta bağımsız olduklarını, ancak gelişmelerinin belli bir evresinde Lenin'in devlet ve devrim kuramına bağlı yeni bir sisteme dönüştüklerinden söz etmektedir. Sovyet ve Bolşevizm kelimeleri zamanla eşdeğer bir kavram hâline gelmekle birlikte bu kavramların temelde konsey olduklarını belirtmekte, kavram sorunsalına açıklık getirmeye çalışmaktadır. Bunun dışında eserde Rus Devrimi sırasında Sovyetlerin ortaya çıkışı, pratikte etkinlikleri, 1905 ve 1917 yıllarındaki siyasi rolleri, diğer siyasi partilerin devrim sırasındaki tutumları ve devrimci kuruluşların yeni Sovyetik devlet iktidarının bir parçası hâline dönüşmeleri incelenmektedir. Yazarın söz konusu eseri 1921 yılında sonlandırmasının sebebi, bu yılda meydana gelen Kronstadt Ayaklanması'dır. Zira bu ayaklanma sonrasında Sovyet iktidarı kesinleşmiş ve Rusya'da rejime karşı gerçek bir siyasi muhalefet oluşmamıştır. Ayaklanmadan itibaren iktidar mücadelesi Komünist Parti yönetimi içerisinde yaşanmaya başlanmıştır.

Sovyetler Birliği'ni konu alan çalışmalar arasında yine Isaac Deutscher tarafından telif edilen *Tarihin İronileri*¹⁴⁰ adlı eseri yer almaktadır. Kitap, yazarın 1956-1966 yılları arasında kaleme aldığı makalelerden müteşekkil bir derlemedir. Stalin sonrası döneme ışık tutulan eserde yazar söz konusu dönemi devrim tarihinin bütünselliği içerisinde anlatmaktadır. Kruşçev'in iktidarda olduğu yılları iki ayrı döneme ayıran Deutscher, Stalin'in ölümü ile 1959 yılı arasını reformist faaliyetler dönemi olarak

¹³⁷ Trotsky, **a.g.e.**, s. 12.

¹³⁸ Trotsky, **a.g.e.** s. 24.

¹³⁹ Oskar Anweiler, **Rusya'da Sovyetler (1905-1921)**, çev. Temel Keşoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1990.

¹⁴⁰ Isaac Deutscher, **Tarihin İronileri**, der. ve çev. Yavuz Alogan, Belge Yayınları, İstanbul 1991.

adlandırırken, daha sonraki yıllarını kapsayan ikinci dönemi ise durgunluk ve gerileme gibi kavramlarla tasvir etmektedir. Kruşçev dönemini tahlil eden az sayıdaki çalışmalardan biri olan eserde Brejnev döneminin başbakanı Kosigin'in ekonomik reformlarına da değinilmektedir.

Aynı yıl Christopher Hill tarafından kaleme alınan *Lenin ve Rus Devrimi*¹⁴¹ adlı eser Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Devrimin tarihsel değerlendirmesinin yapıldığı eserde, devrimin nedenleri incelenmektedir. Yazar, XIX. yüzyıl sonunda Rusya'da kapitalizmin gelişmesinin Çar rejimine karşı bir devrim için uygun koşullarını yarattığını, yabancı yatırımın Rusya'da kapitalizm ve işçi sınıfı hareketinin gelişmesini hızlandırdığını ifade etmektedir.¹⁴² Yani, yazar devrimin sebebi olarak Rusya'da gelişen kapitalizmi göstermektedir. Eserde, Lenin ise bir teorisyen, örgütleyici ve ayaklanma lideri olarak ele alınmakta, düşünce ve çalışmaları incelenmektedir.

Söz konusu dönemde devrimin önde gelen isimlerinden olmakla birlikte Lenin, Stalin ve Troçki'nin gölgesinde kalan, Sovyet Komünizminin resmî kuramcısı, bir düşünce adamı ve Marksist bir düşünür olan Buharin'e ilişkin Stephen F. Cohen'in *Buharin ve Bolşevik Devrimi*¹⁴³ adlı eseri Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Eser, Buharin'in siyasi biyografisidir. İki ciltten müteşekkil eserde, Bolşevik Parti politikası, Buharin'in siyaseti ve düşünceleri geniş bir perspektifle ortaya konulmaktadır. Devrim öncesinde Lenin ile olan fikir birliği ve ayrılıkları, Buharin'in bir kuramcı olarak yükselişi ve halk düşmanı olarak düşüşüne değinilmektedir. Eser, Buharin'i konu alan Türkiye'de yayımlanmış ilk ve tek eser olup Bolşevik Devrimi ve Büyük Temizlik dönemini Buharin'in nazarından inceleme olanağı vermektedir.

Bu dönemde, Türkçeye tercüme edilen son eser ise Jean-Marie Chauvier tarafından kaleme alınan *Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917/1988)*¹⁴⁴ adlı eseridir. Kitapta Ekim Devrimi'nde 1988'e kadar olan dönemde Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik ve siyasi gelişmeler belgelere dayandırılarak anlatılmaktadır. Ayrıca, Gorbaçov öncesi dönemde şehircilik ve eğitim alanındaki değişimler ve

¹⁴¹ Christopher Hill, **Lenin ve Rus Devrimi**, çev. Aziz Erinç, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1991.

¹⁴² Hill, **a.g.e.**, s. 21-22.

¹⁴³ Stephen F. Cohen, **Buharin ve Bolşevik Devrimi**, çev. Neşet Kocabıyıköglü, Kavram Yayınları, İstanbul 1991.

¹⁴⁴ Jean-Marie Chauvier, **Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917/1988)**, çev. Temel Keşoğlu, Bds Yayınları, İstanbul 1991.

reformlara da deęinilmektedir. Bunun dıřında Sovyetler Birlięi'nde toplumsal deęiřimler, hayat standartlarındaki dūřūřün yankıları, çevreci hareketler ve Sovyetlerin kuruluřundan itibaren devam eden milliyetler meselesinden bahsedilmektedir.

III. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN YIKILIŞINDAN 2017 YILINA KADARKİ DÖNEMDE TÜRKİYE'DE RUS TARİHİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Sovyetler Birliği'nin kuruluşu kadar yıkılışı da XX. yüzyılın önemli olaylarından biridir. Bu dağılma öncesinde Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasında ilişkiler kurulmuş olsa da iki devletin farklı bloklarda yer alması söz konusu ilişkilerin de sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Bu durum, şüphesiz Türkiye'deki Rusya tarihine dair olan yayın faaliyetlerini de etkilemiştir. Birliğin dağılması sonrasında iki devlet arasında artan siyasî faaliyetler, Türkiye'de Rusya'nın ve tarihinin araştırılmasına katkı sağlayan faktörlerden biri olmuştur.

Dağılmanın gerçekleştiği tarihten itibaren Türkiye'de Rusya tarihine ilgi devam etmiş, yayımlanan eserlerin sayısında artış yaşanmıştır. Bu dönemde, yine diğer dönemlerde olduğu gibi Rusya tarihinin çeşitli dönemlerine ışık tutan gerek hatıratlar gerekse araştırma eserleri yayımlanmıştır. Söz konusu eserlerin büyük çoğunluğu Sovyetler Birliği dönemini konu almaktadır. Yine bu dönemde az sayıda telif eserin kaleme alındığı görülmektedir. Rusya tarihinin Çarlık dönemini bir bütün olarak ele alan tek telif eser ise Kezban Acar'a aittir. Acar'ın *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi* ile *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya* bahis konusu dönemi ele alan bu iki çalışması, Rusya tarihinin Rusların nazarından kaleme alan ilk ve tek telif eser olması açısından da önem arz etmektedir.

Ele alınan dönemde incelenen eserlerin büyük bir kısmını çeviri eserler teşkil etmektedir. Bu bağlamda, yayımlanan tercüme eserler önemli bir paya sahiptir. Yayımlanan tercüme eserlerin ekseriyeti Sovyetler Birliği dönemini tetkik eden çalışmalar olmakla birlikte, Çarlık Rusyası'nı konu alan kitapların sayısında artış görülmektedir. Öte yandan bu eserler yalnızca Çarlık Rusyası'nı değil Sovyetler Birliği'ni de ele almaktadır. Bu çerçevede söz konusu dönemde Çarlık Rusyası'nı konu alan eserlerin Rusya tarihini bir bütün olarak ele aldıklarını söylemek mümkündür. Ayrıca, Çarlık Rusyası'nın önemli hükümdarlarına ilişkin biyografik

kitaplar da yayımlanmıştır. Bu eserler arasında en kapsamlı çalışma ise Isabel de Madariaga'nın *Korkunç İvan* adlı kitabıdır.

3.1 Telif Eserler

Sovyetler Birliği'ne dair yayımlanan telif eserlerden ilki, Cenk Başlamış'ın Sovyetler Birliği'nin çöküş dönemini konu alan *Sovyetleri Yıkan Darbe: Kuğu Gölü Operasyonu*¹⁴⁵ adlı eseridir. Söz konusu dönemde *Milliyet* gazetesinin Moskova muhabiri olarak görev yapan yazar, 19 - 21 Ağustos 1991'de yaşanan darbe girişimini ayrıntılarıyla aktarmakta, Gorbaçov iktidarına yönelik yapılan bu girişime ışık tutmaktadır. Bu üç güne dair KGB yazışmalarının da yer verildiği eser, bu bağlamda aynı zamanda tarihî bir belge niteliği de taşımaktadır. Eserde, tutucu Komünistlerin iktidarı ele geçirmek için kalkıştıkları hareketin Yeltsin ve çevresindekiler tarafından nasıl önlendiği anlatılmakta, darbeye maruz kalan Gorbaçov'un darbeye rolü olup olmadığı tartışılmaktadır. Ayrıca, darbe ortamındaki halkın psikolojisi de incelenmektedir.

Bu çalışma, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını hızlandıran darbe girişimini konu alan ilk ve tek eserdir. Ayrıca, eserin birliğin dağılmasından kısa bir süre sonra yayımlanması ve yazarın dönemin olaylarının bir tanığı olması nedeniyle de önem arz etmektedir. Yazarın olayların tanığı olmasının yanı sıra kullanılan belgeler de eseri önemli kılan hususlardandır.

Bu dönemde yayımlanan telif eserlerden biri de Cafer Seydahmet Kırımer'in *Rus Yayılmacılığının Tarihi Kökenleri*¹⁴⁶ adlı eseridir. Kırımer'in bahis konusu eseri, diğer eserleri gibi konuşmalarından derlemedir. Eserde Çarlık Rusyası'nın ekonomik ve sosyal bakımdan gelişimi tetkik edilmektedir. Milliyetler meselesi, yazarın incelediğimiz diğer eserlerinde olduğu gibi bu çalışmasının da konularından birini teşkil etmektedir. Kitapta, Rusya'daki isyan hareketlerinden bahisle Pugaçev İsyanı, Dekabristler Hareketi ve 1905 İhtilâli'nden söz edilmektedir. Bunun dışında kültürün milletler üzerindeki önemine değinerek Rusların sağlam ve dinî bir geleneğe sahip olmadıklarını ileri sürmektedir. Bolşeviklerin iktidara gelişi, Leninizm'in Marksizim ile münasebetleri ve Bolşeviklerin dünya inkılâbını gerçekleştirme fikirlerinin sebep

¹⁴⁵ Cenk Başlamış, *Sovyetleri Yıkan Darbe: Kuğu Gölü Operasyonu*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1992.

¹⁴⁶ Cafer Seydahmet Kırımer, *Rus Yayılmacılığının Tarihi Kökenleri*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

ve yöntemleri, Sovyetler Birliği'nde Milliyetler meselesi, Komintern'in kuruluşu da eserde ele alınan diğer konulardır.

Kırimer'in söz konusu eseri, yazarın yukarıdaki bölümlerde incelediğimiz eserlerinden genel itibariyle gerek konu gerekse perspektif bakımından aynı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ele alınan konular üzerine telif edilmiş ilk ve tek eser olması sebebiyle önem arz etmektedir.

Rusya'daki İhtilaller dönemine dair hatıratlardan biri olan Abdullah Battal Taymas'ın ikinci bölümde incelediğimiz *Rus İhtilali'nden Hatıralar I 1917-1919* adlı eserinden başka *Rus İhtilali'nden Hatıralar II: Ben Bir Işık Arıyordum*¹⁴⁷ adlı hatıratı da bu dönemde yayımlanan eserlerden biridir. Yazarın 1920-1921 yıllarına ait anılarının bir kısmı, Doğu Cephesi'nde Amiral Kolçak idaresindeki Beyazlar ve Kızılların mücadelesinden söz etmektedir. Bunun dışında, Kazan şehri ve şehrin Ruslar tarafından ele geçirilişi, Kazan Türklerinin geçmişi ve ticaretteki rolü de eserde değinilen konulardandır. Petersburg, Astrahan ve Simbirsk şehirlerinin tarihlerinden bahsedilen eserde, Simbirsk doğumlu tarihçi Karamzin, Yusuf Akçura, Lenin ve Kerenski gibi isimlerin biyografileri yer almakta, Akçura'nın Türkçülük, milliyetçilik ve tarih bilimi hususundaki görüşlerine de yer verilmektedir. Kronstadt İsyanı'nın sebepleri ve İç Savaş sonrasında uygulamaya konulan Yeni Ekonomik Politikaya bilgiler de içeren hatıratta Taymas, Türklerin akamete uğrayan millî ve siyasi hareketlerini tasvir etmektedir.

Söz konusu hatırat, İç Savaş'ın son dönemlerinde Bolşevikler ve karşıtlarının mücadelesi ve İdil-Ural Bölgesi'ndeki Türk tarihinin önemli şehirlerinin tarihine temas etmesi gibi Sovyetler Birliği'nin çalkantılı ilk dönemine ışık tutmaktadır. Yazarın ihtilâl ve sonrasında cereyan eden olayların bir tanığı olarak yaşanan hadiseleri Türk nazarıyla aktarması nedeniyle de mühim bir eserdir.

Ele alınan dönemde Çarlık Rusya tarihine dair yayımlanan ilk telif eser, Kezban Acar'ın *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*¹⁴⁸ adlı çalışmasıdır. İki ana kısım/kitaptan oluşan eserin birinci kitabın ilk bölümünde Rusların ve onların atası olarak kabul edilen Doğu Slavlarının kökeni ve kültürü hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde Rusların Hristiyanlığı kabulü ve

¹⁴⁷ Abdullah Battal Taymas, **Rus İhtilalinden Hatıralar II: Ben Bir Işık Arıyordum**, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 2000.

¹⁴⁸ Kezban Acar, **Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.

bunun siyasi ve kültürel alanlarda getirdiği değişiklikleri ve etkileri incelenmekte, yani Rusya tarihinin Kiev dönemi anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde ise Rusya'nın siyasi birliğinin sağlanması hususunda ilk adımların atıldığı Altın Orda hâkimiyeti dönemi ve Romanov Hanedanı'nın başa geçişine kadar olan süreç anlatılmaktadır. Eserin ikinci kitabında ise Rusya tarihinin Romanovlar dönemi ele alınmaktadır.

Acar'ın söz konusu eseri, bu dönemde yazılmış Rusya tarihi hakkında bir bütün olarak kapsamlı bilgiler veren kitaptır. Eserin bir diğer özelliği ise Rusya tarihinin Türk-Rus ilişkileri ağırlıklı bir bakıştan çıkararak Rusların perspektifinden kaleme alınmış olmasıdır.

Din mefhumu, Rusya tarihinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Rus siyasi tarihi, Ortodoks Kilisesi'nin tarihçesiyle de sıkı sıkıya bağlıdır. Bu çerçevede, Türkiye'de yayımlanan telif eserlerden biri de Sevinç Arslanova'nın *Kutsal Sinod'tan Rus Ortodoks Kilisesi'ne*¹⁴⁹ adlı çalışmasıdır. Eserde esasen Rus-Ortodoks Kilisesi'nin tarihi anlatılmakla birlikte kilise etrafında cereyan eden Rus tarihi de anlatılmaktadır. Slavların Hristiyanlığı kabulünden önceki inançlarına da değinilen eserde, Hristiyanlığın Slavlar arasında yayılması, 988'de Knez Vladimir'in Hristiyanlığı kabulü, Moskova Kilisesi'nin 1448'de İstanbul'dan ayrılarak müstakil bir kilise hâline gelmesi gibi konulara yer verilmektedir. Yazar, eserde Altın Orda ve Rus hâkimiyetindeki kilisenin durumundaki farklılıkları da ortaya koymaktadır. Bu minvalde eser, kilisenin savaşlar ve dolayısıyla Rusya'nın siyasi gelişimindeki etkisine ışık tutmaktadır.

Yayımlanan eserlerden biri de 1975-1978 yılları arasında Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği'nde görev yapan Ayhan Kamel tarafından telif edilen *Moskova Anıları: İki Dönemin Hikayesi*¹⁵⁰ adlı çalışmadır. Yazar, görev yaptığı süre zarfında Rusya ve Rus halkı üzerindeki izlenimlerini aktarmakta, yabancılar için ülkedeki yaşam koşulları ile SSCB'deki yönetim ve ekonomik vaziyet hakkında bilgi vermektedir. Müellif, rejimin kardeşlik ve eşitlik konusundaki resmî söyleminin aksine Sovyet sisteminin sınıf farkına dayandığını, ekonominin ise hayalî planlara istinat ettiğini ifade etmektedir.¹⁵¹ Bunun dışında, eserde basın-yayın ve haber

¹⁴⁹ Sevinç Arslanova, *Kutsal Sinod'tan Rus Ortodoks Kilisesi'ne*, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul 2006.

¹⁵⁰ Ayhan Kamel, *Moskova Anıları: İki Dönemin Hikayesi*, Aşına Kitaplar, Ankara 2007.

¹⁵¹ Kamel, *a.g.e.*, s. 34-35.

toplama, SSCB'nin dağılışı, cumhuriyet döneminde inişli-çıkışlı bir seyir izleyen Türk-Rus ilişkilerine de değinilmektedir.

Kezban Acar'ın Çarlık Rusya tarihini konu alan bir diğer çalışması, *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*¹⁵² adını taşımaktadır. Bu eserde de yazarın önsözünde belirttiği üzere tarihî olaylar Rusların ve Batı'nın perspektifinden okuyucuya sunulmaktadır. İlk Rus Devleti'nin kuruluşuna dair yeni bir yorumun getirilmediği eserde müellif, Vareglerin söz konusu dönemde Slavların güçsüz bir yapıya sahip olmalarının etkisiyle hâkimiyetlerini tesis ettiklerini yazmakta, yani Akdes Nimet Kurat'ın eserinde belirttiği nazariyeyi kabul etmektedir.

Altın Orda ve Rusya'nın siyasi ilişkilerinden ziyade, Altın Orda'nın Rusya üzerindeki etkilerine değinilmektedir. Yazarın Altın Orda ile münasebetlerden bahsederken Timur'u Moğol olarak nitelendirmesi ise dikkat çeken bir durumdur.

Kitapta, Moskova'nın diğer knezlikler arasından sıyrılarak yükselişinin sebepleri irdelenmektedir. Yazar, Moskova'nın coğrafi konumu, Moskova idaresinin Altın Orda hanları, Ortodoks Kilisesi ve diğer Rus knezlikleri ve kendi halkı ile olan ilişkileri, Ortodoks Kilisesi'nin Vladimir'den Moskova'ya taşınması gibi hususların Moskova'nın yükselişinde etkili olduğunu yazmaktadır.¹⁵³ Ayrıca, Rus Devleti'nin diğer knezlikler etrafında inkişaf etmeyişiinin sebeplerini de ortaya koymaktadır. Bu knezliklerden biri olan Novgorod'un ekonomik gücü ve demokratik politik yapısına rağmen Rusların liderliğini Moskova'ya kaptırmasının nedenini askerî anlamda zayıflığına değil, daha çok büyük prensliği elinde bulunduran Moskova knezlerinin politik ve diplomatik çalışmalarına bağlamaktadır.¹⁵⁴

Moskova'nın yükselişinin önemli bir evresi olan IV. İvan dönemi idarî, askerî, içtimaî ve dinî reformları, dinî ve edebî motifleri üzerinde durularak ele alınmaktadır. Bu bakımdan eser, dönemin siyasi tarihi açısından eksik kalmakla birlikte, Rusya tarihine dair yayımlanan diğer kitaplarda genel itibariyle siyasi tarihe ağırlık verildiği göz önünde bulundurulduğunda bu alandaki boşluğu önemli ölçüde doldurmuştur.

Rusya tarihinin dönüm noktalarından birini de şüphesiz Çarlık Rusya'nın yıkılarak Sovyetler Birliği'nin kuruluşu teşkil etmektedir. 20. yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak nitelendirebileceğimiz bu olayın gelişimi ve Çarlık Rusya'nın yıkılışının

¹⁵² Kezban Acar, *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

¹⁵³ Acar, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁵⁴ Acar, *a.g.e.*, s. 68.

sebepleri de önem arz eden konulardan biridir. Bu bağlamda Acar, Çarlık Rusya'nın yıkılış sebeplerini de sıralamaktadır. Yazara göre bu sebepler; otokratik bir lider ve dışarıda genişlemeye yönelik saldırgan bir dış politika, içeride ise genişlemenin masraflarını karşılamak amacıyla aristokratlarla iş birliği içerisinde güçlendirilen feodal bir ekonomik ve sosyal yapı, devletin kontrolünün ve denetiminin egemen olduğu bir ticaret ve sanayileşme politikasının varlığı gibi Rusya'nın büyümesini sağlayan etkenlerin zaman içerisinde değişime uğrayarak bir zaaf hâline gelmesidir.¹⁵⁵ Eseri önemli kılan en önemli husus ise şüphesiz, Rusya tarihini Rusların ve Batı'nın perspektifiyle kaleme almış olmasıdır.

Çarlık Rusya tarihine dair yayımlanan bir başka çalışma, Nahide Şimşir tarafından kaleme alınan *Rus Devleti Tarihi XVI. - XX. Yüzyıllar*¹⁵⁶ adlı eserdir. Eserde yalnızca belirtilen dönem aralığındaki Rus tarihi değil, Rusya'da Slavların öncesinde yaşayan halklar, Slavların karakteristik özellikleri ve XIV. yüzyıl sonrası Rus tarihi gibi konular da ele alınmaktadır. Eserin önsözünde yazar, A. M. Ataç'ın çalışmalarının güncellenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca Rusya tarihine dair yayımlanan diğer çalışmalarda kullanılan kaynakları eleştirmektedir. Yazar, söz konusu kitapta Türkiye'deki mevcut literatürün ve Rusya'da son 30 yılda basılan araştırma ve inceleme eserlerinin kullanıldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, eserin kapsamı itibarıyla Rus tarihinin genel hatlarıyla kaleme alınmış bir anlatımı olduğu ve bu bağlamda eksiklikler içerdiği görülmektedir. Yayımlanan kitaplardan bir diğeri Abdullah Turhan'ın *Lenin Kimdir?*¹⁵⁷ adlı çalışmasıdır.

Yine bu dönemde Türkiye'de yayımlanan telif çalışmalardan biri de Gökhan Atılğan'ın yayına hazırladığı kolektif bir çalışma olan *100. Yılında Ekim Devrimi*¹⁵⁸ adlı eserdir. Kitapta, Ekim Devrimi çeşitli açılardan ele alınmakta, devrimin gerçekleşme süreci, devrim sonrasındaki çalışmalar, devrimin edebiyat ve sanat üzerindeki etkileri, Ekim Devrimi'nde kadının rolü ve devrimin dünyadaki yansımalarına dair makaleler bulunmaktadır. Aynı yıl yayımlanan Rus Devrimi ile

¹⁵⁵ Acar, **a.g.e.**, s. 372.

¹⁵⁶ Nahide Şimşir, **Rus Devleti Tarihi XVI. - XX. Yüzyıllar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.

¹⁵⁷ Abdullah Turhan, **Lenin Kimdir?**, Sayfa Yayınları, İstanbul 2012.

¹⁵⁸ **100. Yılında Ekim Devrimi**, yay. haz. Gökhan Atılğan, Yordam Kitap, İstanbul 2017.

ilgili bir başka eser, Ferit Burak Aydar'ın kaleme aldığı *1917 Devrimin Rapsodisi*¹⁵⁹ adlı kitabıdır.

3.2 Çeviri Eserler

Rus Devrimi'de önemli rol oynayan gruplardan birini Menşevikler oluşturmaktadır. Menşeviklerle ilgili Türkiye'de Abraham Ascher tarafından hazırlanan *Rus Devriminde Menşevikler*¹⁶⁰ adlı çalışma yayımlanmıştır. Eserde Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kuruluşundan başlayarak Bolşevik-Menşevik ayrışmasının kökenleri, 1905 Devrimi, Birinci Dünya Savaşı, Şubat ve Ekim devrimleri ve devrimden sonraki süreç Menşeviklerin nazarından anlatılmakta, devrim öncesi ve sonrasında Menşeviklerin faaliyetlerine dair bilgi verilmektedir. Ayrıca Menşeviklerin Bolşeviklere karşı tek bir blok olmayıp kendi içlerinde farklılıklar barındırdıklarını ortaya koymaktadır. Bu açıdan eser, diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Ayrıca, Rus Devrimi'ni konu alan kitaplarda genel itibarıyla Bolşevikler ve faaliyetleri üzerinde durulduğu göz önünde bulundurulduğunda eserin arz ettiği önem daha iyi anlaşılmaktadır. Aynı yıl yayımlanan bir başka çalışma, *Stalin Lenin'i Anlatıyor*¹⁶¹ adlı eserdir.

Ascher'in eserinden bir yıl sonra Anton Kolendiç'in *Kremlin'de İktidar Mücadelesi: Stalin'in Ölümünden Beriyanın İdamına Kadar*¹⁶² adlı eseri Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Eserde esas itibarıyla Stalin sonrasında yaşanan iktidar mücadelesi ele alınmaktadır. Ayrıca, Stalin'in hayatının son dönemlerindeki yaşamına ve Stalin ile Beriyanın arasındaki "çekişme"ye de değinilmektedir. Bunun dışında, Stalin'in ölümü sonrasında izlenecek siyaset konusunda Politbüro'daki tartışmalardan bahsedilen eserde yazar, Beriyanın iktidar mücadelesini kaybetmesinde ordu ve Politbüro işbirliğini de ortaya koymaktadır. Türkçeye tercüme edilerek yayımlanan bir başka çalışma, İletişim Yayınları'nın Atlaslı Büyük Uygarlıklar Tarihi serisinin 8. cildini oluşturan Robin Milner-Guland ve Nikolay Dejevskiy tarafından kaleme alınan *Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi*¹⁶³ adlı kitaptır.

¹⁵⁹ Ferit Burak Aydar, **1917 Devrimin Rapsodisi**, İthaki Yayınları, İstanbul 2017.

¹⁶⁰ **Rus Devriminde Menşevikler**, haz. Abraham Ascher, çev. Celal Kanat, Metis Yayınları, İstanbul 1992.

¹⁶¹ **Stalin Lenin'i Anlatıyor**, Yordam Kitap, İstanbul 1992.

¹⁶² Anton Kolendiç, **Kremlin'de İktidar Mücadelesi: Stalin'in Ölümünden Beriyanın İdamına Kadar**, çev. Eşref Bengi Özbilen, TDAV Yayınları, İstanbul 1993.

¹⁶³ Robin Milner-Guland - Nikolay Dejevskiy, **Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi**, çev. Metin Çulhaoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

Bu dönemde Lenin'e dair kaleme alınan ilk çalışma, Tony Cliff tarafından kaleme alınan *Lenin*¹⁶⁴ adlı eserdir. Dört ciltten müteşekkil eserin üç ve dördüncü ciltleri birleştirilerek yayımlanmıştır. Eserin dört cildi kronolojik olarak birbirini takip etmekle birlikte, her biri Lenin'in yaşamındaki belli bir politik dönemi kapsamaktadır. Bu açıdan, eser tam anlamıyla bir hayat hikâyesi değil, Lenin'in siyasi biyografisi niteliği taşımaktadır.

Eserin birinci cildinde 1880'lerde Marksizm'in ortaya çıkarak Rusya'daki devrimci hareketlerde vücut buluşundan 1914'te Bolşevik Partisi'nin Rusya'da etkin bir parti hâline dönüşümüne kadar olan dönem ve Lenin'in bu süreç içerisindeki rolü ele alınmaktadır. İkinci ciltte, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı ile 1917'de Ekim Devrimi arasındaki zaman diliminde Lenin'in siyasi faaliyetleri incelenmektedir. Bu bağlamda, söz konusu cildin geniş bir bölümünde Bolşevik Partisi ve dolayısıyla Lenin'in aktif rol oynadığı Şubat ve Ekim Devrimi arasındaki süreç değerlendirilmektedir.

Eserin üçüncü ve dördüncü ciltlerinde ise Ekim Devrimi'nden 1920 yılına kadarki dönemde devrimin ve Bolşevik Partisi'nin karşılaştığı zorluklar ve çözüm önerileri anlatılmaktadır. Ayrıca, Lenin'in ölümüne kadar olan dönemde Bolşeviklerin dünya devrimine karşı bakışları ve Komintern incelenmektedir.

Cliff'in bu çalışması, ele alınan dönemde Türkiye'de tercüme edilerek yayımlanmış Lenin'e ilişkin ilk eserdir. Eserde Lenin'in yalnızca devrim çalışmalarındaki rolüne değinilmesi bakımından söz konusu eser aynı zamanda Rusya'daki Marksist devrimci hareketlerin ve Rus devrimlerinin tarihi niteliği taşımaktadır.

Tercüme eserlerden biri de Nadejda Krupskaya'nın *İşte Lenin*¹⁶⁵ adlı eseridir. Kitap, Krupskaya'nın Lenin üzerine yazdığı makalelerle yaptığı konuşmaların derlemesidir. Dört ana başlıkta toplanan eserin ilk iki bölümünde, Lenin ile ilgili biyografik malzemelerden müteşekkil makaleler ve konuşmalarla Lenin'in partinin kuruluşundaki rolünden söz edilmektedir. Diğer bölümlerde ise Krupskaya, Lenin'in Sosyalizmin kuruluşu ve Komünist eğitim hususundaki görüşlerine dair açıklamalarda bulunmakta, Lenin'in çalışma yöntemlerini anlatmaktadır. Krupskaya'nın incelemeye konu olan eserinden bir yıl sonra Sovyetler Birliği'nde

¹⁶⁴ Tony Cliff, **Lenin I, II**, çev. Tarık Kaya, Z Yayınları, İstanbul 1994; Tony Cliff, **Lenin III**, çev. Bernar Kutluğ, Z Yayınları, İstanbul 1996.

¹⁶⁵ Nadejda Krupskaya, **İşte Lenin**, çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul 1995.

bulunduğu süre zarfındaki gözlemlerini ihtiva eden Panait Istrati'nin *Sovyetler 1929 (Gezi Notları)*¹⁶⁶ adlı kitabı yayımlanmıştır. Yine aynı tarihlerde Sovyetler Birliği'nin son lideri Gorbaçov'u konu alan Anna Sproule'nin *Mihail Gorbaçov*¹⁶⁷ adlı eseri tercüme edilmiştir.

Ele alınan dönemdeki biyografik çalışmalardan ilki ise Stalin'e ilişkindir. Kennet Neill Cameron'un Stalin'e dair Türkçeye tercüme edilen *Stalin: Çatışkaların Adamı*¹⁶⁸ adlı eserde, Stalin'in devrimci faaliyetleri, mahkûmiyet ve sürgünleri, Lenin ile ilişkisi, Ekim Devrimi ve İç Savaş'taki rolü, Lenin'in ölümü sonrasında parti liderliğine yükselişi, sanayileşme ve kolektifleştirme sırasındaki liderliği, Troçki ve Buharin ile mücadelesi ele alınmaktadır. Ayrıca, Stalin'in düşünce tarzı da anlatılmaktadır. Bunun dışında eserde Kruşçev'in 1956 yılındaki Gizli Söylev'inde yer alan Stalin eleştirisi incelenmektedir. Aynı tarihlerde yayımlanan bir başka eser, Lev Troçki'nin *Sürgün Günlüğü*¹⁶⁹ adlı kitabıdır.

Çarlık dönemi Rusya tarihi ile ilgili bu yıllarda Isabel de Madariaga'nın *Çariçe Katerina*¹⁷⁰ adlı eseri tercüme edilmiştir. Yazar, eğitim, kültür, hukuk, ekonomi, yönetim ve sosyal alanlarda köklü değişimler yapan II. Katerina ve dönemini ele almakta, XVIII. yüzyıl Rusyası'nın ayrıntılı bir tasvirini yapmaktadır. Fransız Devrimi'nin Katerina ve dolayısıyla Rusya'nın iç ve dış siyaseti üzerindeki etkileri, bir kadın ve hükümdar olarak Katerina'nın kişiliğini tahlil etmektedir. Ayrıca yazar, II. Katerina'nın döneminin zihni iklimi içerisinde bir hükümdar olarak merkezî güç ile Rus toplumunun birleşik güçlerinin ilişkilerinde değişiklikler yaparak Rus merkezî hükümetinin yapısını değiştirmeyi düşünmekle Rusya'nın kendisinden önceki ve sonraki hükümdarlarından daha özgünlük gösterdiğini ifade etmektedir.¹⁷¹

Madariaga'nın bu çalışması, XVIII. yüzyıl Rusyası'nın önemli hükümdarlarından Çariçe Katerina ve dönemini anlatan en kapsamlı eserdir. Eserde, yazarın belirttiği üzere yayımlanmamış günlüklerin, bizzat Çariçe'nin yazdığı kitaplarla makalelerin ve kitap kenarlarına düştüğü notlardan yararlanılmış olması, eseri önemli kılan hususlardan biridir. Ayrıca, Küçük Kaynarca ve Yaş gibi Osmanlı Devleti aleyhine

¹⁶⁶ Panait Istrati, *Sovyetler 1929 (Gezi Notları)*, çev. Türkan Beygu Oğuzertem, Pencere Yayınları, İstanbul 1996.

¹⁶⁷ Anna Sproule, *Mihail Gorbaçov*, İlkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri, Ankara 1996.

¹⁶⁸ Kenneth Neill Cameron, *Stalin: Çatışkaların Adamı*, çev. Neşenur Domaniç, Ceylan Yayıncılık, İstanbul 1997.

¹⁶⁹ Lev Troçki, *Sürgün Günlüğü*, çev. İnci Batuk, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1997.

¹⁷⁰ Isabel de Madariaga, *Çariçe Katerina*, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

¹⁷¹ Madariaga, *a.g.e.*, s. 167.

imzalanan antlaşmalar ve güdülen politikalarla Türk tarihi açısından da önemli rol oynayan II. Katerina ve dönemi Rusyası'nın anlaşılması açısından da önemli bir kitaptır. Bununla birlikte, söz konusu eseri bu döneme ilişkin bir başlangıç çalışması olarak nitelendirmek mümkündür.

Yine Stalin hakkında Cameron'un eserinden bir yıl sonra Grigori Aleksandrov'un *Stalin: Çelik İrade*¹⁷² adlı eseri yayımlanmıştır. Eser, Stalin'in 1946 yılına kadarki hayatını konu almaktadır. Kitabın Marks-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından hazırlanması nedeniyle eserde daha ziyade Rusya'nın içinde bulunduğu vaziyetin bir etkisi olarak Stalin'in devrimci hareketlerdeki çalışmalarından söz edilmekte, ailesi ve çocukluk yıllarından ise kısaca bahsedilmektedir. Lenin-Stalin çatışmasına değinilmeyen eserde Stalin, Lenin'in talimatlarının uygulayıcısı ve savunucusu olarak nitelendirilmektedir.¹⁷³ Bu bakımdan, eser her ne kadar sübjektif bir anlatımla kaleme alınmış olsa da Sovyet tarihçilerinin perspektifini yansıtması açısından önemli bir çalışmadır.

Aynı yıl Türkiye'de yayımlanan bir başka çeviri kitap, Michal Reiman'ın *Stalinizmin Doğuşu: İkinci Devrim'in Arifesinde SSCB*¹⁷⁴ adlı eseridir. Bülent Tanatar'ın tercüme ettiği eser, Stalin'in iktidarını pekiştirmesinin ilk evrelerine odaklanmakta, 1927-1929 yılları arasındaki Sovyet politikasını tahlil etmektedir. Bu bağlamda, eser 1920'lerin sonundaki şiddetli iktidar mücadelesi, toplumsal ve ekonomik bunalımlar, siyasal karar alma mekanizmasının birbirleri üzerindeki etkileri, Sovyet gizli polis teşkilatının artan siyasi rolü ve Stalin dönemindeki kitlesel baskıların kökenlerine ışık tutmaktadır. Ayrıca, dış siyasetin Sovyetlerin iç politikası üzerindeki yansımalarını da ortaya koymaktadır. Yazar, Stalinist rejimin ortaya çıkışını Devrim sonrasında devam eden ve 1927'de zirveye ulaşan iktisadî ve toplumsal bunalımların bir yansıması olarak görmektedir. Eserde, Stalinizm'in oluşum süreci ve onun merkezî toplumsal ve siyasal anlayışı, 1927-1929 yılları arasındaki dönemde Stalinist rejim ve sistemi oluşturan öğeleri tahlil edilerek anlatılmaktadır.

Rus Devrim tarihini kapsamlı bir şekilde ele alan ilk eser, devrimin önemli isimlerinden Lev Troçki tarafından kaleme alınan üç ciltten müteşekkil *Rus*

¹⁷² Grigori Aleksandrov, *Stalin: Çelik İrade*, çev. A. Deniz, Ceylan Yayıncılık, İstanbul 1998.

¹⁷³ Aleksandrov, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁷⁴ Michal Reiman, *Stalinizmin Doğuşu: İkinci Devrim'in Arifesinde SSCB*, çev. Bülent Tanatar, Metis Yayınları, İstanbul 1998.

*Devriminin Tarihi*¹⁷⁵ adlı eserdir. Kitapta yer alan bilgiler, tarihî olayların politik bir liderin belleğiyle birleştirilmiş bir anlatımdır. Eserin birinci cildinde Şubat Devrimi ve öncesinde yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Eserde Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın askerî ve siyasi vaziyeti ve bunun toplumdaki yansımaları, Çar ve Çariçe'nin bu ahval karşısındaki tutumu Çar II. Nikolay ve saray vakanüvisi Dubenskiy'in günlüklerinden yapılan alıntılarla ortaya konulmaktadır. Ayrıca, General İvanov ve Habalov arasında geçen telefon konuşmalarıyla başkentteki durum tasvir edilmektedir.

Devrimin gerçekleşmesinden evvel Rusya'daki durumu özetledikten sonra yazar, 23 Şubat'ta başlayan ve 27 Şubat'taki devrimle sonuçlanan günlerde yaşananları ayrıntılı olarak aktarmaktadır. Troçki, Petrograd'ın devrimi tek başına gerçekleştirdiğini, ülkenin geri kalanının ise yalnızca ona katıldığını yazmaktadır.¹⁷⁶

Eserin ikinci cildinde 1917 yılının Nisan-Ekim ayları arası dönemde savaşın Rusya üzerindeki yükü ve artan hoşnutsuzluklardan istifade eden Bolşeviklerin sonuçsuz kalan iktidarı ele geçirme girişimleri ve aynı şekilde Geçici Hükümet'in Bolşeviklere karşı faaliyetleri ile Kerenskiy-Kornilov mücadelesine değinilmektedir.

Üçüncü ciltte ise Devrim arifesinde köylü sınıfının ahvali, Geçici Hükümet'in köylü zümresini sindirmeye yönelik faaliyetleri, Bolşeviklerin Ekim Devrimi ile sonuçlanan Geçici Hükümet'e karşı gerek parlamentoda gerekse sahadaki çalışmaları, Ekim Devrimi sonrasında toplanan Sovyet Kongresi'nde hükümet kurmaya yönelik yapılan çalışmalara yer verilmektedir.

İncelemeye konu alan eser, ihtilâli başlıca önderlerinden biri tarafından açıklayan tek eserdir. Ele alınan dönem itibariyle en kapsamlı çalışmalardan biridir. Eserde kullanılan belgeler nedeniyle de söz konusu kitap, tarihî bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmadan bir yıl sonra A. Y. Badayev'in *Çarlık Dumasında Bolşevikler*¹⁷⁷ adlı eseri Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Çarlık Rusyası'nın son yıllarındaki gelişmeler üzerinde durulan kitabın ana temasını 1912 yılında IV. Devlet Duması'na seçilmelerinden 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından birkaç ay

¹⁷⁵ Lev Troçki, **Rus Devriminin Tarihi I, II, III**, çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1998.

¹⁷⁶ Troçki, **a.g.e.**, s. 149.

¹⁷⁷ A. Y. Badayev, **Çarlık Dumasında Bolşevikler**, çev. Bülent Daş-Meral Oral, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1999.

sonra Sibirya'ya sürgüne gönderilmelerine kadar olan süreçteki Bolşeviklerin faaliyetleri oluşturmaktadır. Yazar, Bolşevik grubu ile işçi sınıfının devrim mücadelesinde birbirleriyle olan etkileşimlerini ortaya koymaktadır. Yazar, eserinde anılarını belgelere de dayandırarak sunmaktadır. Ayrıca, Bolşeviklerin temas kurduğu partilerin ve hükümet görevlilerinin karakteristik özelliklerine değinilmektedir.

Badayev'in söz konusu eseri, devrim öncesi dönemin kısa bir zaman aralığını ihtiva etmektedir. Bununla birlikte, yazarın Bolşevik grubunda Duma üyesi olarak görev alması nedeniyle bu dönemdeki Bolşevik faaliyetlerine tanıklık etmesi bakımından bu konuda kaleme alınan eserlerden farklılık arz etmektedir.

Aynı yıl Türkçeye tercüme edilen eserlerden biri de Lenin'e dair anıları ihtiva eden *Yönetmeyi Nasıl Öğrendik? Sovyet İktidarının İlk Yıllarında Lenin'den Anılar*¹⁷⁸ adlı eserdir. Kitapta, Lenin ile olan anılarını kaleme alanlar Sovyet iktidarının kuruluşunun ilân edildiği Tüm Rusya Sovyeti İkinci Kongresi'nde Lenin'in yaptığı konuşmadan, yani Sovyet bürokrasisinin inşasından, Lenin'in Sovyet iktidarını yıkmaya yönelik faaliyetlere karşı tutumundan, Leninist Sovyet dış politikasının doğuşundan bahsedilmektedir. Eserde ayrıca, Lenin'in bazı konuşma ve düşüncelerine de yer verilmektedir.

Rusya'daki devrimleri bir bütün olarak ele alan çalışma ise Voline'nin *Rus Devrimleri*¹⁷⁹ adlı eseridir. Kitapta, Dekabristler Hareketi'nden itibaren Rusya'daki devrimci hareketler ele alınmaktadır. Rusya'daki serflik sisteminden de bahsedilen eserde yazar, köylü kitlelerinin köle durumunda bulunmasının bir etkisi olarak XVII. yüzyılda Stepka Razin ve XVIII. yüzyılda Pugaçev isyanlarını da devrim hareketi olarak nitelendirmektedir. Ancak bu iki hareketin sosyal sistemi bütünüyle yıkarak yerine daha insanî ve daha adil bir sistem getirmeyi hedefleyen genel bir fikrin etrafında gelişmediğini, doğrudan köy ve şehir aristokrasisi ile çıkarıcı yönetimlere karşı yönelmiş, kendiliğinden ve bilinçsiz hareketler olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁰ Dekabristler İsyanı'nı ise rejime karşı toplumsal olarak kölelik rejiminin ilgası ve siyasi olarak cumhuriyeti ya da hiç değilse anayasal bir rejimin kurulmasını

¹⁷⁸ *Yönetmeyi Nasıl Öğrendik? Sovyet İktidarının İlk Yıllarında Lenin'den Anılar*, çev. Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1999.

¹⁷⁹ Voline, *Rus Devrimleri*, çev. Ramazan Macit, Babil Yayınları, İstanbul 2000.

¹⁸⁰ Voline, *a.g.e.*, s. 9.

hedefleyen bir programa sahip olan ilk bilinçli devrim hareketi olarak addetmektedir.¹⁸¹

Kitapta değinilen hususlardan biri de Rus köylü sınıfı ile Çar arasındaki ilişkilerdir. Yazar, Rus köylü sınıfının, efendilerine karşı ayaklanmaya kalkışmaları, öte yandan hükümdara itaat ve içten bir sadakat göstermeleri arasında hiçbir çelişki bulunmadığını ifade etmektedir. Bunu köylü sınıfının hükümdara karşı olan bakış açısıyla açıklamaktadır. Yazar, bunu köylülerin soyluların çarı aldatması ve çarın doğrudan halkla muhatap olamayışına bağlamaktadır.¹⁸²

Eserde, Marksizm'in ortaya çıkışının Rusya'daki devrimci hareketler üzerindeki etkilerinden söz edilmekte, 1905 Devrimi öncesindeki olaylar özetlenmektedir. 1905 Devrimi'ne katılanlardan biri olarak yazar, söz konusu devrim döneminde yaşanan olayları ise ayrıntılı olarak aktarmaktadır. Yazar, olayları anlatırken anılarına da yer vererek anlatımını güçlendirmektedir.

1905 Devrimi ile 1917 Şubat Devrimi arasındaki süreci kayda değer bir gelişmenin olmadığı bir dönem olarak nitelendiren yazar, söz konusu iki devrimin de kitlelerin uzun bir deneyim sürecinin sonunda kendiliğinden gerçekleşmiş bir eylem olarak tanımlamaktadır.

Bolşevik Devrimi'nin kesin zaferinden sonraki genel durumu özetleyen yazar, Bolşevik iktidarı döneminin öne çıkan olaylarını analiz etmekte ve bu analiz sonucunda vardığı sonuç ve uygulamaları aktarmaktadır. Yazara göre, tarihsel olarak Rus Devrimi, dünya sosyal devriminin yapıcı değil, yıkıcı evresinde yer almaktadır. Devletin maddî-manevî her şeyin tek hâkimi konumuna geldiği yorumunda bulunan yazar, kurulan sistemin ise halkın köleliği sistemi olduğunu ifade etmektedir.¹⁸³

Bu çalışma, Rusya'daki devrimler tarihini bütün olarak ele alan bir kitaptır. Bundan dolayı da Çarlık rejiminin yıkılışıyla sonuçlanan 1917 Devrimleri'nin anlaşılmasına imkân vermektedir. Eseri değerli kılan hususlardan biri de yazarın 1905 İhtilâli'ne katılmış olması ve dönem olaylarını aktarırken anılarından faydalanmasıdır.

Ekim Devrimi'nin lideri Lenin, hayatının büyük bir kısmında Rusya dışında yaşamış, ihtilâl sürecini yurtdışından yönetmiştir. Bu nedenle, ihtilâlin önemli bir devresini Lenin'in yurtdışındaki faaliyetleri oluşturmaktadır. Ele alınan dönemde yayımlanan

¹⁸¹ Voline, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁸² Voline, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁸³ Voline, **a.g.e.**, s. 82-83.

kitaplardan biri de Lenin'in yurtdışındaki çalışmalarını konu alan Maurice Piazola'nın *Lenin İsviçre'de*¹⁸⁴ adlı eseridir. Kitapta, Lenin'in protestolara müdahil oluşuyla başlayan devrimci hayatının üniversite yılları ve sonrasında Rusya'daki faaliyetlerinin bir özeti sunulmaktadır. Yurtdışındaki hayatı ele alınırken, Lenin'in bu dönemde yazdığı mektuplara da yer verilmektedir. Lenin'in düşüncelerini yansıtan bu mektuplar, ülkenin durumu hakkında da bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca, Lenin'in bu dönemde çıkardığı gazetelerdeki yazılarına da eserde yer verilmektedir.

Söz konusu eser, Lenin'in yurtdışındaki hayatı ve çalışmalarını konu alan Türkiye'de yayımlanan tek müstakil eserdir. Eserin adı *Lenin İsviçre'de* olmasına karşın kitapta yalnızca İsviçre'deki yaşamı değil, Lenin ve Bolşeviklerin Rusya'daki çalışmaları da ele alınmaktadır. Aynı tarihlerde Sovyetler Birliği'ne dair yayımlanan eserler arasında Lion Feuchtwanger'in *Moskova Günlüğü*¹⁸⁵ ile Lev Troçki'nin XX. yüzyılda yaşadığı ilk ihtilâle dair *1905*¹⁸⁶ adlı eseri yer almaktadır.

Türkçeye tercüme edilen eserlerden bir diğeri, Henri Troyat tarafından telif edilen *Dört Çariçe*¹⁸⁷ adlı eserdir. Nihal Önal'un tercüme ettiği kitap, I. Katerina, Anna İvanovna, Anna Leopoldovna ve I. Yelizaveta'nın hayatları ile bu dönemde aristokratların birbirleriyle olan mücadelesini konu almaktadır. XVIII. yüzyıl Rusya tarihi iki önemli şahsiyetin, I. Petro ve II. Katerina'nın ön plana çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde cereyan eden siyasi, ekonomik ve içtimaî hususlar, Petro ve II. Katerina'nın hâkimiyet yılları arasında hüküm süren isimlerin gölgede kalmasına sebep olmuştur. Bu nedenle pek az tanınan çariçeler ve dönemini ele alması açısından önemli bir eserdir.

Aynı tarihlerde Rusya'nın Çarlık dönemine ilişkin yapılan çalışmalardan biri de Pierre Lorrain'in *Romanovlar: Bir Hanedanın Sonu*¹⁸⁸ adlı eseridir. Rus aristokrasisi, II. Nikolay'ın bir hükümdar ve insan olarak şahsiyeti, Rasputin ve Çar ailesi ile ilişkisi gibi konulara yer verilmektedir. Ayrıca, II. Nikolay'ın iç politikasından bahsedilmekte, dış politikanın iç siyasete olan etkileri ele alınmaktadır. Bununla birlikte, kitapta esas olarak Çar ve ailesinin ölümü üzerinde durulmaktadır. Bahis konusu hadise, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Eserde

¹⁸⁴ Maurice Piazola, **Lenin İsviçre'de**, çev. Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2000.

¹⁸⁵ Lion, Feuchtwanger, **Moskova Günlüğü**, Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2000.

¹⁸⁶ Lev Troçki, **1905**, çev. Ufuk Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınevi, İstanbul 2000.

¹⁸⁷ Henri Troyat, **Dört Çariçe**, çev. Nihal Önal, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000.

¹⁸⁸ Pierre Lorrain, **Romanovlar: Bir Hanedanın Sonu**, çev. Nihal Önal, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000.

bu hadise sonrasında Çar ve ailesinin mezar yerlerinin tespiti konusundaki Beyaz ordular tarafından görevlendirilen Nikolay Sokolov'un tespitleri ile daha sonraki tarihlerde yapılan araştırmalar hakkında bilgi verilmektedir. Bu bağlamda, konusu itibariyle diğer çalışmalardan farklılık arz eden eser, Çar ve ailesinin ölümünü kapsamlı olarak ele almaktadır.

Tercüme edilen çalışmalardan biri de Çarlık Rusyası'nın son dönemlerine ilişkin değerli bilgiler veren *Kader Yılları: S. Sazonov'un Anıları Rusya Eski Dışışleri Bakanı (1910-1916)*¹⁸⁹ adlı eserdir. Eser, Sazonov'un anıları ve belirtilen olaylara ilişkin kişisel değerlendirmelerini ihtiva etmektedir. Ancak, dış politikadaki belirleyici rolü göz önünde bulundurulduğunda Sazonov'un bu değerlendirmelerinin Rus dış politikasını da yansıttığını söylemek mümkündür. Bu durum, söz konusu çalışmayı önemli kılan hususlardan biridir.

Sazonov, Dışışleri Bakanı olarak görevine başlamadan önceki Rusya'nın içinde bulunduğu vaziyetin genel bir tasvirini yapmaktadır. Müellif, 1905 Olayları sonrasında Rusya'nın iktisadî bakımdan istikrar sağlayamadığını yazmaktadır.¹⁹⁰ Eser, dönemin siyasi olaylarına ışık tutmakta, bu bağlamda Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'nın öncesi ve ilk dönemlerinde Avrupa'nın emperyalist devletleriyle olan ilişkilerine dair önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca eserde, Rusya'nın Osmanlı Devleti ile ilişkileri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu dönemde yayımlanan bir başka eser, Helene Carrere D'encausse'nin *Lenin*¹⁹¹ adlı çalışmasıdır.

Bu dönemde tercüme edilen eserlerden biri de, Lev Nikolayeviç Gumilev'in iki ciltten müteşekkil *Eski Rusya ve Bozkır Halkları*¹⁹² adlı eseridir. Kitapta, Rusya'nın IX.-XIV. yüzyıllar arasındaki tarihi incelenmektedir. Aynı zamanda eser, Rusya'nın Hazarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Kıpçaklar ve Moğollar gibi Rusya'ya komşu devlet ve halklar ile olan ilişkilerine ışık tutmaktadır. Aynı tarihte Helene Carrere D'encausse tarafından telif edilen *Tamamlanmamış Rusya*¹⁹³ adlı eseri yayımlanmıştır. Yine bu çalışmadan bir yıl sonra Stalin, Gorkiy, Molotov, Kirov ve

¹⁸⁹ **Kader Yılları: S. Sazonov'un Anılar Rusya Eski Dışışleri Bakanı (1910-1916)**, çev. Betil Önuçak, yay. haz. Sebahattin Özel, Derin Yayınları, İstanbul 2002.

¹⁹⁰ **a.g.e.**, s. 22.

¹⁹¹ Helene Carrere D'encausse, **Lenin**, çev. Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2002.

¹⁹² Lev Nikolayeviç Gumilev, **Eski Rusya ve Bozkır Halkları, I**, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2003, II 2004.

¹⁹³ Helene Carrere D'encausse, **Tamamlanmamış Rusya**, çev. M. Reşat Uzmen, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003.

Jdanov'un ortaklaşa yazdıkları iki ciltlik *1917 Sovyet Devrimi*¹⁹⁴ ile Edmund Wilson'un *Lenin: Tarihi Yazanlar ve Yapanlar*¹⁹⁵ adlı çalışmaları da Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Lenin'e dair tercüme edilen bir başka çalışma ise 2005 yılında yayımlanan ve çeşitli isimlerin Lenin ile olan anıları ve gözlemlerini içeren *Çağdaşlarının Gözüyle Lenin*¹⁹⁶ adlı eserdir.

2006 yılında ise Paul Avrich'in *Kronstadt 1921*¹⁹⁷ adlı kitabı yayımlanmıştır. Yazar, bu ayaklanmanın Kronstadt ve bütün Rusya'daki isyan geleneği arasında bağ kurarak isyancıların tarz-ı hareketlerine ışık tutmaktadır. Eserde ayaklanma dönemi sosyal ve politik koşullar içerisinde ele alınmaktadır. Yazar, söz konusu ayaklanmayı savaş komünizminden yeni ekonomik politikaya dönüşüme işaret eden daha geniş bir krizin parçası olarak yorumlamaktadır. Ayrıca, isyanın etkilerinden biri olarak NEP'in uygulanmasını hızlandırdığını yazmaktadır. Aynı yıl Sergey Mateeviç Stemenko'nun *Rus Genelkurmay Başkanlığı Karargahı İkinci Dünya Harbinde*¹⁹⁸ ve Lev Troçki'nin *Stalin*¹⁹⁹ ve *Yeni Yol*²⁰⁰ adlı eseri yayımlanmıştır.

Feliks Çuyev'in *Molotov Anlatıyor: Stalin'in Sağ Koluyla Yapılan 140 Görüşme*²⁰¹ adlı eseri de Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Eser, adından da anlaşılacağı üzere Dışişleri Bakanı Molotov ile yapılan söyleşilerden müteşekkildir. Eserde yer alan söyleşiler, yapıldığı zaman sırasına göre değil, konuya göre sıralanmıştır. Kitapta, Molotov'un ailesi, çocukluğu, Bolşevikler safında devrim faaliyetlere katılımı, Devrimler sürecinde ve sonrasındaki çalışmalarına değinilmektedir. Bu bağlamda, eser aynı zamanda Molotov'un biyografisi niteliği de taşımaktadır. Bunun dışında, eserde Alman-Sovyet görüşmelerinin arka planına, paktın imzalanma süreci, içeriği ve iki devletin ilhak edeceği bölgelerin belirlenmesi gibi konulardan bahsedilmekte, paktın imzalanma sebebini ise Molotov Alman-Sovyet Savaşı'nın geciktirilmesi için ekonomik ilişkilerin kurulmasının gerekliliğine bağlamaktadır.

¹⁹⁴ Stalin-Gorkiy-Molotov-Kirov-Jdanov, **1917 Sovyet Devrimi - 1**, çev. Alaattin Bilgi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004; Stalin-Gorkiy-Molotov-Kirov-Jdanov, **1917 Sovyet Devrimi - 2**, çev. Özlem Koşar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004.

¹⁹⁵ Edmund Wilson, **Lenin: Tarihi Yazanlar ve Yapanlar**, çev. Can Yücel, İthaki Yayınları, İstanbul 2004.

¹⁹⁶ **Çağdaşlarının Gözüyle Lenin**, der. Güneş Şahiner, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2005.

¹⁹⁷ Paul Avrich, **Kronstadt 1921**, çev. Gün Zileli, Versus Kitap, İstanbul 2006.

¹⁹⁸ Sergey Mateeviç Stemenko, **Rus Genelkurmay Başkanlığı Karargahı İkinci Dünya Harbinde**, çev. Naime Yılmaz, Kastaş Yayınları, İstanbul 2006.

¹⁹⁹ Lev, Troçki, **Stalin**, çev. Ülkü Öztürk, Yazın Yayıncılık, İstanbul 2006.

²⁰⁰ Lev, Troçki, **Yeni Yol**, çev. Sanem Öztürk, Yazın Yayıncılık, İstanbul 2006.

²⁰¹ Feliks Çuyev, **Molotov Anlatıyor: Stalin'in Sağ Koluyla Yapılan 140 Görüşme**, çev. Suna Kabasakal, Yordam Kitap, İstanbul 2007.

Eser ayrıca, savaş sonrası kurulacak olan yeni dünya düzeni çerçevesinde yapılan görüşmeler, Almanya'nın paylaşımı, Polonya meselesi, Stalin dönemi tasfiyeleri, Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku ile SSCB arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve sorunlar konusuna da ışık tutmaktadır.

Eserde bahsi geçen konulardan biri de Lenin'in kişiliği, Lenin, Troçki ve Stalin arasındaki anlaşmazlıktır. Bu hususta Molotov, Stalinist bir yaklaşım sergilemekte ve Troçki'yi Lenin'in temel ve değişmez hasmı olarak nitelendirmektedir.²⁰² Kitapta Zinovyev, Kamenev ve Çiçerin gibi devrimin önemli isimleri hakkında da değerli bilgiler verilmektedir. Stalin sonrası döneme ilişkin olarak ise Kruşçev'in yükselişini, Stalin'in kendisinden sonra iktidara gelecek olanın hazırlığını yapmamış olmasına bağlamaktadır.²⁰³

Çuyev'in incelemeye konu olan eseri, Molotov'un Stalinist anlatımlarını ihtiva etmektedir. Bununla birlikte, eserin devrimin ve Stalin döneminin önemli isimlerinden biri olan Molotov'un biyografisini içermesi ve Stalin dönemi olaylarına içerden bir bakış sağlaması sebebiyle önemli bir çalışmadır. Emma Goldman'ın *Rus Devriminin Çöküş Nedenleri*²⁰⁴ ile V. Litov'un *Stalin ve Hruşçov Hakkında: İvan Aleksandroviç Benediktov ile Söyleşi*²⁰⁵ adlı eserleri, bu çalışmadan bir yıl sonra tercüme edilerek yayımlanmıştır.

Türkçeye tercüme edilen çalışmalardan biri de William Bland'ın *Jozef Stalin: Söylence ve Gerçeklik*²⁰⁶ adlı eseridir. Esas itibariyle Bland'ın Stalin'e dair kaleme aldığı makalelerden derlenmiştir. Eserde, kişiye tapınma, aşırı ücret farklılıkları, Komünist Parti içindeki muhalefet, Büyük Temizlik dönemi yargılamaları gibi konulara değinilmektedir. Yazar, Stalin'e yönelik yapılan kişiye tapınma meselesinde Stalin'in buna karşı olduğunu, ancak bunun sürdürülmesini engelleyemediğini yazmaktadır.²⁰⁷ Troçki'nin ölümüne de değinilen eserde Troçki'yi öldüren Jacques Mornard'ın yargılamaları sırasındaki ifadelerine yer verilmektedir. Bu suretle yazar, Sovyet gizli polisiyle söz konusu olay arasında bir ilişki

²⁰² Çuyev, **a.g.e.**, s. 191.

²⁰³ Çuyev, **a.g.e.**, s. 313-314.

²⁰⁴ Emma Goldman, **Rus Devriminin Çöküş Nedenleri**, çev. Yakup Coşar, Dipnot Yayınları, Ankara 2008.

²⁰⁵ V. Litov, **Stalin ve Hruşçov Hakkında: İvan Aleksandroviç Benediktov ile Söyleşi**, çev. Candan Badem, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2008.

²⁰⁶ William Bland, **Jozef Stalin: Söylence ve Gerçeklik**, çev. ve der. Garbis Altınöğlü, Su Yayınevi, İstanbul 2009.

²⁰⁷ Bland, **a.g.e.**, s. 36-37.

bulunmadığını ortaya koymaya çalışmakta, bu hususta bir kanıtın olmadığını belirtmektedir.²⁰⁸ Kitapta, Sultan Galiyev'in Müslüman Komünist Partisi kurma girişimleri, bu girişimlerin akamete uğratılarak tutuklanması sonrasında ölümü, Stalin'in ölümü sonrasındaki destalinizasyon politikasının başlangıç dönemi ve Komünform'a ilişkin bilgiler verilmektedir. Aynı yıl Türkçeye tercüme edilerek yayımlanan diğer eserler; Emma Goldman tarafından kaleme alınan *Bolşeviklerin Devrime İhanetinin Öyküsü*²⁰⁹, Rosa Luxemburg'un *Rus Devrimi*²¹⁰ ile Lev Sedov'un *Kızıl Kitap: 1936 Moskova Duruşmaları Üzerine*²¹¹ adlı çalışmalardır.

Ekim Devrimi'ni konu alan çeviri eserlerden biri de Alexander Rabinowitch'in *Bolşevikler İktidara Geliyor: Petrograd'da 1917 Devrimi*²¹² adlı çalışmasıdır. Kitapta devrimin Petrograd'da meydana gelen olayların anlatımıyla sınırlandırmasının sebebini yazar, Petrograd'ın önemli bir ticaret ve sanayi şehri oluşu ve Bolşeviklerin merkezinin bu şehirde olması sebebiyle Bolşeviklerin faaliyetlerinin incelenmesi ve kitlelerle iletişim kurma metotlarının anlaşılması olarak açıklamaktadır. Kitap, Temmuz ayında Bolşevik yanlısı grupların ayaklanmasıyla başlayıp Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesiyle son bulmaktadır. 1917 Ekim'inde meydana gelen olayların değerlendirilmesine temel oluşturacak 1917 yazı ve sonbahar başlarındaki gelişmeler eksiksiz bir şekilde anlatılmaktadır. Bunun dışında eserde Petrograd işçi, asker ve denizcilerinin politik davranışlarına ve devrimin ilerleyişindeki etkilerine de değinilmektedir.

Rusya'daki ihtilâl dönemi ile ilgili aynı yıl yayımlanan bir diğer eser, S. A. Smith'in *Rus Devrimi*²¹³ adlı çalışmasıdır. Kitapta anlatılan olaylar, Şubat Devrimi ile Sovyetler Birliği'nin sanayileşme ve kolektifleştirme döneminin başladığı 1929 yılı arası dönemi kapsamakta, bu süreçte cereyan eden olaylar tetkik edilmektedir. Eser, Devrimin 1917'de gerçekleşmesinin sebeplerini, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirecek inşa ettikleri yeni sistemi ve bu sistemin totaliter bir rejime dönüşümünü

²⁰⁸ Bland, a.g.e., s. 173.

²⁰⁹ Emma Goldman, **Bolşeviklerin Devrime İhanetinin Öyküsü**, çev. Ali Toprak, Karşı Yayınevi, İstanbul 2009.

²¹⁰ Rosa Luxemburg, **Rus Devrimi**, çev. Cangül Örnek, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2009.

²¹¹ Lev Sedov, **Kızıl Kitap: 1936 Moskova Duruşmaları Üzerine**, Prinkipo Yayıncılık, İstanbul 2008.

²¹² Alexander Rabinowitch, **Bolşevikler İktidara Geliyor: Petrograd'da 1917 Devrimi**, çev. Levent Konyar, Yordam Kitap, İstanbul 2010.

²¹³ S. A. Smith, **Rus Devrimi**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Dost Kitabevi, Ankara 2010.

irdelemektedir. Kitapta ayrıca kurulan bu yeni düzenin ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri ile Rus kültürünün Sovyetler Birliği üzerindeki tesiri ele alınmaktadır.

Yazar, söz konusu eserde Şubat ve Ekim Devrimi'ne değinmekte, bu devrimlere ilişkin farklı bir yorum getirmektedir. Şubat Devrimi'ni, askerî yenilginin ya da savaşın yol açtığı bıkkınlığın değil, halkın siyasi yönetime karşı olan güveninin tükenmesinin bir sonucu olarak yorumlamaktadır.²¹⁴ Müellif, Bolşeviklerin iktidara gelişini ise Şubat Devrimi ile ortaya çıkan demokratik ortamın kaybolmasına, halkın içinde bulunduğu durumun kötüleşmesine ve toplumdaki artan kutuplaşmaya bağlamaktadır.²¹⁵

Eserde ele alınan konulardan biri de Ekim Devrimi sonrasında patlak veren İç Savaş dönemidir. Yazar, İç Savaşın Kızılıların zaferiyle sonuçlanmasının sebeplerine değinmekte, Kızıl ve Beyaz orduları mukayese etmektedir. Kızıl Ordu'nun Beyaz Ordu'ya nispetle daha büyük olduğunu ve Kızılıların liderlik ve örgütlenme gibi konularda belirgin bir üstünlüğe sahip olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca, Beyaz Ordu liderleri arasındaki düşmanlıkların Beyazları parçaladığını belirtmektedir. Bununla birlikte Kızılıların sahip olduğu en büyük üstünlüğün ise merkezî bir konumdaki yekpare bir bölgedeki hâkimiyetleri olduğunu yazmaktadır.

Bu çalışma, Rus Devrimi'ni konu alan diğer eserlerle ele alınan dönem bakımından benzer yönler içermekle birlikte yazarın dönemin olaylarına getirdiği yorumlar farklılık arz etmektedir. Bu durum, söz konusu Devrim ve devrimin yol açtığı sorunlara ilişkin yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Aynı yıl Sovyetler Birliği'ne dair yayımlanan ve biyografik bir eser olan Simon Sebag Montefiore tarafından kaleme alınan *Genç Stalin*²¹⁶ adlı eserdir.

Yukarıda incelemeye tâbi tuttuğumuz Isabel de Madariaga'nın *Çariçe Katerina* adlı eserinden başka, Jean Henry Castera tarafından telif edilen *Katerina Tarihi*²¹⁷ adlı eser de II. Katerina dönemine ilişkin önemli eserlerdendir. II. Katerina'nın tarih yazıcılığı görevinde bulunduğu ifade edilen yazarın söz konusu eseri, II. Katerina'nın ölümünden hemen sonra kaleme alınmıştır. Türkçeye ise sadrazamın emriyle 1813 yılında Yakovaki Efendi tarafından tercüme edilmiştir. Kitap, tercümanın çevirisinin

²¹⁴ Smith, **a.g.e.**, s. 21.

²¹⁵ Smith, **a.g.e.**, s. 55.

²¹⁶ Simon Sebag Montefiore, **Genç Stalin**, çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, İstanbul 2010.

²¹⁷ Jean Henry Castera, **Katerina Tarihi**, çev. Yakovaki Efendi, yay. haz. Mehmet Mercan, Nobel Kitap Dağıtım, Ankara 2010.

transkripsiyonudur. Bu eser, Osmanlı Devleti'nde Batı tarihi hakkında Batı dilinden çevrilen ilk eserlerdendir.²¹⁸

Castera, eserin kaleme alınma sebebini II. Katerina'nın imparatoriçelik dönemi, kişiliği, vasıfları ile kocası III. Petro'nun şahsiyeti ve hükümdarlık öncesi hayatı hakkında bilgi vermek olarak açıklamaktadır. İki bölümden müteşekkil eserin birinci kısmında II. Katerina dönemine kadarki Rusya tarihine dair bilgiler verilmektedir. Bununla birlikte I. Petro ve döneminden ağırlıklı olarak bahsedildiği görülmektedir. Eserin ikinci bölümünde ise II. Katerina ve döneminin Rusyası hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. İmparatoriçenin doğumu, evliliği, şahsiyeti, yönetimi ele geçişi ve yaptığı reformlar detaylı olarak anlatılmaktadır. Ayrıca, Rusya'nın dış politikası ve Rusya'da meydana gelen sosyal olaylar hakkında da önemli bilgiler verilmektedir.

Moshe Lewin'in *Sovyet Yüzyılı*²¹⁹ adlı eseri Sovyetler Birliği'ne dair yayımlanan çalışmalardan biridir. Kitapta, Lenin ve Gorbaçov dışındaki Sovyet liderleri ve dönemleri ele alınmakta, Sovyetler Birliği ve geçirdiği dönüşümlerin toplumsal panoraması çizilmektedir. Stalin'in milliyetler meselesi konusundaki önerisine, Lenin-Stalin anlaşmazlığının temellerine ve Stalin'in siyasi tasarılarına yer verilen eserde yazar, Stalin'in yönetim alanında kurumsal iktidarı kişileştirdiğini ve özelleştirdiğini ifade etmektedir. Yazar, örneklerle Stalin'in yönetim tarzına somutluk kazandırmaktadır. Yine bu dönemde oluşturulan çalışma kampları, zorunlu çalışmanın kapsamı ile niteliği ve bunların Stalinist sistemle bağlantısı belgelerle açıklamaktadır.

Stalin'in önemli hadiselerinden biri olan Büyük Temizlik dönemi de eserde ele alınan konulardan biridir. Yazar, Stalin'i parti kadrolarında temizlik hareketini başlatmaya iten sebeplerden biri olarak kendine yeni bir tarihsel mazeret sağlama ihtiyacı olduğunu, bu bağlamda bütün bir tarihsel dönemi kayıtlardan silmesi, buna tanıklık etmiş olanlardan kurtulması gerektiğini belirtmektedir.²²⁰ Bir başka deyişle yazar, temizlik hareketine sebep olarak yeni tarih yazımını göstermektedir.

Stalin sonrası geçiş dönemini ihtiva eden Kruşçev döneminde Sovyet sisteminde yapılan reformlar, Sovyet bürokrasisindeki değişim, nüfus hareketliliği, artan

²¹⁸ Castera, **a.g.e.**, s. 6.

²¹⁹ Moshe Lewin, **Sovyet Yüzyılı**, çev. Renan Akman, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

²²⁰ Lewin, **a.g.e.**, s. 130.

kentleşme gibi hususlar incelenmektedir. Stalin sonrası döneme ilişkin yorumda bulunan yazar, 70'li yılların başından itibaren Sovyetlerin gerileme sürecine girdiğini ve sonunda bir daha çıkmamak üzere durgunluğa gömüldüğünü belirtmektedir. Kruşçev ve Andropov'u dinamizmin canlı timsalleri olarak nitelendirirken, Brejnev ve Çernenko'nun gerilemenin somut örneklerini oluşturduklarını yazmaktadır.²²¹

Söz konusu eser, Sovyetler Birliği'nin liderlere göre değişkenlik gösteren siyasi ve sosyal alanlardaki değişim ve gelişimini ortaya koyan çalışmalardan biridir. Gerek Stalin dönemi olaylarını örnek ve belgelerle somutlaştırılması gerekse Stalin sonrası döneme dair yapılan tahliller bakımından önemli çalışmalardan biridir. Yine bu dönemde yayımlanan çeviri eserlerden biri de Grover Furr'un kaleme aldığı *Hruşçov'un Yalanları SBKB (B) XX. Kongresinde Yapılan Suçlamalar Hakkında*²²² adlı çalışmadır.

Rusya tarihinin Çarlık ve Sovyetler Birliği dönemini bir bütün olarak ele alan ilk tercüme eser, Geoffrey Hosking'in kaleme aldığı *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*²²³ adlı eserdir. Yazar, Rus tarihinin ayrılmaz bir parçası ve anahtar kelimeleri olarak nitelendirebileceğimiz mir (barış/köy komünü), pravda (hakikat) ve strada (acı çekmek) gibi çeşitli kavramların altını çizerek Rus tarihini anlatmaktadır. Yazar, öncelikle Rusya'nın jeopolitiğine değinerek sınırlarını çizmekte, jeopolitiğin ekoloji ve ulusal karakter üzerinde sağladığı güç ve zayıflık bağlamında paradoksal bileşimini irdelemektedir. Coğrafya ve iklimin Rus halkının karakteri ve yaşamı üzerindeki etkilerini saptamaktadır.

Eserde Rus Devleti'nin kuruluş meselesine değinen yazar, bu konuyu aktaran kroniği irdelemektedir. Yazar, Vareglerin Slavların daveti üzerine Slavlar üzerinde hâkimiyet tesis ettiklerini anlatan kroniğin Rurik hanedanına övgü amacı taşıyan bir kurgu olduğunu ileri sürmektedir.²²⁴ Bununla birlikte, az gelişmiş halkların daha yüksek kültürden bir yöneticiyi kabul ettiklerini yazmaktadır. Bu bağlamda, yazarın kroniği gerçeklik payı olan bir kurgu olarak nitelendirdiğini söylemek mümkündür. Slavların Hristiyanlığı kabulü konusunda ise kroniklerin gerçeği yansıtmadığını, Vladimir'in Ortodoksluğu seçmesinde en belirleyici etkenin Bizans ile mevcut olan

²²¹ Lewin, **a.g.e.**, s. 197.

²²² Grover Furr, **Hruşçov'un Yalanları SBKB (B) XX. Kongresinde Yapılan Suçlamalar Hakkında**, çev. Tansu Akgün, Yordam Kitap, İstanbul 2011.

²²³ Geoffrey Hosking, **Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, çev. Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

²²⁴ Hosking, **a.g.e.**, s. 54.

yakın ilişkileri korumak olduğunu ifade etmektedir.²²⁵ Bu hususta yazarın, E. F. Tugay ile görüş birliği içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Altın Orda hâkimiyetinin Rusya üzerindeki etkilerine de değinilen eserde, hanların daha önceki dönemlerde Vareglerin Doğu Slavları için yaptığı gibi knezlerin aralarındaki düşmanlıklara son verdiği ve onlara sosyal bir isyan durumunda güçlü bir destek sağladığı yorumunda bulunmakta, iki dönem arasında benzerlik kurmaktadır. Kitapta, Rusya'nın yalnızca siyasi tarihi değil, kültür ve dinî tarihi de ele alınmaktadır. Ortodoks Kilisesi'nin Rusya'daki tebarüzü ve tekâmülü siyasi gelişmelerle ilintili olarak anlatılmakta, bu suretle dinin Rusya üzerindeki etkisi de tetkik edilmektedir.

Yine Rusya'nın Avrasya devletinden bir Avrupa İmparatorluğu'na dönüşme süreci ve Rusya'nın dünya siyasetinde ortaya çıkışı kültürel ve ekonomik alanlardaki yansımalarıyla birlikte toplumdaki değişim kapsamlı bir şekilde anlatılmaktadır.

Gerek Şubat Devrimi, gerekse Ekim Devrimi'nin cereyanı hususunda kısa bilgi veren yazar, devrimle birlikte Rusya'daki asker, işçi ve köylülerin geçirdikleri politik evrim üzerinde durmaktadır. Ayrıca, İç Savaş'ın sosyal ve siyasal sonuçlarına değinen Hosking bu savaşı, toplumu oluşturan gruplar arasındaki bağların kırılması olarak tanımlamaktadır.²²⁶ Bunun dışında devrimin yarattığı kültür ve Ortodoks Kilisesi'nin vaziyetindeki değişim, Stalin dönemindeki ekonomik kalkınma ve temizlik hareketlerine değinilmekte, bu süreç içerisinde Sovyet toplumunun biçimlenişi mütalaa edilmektedir. Stalin sonrası dönemde değişen ve gelişen toplum yapısı ve politika değişiklikleri de eserde tahlil edilen konulardandır.

Hosking'in incelemeye konu olan eseri, Rusya tarihini bir bütün olarak ele alan Türkiye'de yayımlanmış ilk eserdir. Eserde gerek ilk Rus Devleti'nin kuruluşu ve Slavların Hristiyanlığı kabulünü gerekse Altın Orda dönemine ilişkin getirilen yorumların Rusya tarihine yeni bir perspektif kazandırdığı söylenebilir. Aynı yıl Edward Hallet Carr tarafından kaleme alınan ve *Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik*

²²⁵ Hosking, a.g.e., s. 63.

²²⁶ Hosking, a.g.e., s. 559.

*Devrimi*²²⁷ adlı eserinin özeti niteliği taşıyan *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929*²²⁸ adlı çalışma yayımlanmıştır.

Stalin dönemini konu alan eserlerden biri de Etibar Babayev tarafından kaleme alınan *Yalana Heykel: Sovyetler Birliği'nin Yakın Tarihine İçeriden Bir Bakış*²²⁹ adlı eserdir. Sergey Kirov'un biyografisi niteliği de taşıyan bu çalışma, onun Stalin'in görevlendirmesiyle parti içerisindeki yükselişi ve ölümünü konu almaktadır. Stalin dönemindeki Büyük Temizlik Hareketi'nin başlangıcını teşkil eden Sergey Kirov'un ölümüyle parti ve dolayısıyla Stalin ilişkisi irdelenmektedir. Gerek Kirov'un ölümü sonrasındaki soruşturmalar gerekse yapılan soruşturmalar sonrasında Stalin'in siyasi rakipleri Kamanev, Zinovyev ve Yagoda'nın cinayete ilişkilendirilerek öldürülmeleri gibi nedenlerden dolayı yazar, cinayetin yüksek makamlarca kararlaştırıldığı kanısına varmaktadır. 1934'te başlayarak Stalin'in ölümüne kadar devam eden Büyük Temizlik Hareketi'nin başlangıcını teşkil etmesi nedeniyle Sergey Kirov cinayeti Sovyetler Birliği tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu hadiseyi önemli kılan hususlardan biri de Stalin'in siyasi rakiplerinin bu cinayete ilişkilendirilerek hapsedilmesi ve öldürülmesidir. Bu durum, eserin arz ettiği önemi de ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmadan bir yıl sonra Murray Bookchin'in *1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri Devrimci Halk Hareketleri Tarihi*²³⁰, Grover Furr'un *Stalin ve Demokrasi Trotskiy ve Naziler*²³¹, Yuriy Jukov'un *Öteki Stalin*²³² ile Simon Sebag Montefiore'nin *Stalin: Kızıl Çarın Sarayı*²³³ adlı eserleri Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. 2014 yılında ise Robert Service tarafından kaleme alınan *Lenin*²³⁴, Alexander Rabinowitch'in *Devrim Doğru: Petrograd Bolşevikleri ve 1917 Temmuz*

²²⁷ Bkz. s. 41.

²²⁸ Edward Hallet Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929*, çev. Levent Cinemre, Yordam Kitap, İstanbul 2011.

²²⁹ Etibar Babayev, *Yalana Heykel: Sovyetler Birliği'nin Yakın Tarihine İçeriden Bir Bakış*, çev. Nazlı Geray, Çingü Yayıncılık, İstanbul 2012.

²³⁰ Murray Bookchin, *1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri Devrimci Halk Hareketleri Tarihi*, çev. Ali İhsan Başgöl, Dipnot Yayınları, Ankara 2013.

²³¹ Grover Furr, *Stalin ve Demokrasi Trotskiy ve Naziler*, çev. Funda Hülagü, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2013.

²³² Yuriy Jukov, *Öteki Stalin*, çev. Orhan Uravelli, Lena Yayınları, Ankara 2013.

²³³ Simon Sebag Montefiore, *Stalin: Kızıl Çarın Sarayı*, çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, İstanbul 2013.

²³⁴ Robert Service, *Lenin*, çev. Suat Kaya, Abis Yayınları, İstanbul 2014.

*Ayaklanması*²³⁵ ile Yuriy Yemelyanov'un *Stalin: İktidara Giden Yol*²³⁶ adlı eseri de Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır.

Aynı dönemde Isabel de Madariaga'nın *Korkunç İvan*²³⁷ adlı çalışması neşredilmiştir. IV. İvan dönemi, Kazan, Astrahan ve Sibir'in ele geçirildiği, dolayısıyla önemli ticaret yollarına hâkim olduğu ve gayri Hristiyan halkın sınırlar içine dâhil olmasıyla emperyal bir kimlik kazandığı bir dönemi ihtiva etmektedir. Bu bakımdan, Türk ve Rus tarihi açısından önemli bir dönemdir. Ayrıca Rusya'daki reformlarıyla da Rus tarihinde ayrı bir öneme haizdir.

Kitabında yazar, Moğol seferleriyle başlayan Altın Orda hâkimiyeti dönemi ve bu dönemde Lehistan-Litvanya Krallığı ile münasebetler, Moskova Knezliği'nin hâkimiyet sahasının genişlemesi, saray erkânı, devleti oluşturan kurumlar hakkında genel bir çerçeve çizmekte, III. Vasiliy dönemini ise ayrıntılı olarak ele almaktadır.

Eserde Kazan'ın fethi, Rusya'yı Kazan'ın fethine iten sebeplerle birlikte değerlendirilmekte, yani sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bununla birlikte, kitapta daha ziyade Rusya'nın iç meselelerinden bahsedilmektedir. Dış politikada ise Türk coğrafyalarından çok Rusya'nın Avrupa ülkeleri ile olan ilişkileri üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu bağlamda, yazarın İvan dönemini Rusya ve Avrupa özelinde değerlendirdiği söylenebilir.

İvan döneminin iç siyasetindeki önemli meselelerinden biri, şüphesiz kendisinin 1575'te tahttan çekilerek yerine Tatar kökenli Semön Bekbulatoviç'i Büyük Knez ilân etmesidir. Yazar, bu hususta İvan'ın kendisinin ise Moskova Knezi olarak kalmakla birlikte, Tüm Rusya'nın Çarı, Kazan ve Astrahan'ın Çarı, Litvanya'nın Efendisi gibi unvanlarını da koruduğunu yazmaktadır. Ayrıca, İvan'ın yabancı devletlerle olan münasebetleri de kendisinin yürüttüğünü belirtmektedir.²³⁸

Söz konusu dönemin tartışmalı konularından biri de IV. İvan'ın ölümü meselesidir. Bu bağlamda, bahis konusu eserde çeşitli görüşlere yer verilmektedir. Yazar ise İvan'ın nefessiz kalarak boğulduğu veya birkaç aydır devam eden hastalığın ardından

²³⁵ Alexander Rabinowitch, **Devrime Doğru: Petrograd Bolşevikleri ve 1917 Temmuz Ayaklanması**, çev. Serpil Pehlivan, Yordam Kitap, İstanbul 2014.

²³⁶ Yuriy Yemelyanov, **Stalin: İktidara Giden Yol**, çev. Orhan Uravelli, Lena Yayınları, İstanbul 2014.

²³⁷ Isabel de Madariaga, **Korkunç İvan**, çev. Emin Tanrıyar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

²³⁸ Madariaga, **a.g.e.**, s. 355.

ani bir kalp krizi sonucu öldüğü yönündeki kanıtların ağır bastığı kanaatindedir.²³⁹ Bu çalışma, Türkiye’de yayımlanan Korkunç İvan ve dönemi ile ilgili önemli çalışmadır. Ayrıca doğrudan Rus Çarının hayat hikâyesini konu alan biyografilerden biridir.

Aynı yıl, Çarlık Rusya tarihinin diğer bir önemli hükümdarına dair yayımlanan çalışmalardan biri de Paul Bushkovitch’in *Büyük Petro*²⁴⁰ adlı eseridir. Kitapta esas itibariyle Petro döneminin siyasi olaylarından ziyade, bu dönemde Rusya’da yaşanan siyasi, askerî ve sosyal değişimler incelenmektedir. Batılılaşmanın Rus siyasi düşüncesi üzerindeki etkileri irdelenmektedir. Bunun dışında eserde Rusya’yı oluşturan sınıfların İlk Rus Devleti’nin kuruluşundan başlayarak zamanla değişimi ve gelişimine de değinilmektedir. Yazar, Rusya’daki değişimlerin Fetret Devri’nin ardından XVII. yüzyılda başladığını ifade etmektedir. Değişimin sebeplerini ise artan nüfus ve zenginlikte çarların hem içeride hem de dışarıda karmaşık meselelerle meşgul olduğu kadar, Rus Devleti’nin ve toplumunun karmaşıklığına bağlamaktadır.²⁴¹ Bu suretle yazar, gerek boyarların birbirleriyle olan mücadelelerinin, gerekse hükümdar ve boyarlar arasındaki mücadelenin tarihî arka planını sebepleriyle birlikte sunarak Petro dönemindeki mücadele ve Petro’nun bu mücadeleyi nasıl kazandığını ortaya koymaktadır.

Petro döneminde kültürel, askerî ve siyasi alanlarda kat edilen ilerlemeler, Rusya’nın gelişiminde önemli dönüm noktalarından biridir. Bushkovitch’in eseri, ele alınan dönemde Petro ile birlikte Rusya’nın çeşitli alanlarda sağladığı değişim ve gelişmelere dair yayımlanan ilk ve tek müstakil eserdir. Bu bağlamda, eser konusu itibariyle de önemli bir çalışma olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bahse konu olan alanda çalışanlar için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Tony Cliff’in *Troçki*²⁴² adlı eseri de Türkçeye tercüme edilerek yayımlanan eserlerden biridir. Dört ciltten müteşekkil eserin birinci cildinde Troçki’nin çocukluğundan Ekim Devrimi’ne kadar olan dönem ele alınmaktadır. Bununla birlikte, eserde Troçki’nin hayatından ziyade, 1917 Devrimi’ne giden süreçte Troçki’nin rolü ve onun devrime dair görüşleri irdelenmektedir. Bu bakımdan söz

²³⁹ Madariaga, **a.g.e.**, s. 424.

²⁴⁰ Paul Bushkovitch, **Büyük Petro**, çev. Berna Akkıyal, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

²⁴¹ Bushkovitch, **a.g.e.**, s. 65.

²⁴² Tony Cliff, **Troçki, I**, çev. Ali Çakıroğlu, Marx21 Yayınları, İstanbul 2013, **II** 2014, **III** 2015, **IV** 2017.

konusu cilt aynı zamanda bir devrim tarihi niteliği de taşımaktadır. Eserin ikinci cildi ise devrimin ardından Sovyetler Birliği'nde meydana gelen olaylar ve Lenin'in siyaset sahnesinden çekilmesi sonrasında Troçki'nin Politbüro'dan tecrit edilmesini konu almaktadır. Ekim Devrimi'ni müteakip Bolşevik Parti'nin faaliyetleri ve bu faaliyetlerde Troçki'nin üstlendiği görevler aktarılmaktadır. Ayrıca, Lenin'in hayatının son dönemlerinde Stalin'e karşı bir blok oluşturmak için Troçki'ye yakınlaşması da çalışmada değinilen konulardan biridir. Bu bağlamda, Troçki'nin Stalin'e karşı mücadele etmek için Lenin ile yaptığı "ittifak"ın gereğini yerine getirememesini ve onun bu hatasını açıklamaya çalıştığı partinin XII. Kongresi irdelenmektedir.

Eserin üçüncü cildinde Troçki'nin Stalinist bürokrasiye karşı muhalefet yürüttüğü 1923-1927 yılları arasındaki dönem incelenmektedir. Bunun yanı sıra 1923 Alman Devrimi ve İngiltere'deki grevlere yönelik Troçki'nin tutumu ile Çin'de SSCB'nin Komünist rejim kurma girişimlerinden de söz edilmektedir. Çalışmanın dördüncü ve son cildinde ise Troçki'nin sürgün yılları ele alınmaktadır. Bu ciltte ayrıca, Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik, toplumsal ve politik gelişmelere dair bilgi verilmekte, sanayileşme ve kolektifleştirme politikaları irdelenmektedir. Bunun dışında, Troçki'nin sürgün edilmesi sonrasında SSCB'deki Troçki taraftarlarına karşı yaklaşım ve Avrupa'daki Troçkistlerin faaliyetlerine değinilmektedir.

Bu çalışma, ele alınan dönemde Troçki'ye dair kaleme alınan tek biyografidir. Bununla birlikte, eserde değinilen konulara bakıldığında yalnızca Troçki'nin hayatı değil, Troçki ile bağlantılı Sovyetler Birliği ve Avrupa'da cereyan eden olaylardan da söz edilmektedir. Bu açıdan diğer Troçki biyografilerinden ayrılmaktadır.

Yukarıda incelediğimiz Etibar Babayev'in eserinden başka Sergey Kirov suikastını konu alan bir diğer eser Robert Conquest'in *Kirov Cinayeti ve Stalin*²⁴³ adlı eseridir. Kitapta, Kirov suikastının cereyanının yanı sıra olayın faili Nikolayev hakkında da bilgi verilmektedir. Ayrıca, Nikolayev'in suikast sonrasındaki sorgulamalar tetkik edilmekte ve soruşturmalar neticesinde yazar, suikastın kişisel sebeplerle işlenmediği kanısına varmaktadır. Yazar, Nikolayev'in büyük bir komplonun parçası olduğunu ve Sovyet gizli polis teşkilatı NKVD'nin de bu komploda rol aldığını yazmaktadır.²⁴⁴ Eserde Sergey Kirov ile Stalin ilişkisine de değinilmektedir. Yazar, Kirov-Stalin

²⁴³ Robert Conquest, **Kirov Cinayeti ve Stalin**, çev. Gün Zileli, h2o Yayınları, İstanbul 2015.

²⁴⁴ Conquest, **a.g.e.**, s. 19.

anlaşmazlığının temellerine inerek Kirov suikastının sebeplerine de açıklık getirmektedir. Yazar, Kirov'un XVIII. Parti Kongresi'nde Stalin'den daha fazla oy aldığını, bu sebeple Stalin'in kongreye ve kişisel olarak Kirov'a karşı intikam duygusu beslediğini belirtmektedir.²⁴⁵ Yazar, ayrıca bu hadise sonrasında suikastla ilişkilendirilerek başlayan ve 30'lu yıllar boyunca devam eden Büyük Temizlik Hareketi'nin ilk dönemine de ışık tutmaktadır.

Neticede, cinayeti işlemekle suçlanan eski muhalifler arasında hiç kimsenin bundan herhangi bir şekilde faydalanma olanağı olmadığına, bu nedenle suikastı kendi amacı için kullanabilecek tek kişinin Stalin olduğuna kanaat getirmektedir. Bu açıdan Etibar Babayev ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Aynı yıl Peter Antill'in *Stalingrad 1942*²⁴⁶, Gerard Walter'in *Lenin*²⁴⁷ ile Yuriy Yemelyanov'un kaleme aldığı *Stalin: İktidarın Zirvesinde*²⁴⁸ adlı eserler de yayımlanmıştır.

Tercüme eserlerden biri de Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği tarihini konu alan George Vernadsky'nin *Rusya Tarihi*²⁴⁹ adlı çalışmasıdır. Eserde, Rusya coğrafyasında kurulan ilk siyasi oluşumlardan, göçebe imparatorluklardan söz edilmekte, Rus devletinin ortaya çıkışından evvel coğrafyanın siyasi vaziyeti hakkında bilgi verilmektedir. Yazar, Rus Devleti'nin kuruluşu hususuna farklı bir yorum getirmektedir. Türkiye'de kabul gören diğer nazariyelerden farklı olarak Hazar saldırıları nedeniyle kesilen ticaret güzergâhlarını açmak üzere Rurik önderliğindeki Vareglerin çağrıldığını yazmaktadır. Ayrıca, Rus tarihinin başlangıcı olarak görülen bu olayın 862 senesinde vuku bulduğu genel kabul görmekteyse de bunun, 856 yılında cereyan ettiğini ileri sürmektedir.²⁵⁰ Ancak bu görüşüne delil olacak bir kaynak göstermemektedir.

Kiev Rusyası'nın ekonomik, sosyal ve siyasi yapılarına değinilen kitapta, bu dönemde Rus knezliklerinde var olan siyasî örgütlenme biçiminin monarşik, aristokratik ve demokratik kurumların birleşimi şeklinde olduğunu ifaden eden yazar,

²⁴⁵ Conquest, **a.g.e.**, s. 44.

²⁴⁶ Peter Antill, **Stalingrad 1942**, çev. Cem Demirkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

²⁴⁷ Gerard Walter, **Lenin**, çev. Feridun Cihan, Nisan Yayıncılık, İstanbul 2015.

²⁴⁸ Yuriy Yemelyanov, **Stalin: İktidarın Zirvesinde**, çev. Orhan Uravelli, Lena Yayınları, İstanbul 2015.

²⁴⁹ George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.

²⁵⁰ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 50.

siyasi kurumların özgür toplum yapısına dayandığını yazmaktadır.²⁵¹ Vernadsky, kültürel gelişimi ise Hristiyanlığın bir etkisi çerçevesinde yorumlamaktadır.

Rusya tarihinin önemli bir kısmını kapsayan Türk-Rus ilişkileri bağlamında ise Osmanlı Devleti dönemi ile olan münasebetlere değinilmekle birlikte, diğer eserlere nazaran daha az bahsedilmektedir. Bu çerçevede, eserde daha ziyade Rusya'nın dış politika konusunda Avrupa ve Avrasya'daki hâkimiyet mücadelesi üzerindeki tarihi aktarılmaktadır. Diğer bir deyişle, Rusya tarihi Avrupa ve Avrasya özelinde incelenmektedir.

Sovyetler Birliği'nin üç siyasi liderinin dönemini içeren 1968 yılına kadar olan tarihi de ele alınmaktadır. Yazarın eleştirileri Komünizm aleyhtarı ve Avrasyacı bakış açısı nedeniyle, özellikle Ekim İhtilâli ve Komünizm üzerine yoğunlaşmaktadır. Eserde, siyaset ve ekonomi paralelinde seyreden ve tatbik edilen politikalarla zamanla önemli bir güç hâline gelen Sovyetler Birliği'nin tarihî gelişimi de incelenmektedir.

Vernadsky'nin söz konusu çalışması, Rusya tarihinin iki önemli dönemini (Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği dönemi) ele alan Türkiye'de yayımlanmış ilk tercüme eserlerden biridir. Eserde yazarın Rus Devleti'nin kuruluşu üzerine getirdiği farklı yorum, eseri önemli kılan hususlardan bir diğeridir. Ayrıca Rusların gözünden Rusya tarihini ele alması bakımından da mühimdir.

Vernadsky'nin eserinden bir yıl sonra Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg tarafından kaleme alınan *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*²⁵² adlı eser Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Eserde öncelikle Rusya tarihinde önemli bir belirleyici âmil olan Rus coğrafyası ve coğrafyanın Ruslar üzerindeki etkilerinden bahsedilmekte, Slavların tarih sahnesine çıkmasından evvel söz konusu coğrafyada yaşamış halklar ve kültürlerine ilişkin bilgiler verilmektedir. Rus tarihinin Kiev dönemine ilişkin ana kaynaklar ve bu döneme dair bilgilerin ortaya çıkarılması için yapılan ilk bilimsel çalışmalar da tetkik edilmektedir. Yazar, bu tahlil neticesinde Norman nazariyesinin desteklenemeyeceği, Kiev kültüründe önemli bir İskandinav etkisinin bulunmadığı kanısına varmaktadır. Kiev'in Rusya tarihindeki önemini inceleyen yazar, zamanla bu önemini kaybetme nedenlerini de irdelemekte,

²⁵¹ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 69-73.

²⁵² Nicholas V. Riasanovsky-Mark D. Steinberg, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**, çev. Figen Dereli, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2016.

söz konusu dönemin ekonomik ve toplumsal yapısı ile Kiev Rusyası'nın kurumları hakkında da bilgi vermektedir.

Kitapta Rusya tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eden dönemlere ilişkin yorum ve açıklamalar da getirilmektedir. Bunlardan biri olan Rusya'nın Altın Orda hâkimiyeti devrinden bahisle yazar, daha ziyade Altın Orda'nın Rusya tarihindeki önemini altını çizmektedir. Moğol seferlerinin ve Altın Orda hâkimiyetinin yapıcı etkisinden çok yıkıcı bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Bunun dışında yazar Rusya tarihinin çeşitli devirlerinde bilim, sanat ve edebiyat gibi alanlardaki gelişmeleri de incelemektedir.

Eserde Sovyetler Birliği döneminin ise önemli olayları üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede Stalin döneminde uygulamaya konulan Beş Yıllık Planlar'ın etkileri ve bu planlarla ekonomide kat edilen ilerlemelerden ayrıntılı olarak bahsedilmektedir. Kitapta Sovyetler Birliği'nin Lenin ve Stalin dönemlerinde iç politikada tatbik edilen uygulamalar ayrı olarak aktarılırken, dış politika bir bütün olarak ele alınmaktadır. Yazar, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecini Gorbaçov'un politikalarının bir sonucu olarak öncelikle uydu devletlerin Moskova'nın kontrolünden çıktığını ve ardından çözülmenin gerçekleştiğini yazmaktadır.²⁵³

İncelemeye konu olan eser, Rus tarihinde kurulan Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği gibi iki ayrı devleti konu alması sebebiyle, eksiklikler içermekle birlikte tarihin seyri içerisinde bir bütünlük arz etmektedir. Tek bir coğrafya temelinde kurulan iki farklı devletin tek bir kitapta toplanmasının Rusya tarihinin bir bütün olarak incelenmesi ve anlaşılmasına olanak sağladığını söylemek mümkündür. Ayrıca, yazarın Rus tarihinin önemli meseleleri üzerine getirdiği farklı yorum ve açıklamalar bakımından da önemli bir eserdir.

Rusya tarihini bir bütün olarak ele alan çalışmalardan biri de Paul Bushkovitch'in *Rusya'nın Kısa Tarihi*²⁵⁴ adlı eseridir. Rusya'nın Kiev dönemindeki komşuları, bölge coğrafyası ve iklimine değinilen eserde, ilk Rus Devleti'nin kuruluşuna dair yeni bir yorum getiren yazar, arkeolojik buluntuların Vareg nazariyesini desteklemediğini belirtmektedir. Temeli Ladoga'ya uzanan bir savaşçı topluluğun, İskandinav-Slav-Fin halklarıyla birlikte M.S. 900 civarında Kiev'e gelerek bu bölgede hâkimiyet tesis

²⁵³ Riasanovsky, **a.g.e.**, s.660.

²⁵⁴ Paul Bushkovitch, **Rusya'nın Kısa Tarihi**, çev. Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2016.

ettiklerini yazmaktadır.²⁵⁵ Ayrıca, X. yüzyılda Kiev Rusyası'nın tam bir devlet sayılamayacağını ifade eden yazar, bu dönemde oluşturulan kurumu boylar birliği olarak nitelendirmektedir.

Eserde değinilen konulardan biri de Altın Orda'nın Rusya üzerindeki etkileridir. Yazar, konuşulan dil ve halkın büyük çoğunluğunun Türk olması nedeniyle Türk Devleti olarak nitelendirdiği Altın Orda'nın Rusya üzerindeki etkisinin çok az olduğunu, dinin iki taraf için de engel teşkil ettiğini belirtmektedir. Ayrıca, Moğol etkisi düşüncesinin temelde İç Asya türü bir kölelik ve tiranlık kavramına yaslandığını, bunun gerek Moğol siyasi birliği gerekse 1480'den sonra ortaya çıkmış olan Rusya Devleti için doğru bir tarif olmadığını ifade etmektedir.²⁵⁶

Eserde yorumlanan hususlardan bir diğeri, Petro dönemine ilişkindir. Yazar, Rusya'nın 1917 Devrimi'ne dek gördüğü en büyük değişimin I. Petro'nun saltanatı döneminde gerçekleştiğini, onun Rusya'nın kültürü, devletin yapısı ve biçimini değiştirdiğini, bununla birlikte Rusya'nın kendine has özelliklerini de koruduğunu belirtmektedir. Devletin yeni organlarının etki alanının başkent Petersburg ile sınırlı kaldığını, taşradaki reformların tam anlamıyla uygulanmadığını ve Petro'nun ölümüyle beraber reformların kaldırıldığını ileri sürmektedir.²⁵⁷ I. Petro sonrası ele alırken yazar, daha ziyade çeşitli dönemlerde yapılan reformlar ve değişen toplum yapısını ayrıntılı olarak işlemekte, içindeki olayların otokrasiye olan yansımalarını ortaya koymakta ve halkın serflikten sanayi işçisine olan dönüşümünü incelemektedir.

Sovyetler Birliği dönemine ilişkin ise siyasi tarihin yanı sıra Bolşevik Devrimi'nin Rus kültürü üzerindeki etkileri, Sovyetler Birliği'nin dönemin koşullarına göre değişen tarım ve sanayi politikası, Sovyet Hükümeti'nin kültür siyaseti, Sovyetler Birliği'nin çöküş sürecinde ekonomik ve sosyal sorunlara değinilmektedir.

Aynı yıl IV. İvan döneminde uzun süre Moskova'da yaşamış Alman bir maceraperest olan ve bu sayede Rusya'nın pek çok bölgesini dolaşma imkânı elde eden Heinrich von Staden'in notlarından derlenen *Korkunç İvan Zamanında Rusya*²⁵⁸ adlı eser tercüme edilmiştir. Tercüme ve notlandırması Serkan Acar ve Gülşah

²⁵⁵ Bushkovitch, **a.g.e.**, s. 26.

²⁵⁶ Bushkovitch, **a.g.e.**, s. 54.

²⁵⁷ Bushkovitch, **a.g.e.**, s. 112.

²⁵⁸ Heinrich Von Staden, **Korkunç İvan Zamanında Rusya**, çev. Serkan Acar-Gülşah Hasgüçmen, Selenge Yayınları, İstanbul 2016.

Hasgüçmen tarafından yapılan eseri müellif, 1578 sonları ile 1579 yılında Rusya'dan dönüşünden kısa süre sonra telif etmiştir. Yazara ait notlar dört bölümden oluşmaktadır: “İmparator Rudolf’a Maruzat”, “Rusya ve Moskova Çarlığı”, “Rusya’yı İstila Planı” ve “Staden’in Otobiyografisi”. Genel itibariyle Moskova Büyük Knezi, Rusya'nın içinde bulunduğu vaziyeti ve halkın yaşam tarzı gibi tasvirler içeren eserde savaştaki ordu düzeni, boyarlar zümresi, üst düzey idare memurları, suçlulara karşı verilen cezalar, yabancı ülkelere gelen tüccarlara yapılan muameleler, Kırım-Moskova ilişkileri, Kazan ve Astrahan'ın ele geçirilişi ve IV. İvan'ın düzenlediği diğer seferlere ilişkin değerli bilgiler verilmektedir.

Staden'in gözlemlerine dayanan eserdeki anlatımların dönemin diğer kaynaklarıyla örtüşüyor olması, esere Avrupa, Rus ve Türk tarihi açısından önem arz eden IV. İvan ve dönemin Rusyası'nı konu alan bir kaynak niteliği de kazandırmaktadır. Eser, nispeten taraflı bir anlatım içermesine karşın Rusya'nın önemli bir değişim ve dönüşüm içerisine girdiği Korkunç İvan ve Oprıçnina yıllarının incelenmesi açısından mühim bir kaynaktır.

Yine aynı yıl tercüme edilen kitaplardan biri de John P. LeDonne'nin *Rus İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi 1650-1831*²⁵⁹ adlı eseridir. Kitap, Edward Luttwak'ın *Roma İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi* adlı eserinden mülhem olarak kaleme alınmıştır. Eserde, Rusya'nın yayılcılık stratejisi konu alınmaktadır. Yazar, bu stratejinin gelişimini ise üç aşamada değerlendirmektedir; 1650'den 1730'lu yıllara kadar olan zaman zarfında stratejinin belirginleşmeye başladığı dönem; 1740'tan XVIII. yüzyıl sonlarına kadar sürede Rusya'nın içeride hâkimiyetini kesinleştirdiği dönem; XIX. yüzyıl başı ile 1830-1831 Polonya Ayaklanması arası. Bu bağlamda eser, Moskova Rusyası'nın dış siyasetinin tarihî bir analizi niteliği taşımaktadır. Müellif, esere konu olan Rusya'nın yayılcılık siyasetinin bir plan ve sistem dâhilinde yapıldığını belirtmektedir. Bu stratejinin kökeninde ise Rus jeopolitiğindeki devletlerin durumu, tanzim edilmiş sürekli ordu ve dolayısıyla bu askerî gücün ekonomik temellerini kapsayan sanayi politikasının gelişimi, anavatanı koruma altına almak için bir sınır oluşturacak şekilde vassal devletler ve topluluklar bölgesinin oluşumu olduğunu ileri sürmektedir.

²⁵⁹ John P. LeDonne, **Rus İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi 1650-1831**, çev. Çağla Taşkın, Avangard Kitap, İstanbul 2016.

Rusya'nın uzun bir sürece yayılan tarihsel gelişiminde iç ve dış etkenlerin yanı sıra şüphesiz oluşturulan planlar ve stratejilerin de büyük etkisi olmuştur. Ancak Rusya tarihini konu alan eserlerin genel itibariyle oluşturulan bu plan ve stratejilerin göz ardı edilerek kaleme alındığı görülmektedir. Bu bağlamda, John P. LeDonne'nin söz konusu çalışması bu alandaki boşluğu doldurmuştur. Ayrıca söz konusu plan ve stratejileri ele alırken yalnızca dış politikadan söz edilmiş olması nedeniyle de Rusya'nın dış politikası özelinde kaleme alınarak Türkçeye tercüme edilmiş tek kitap olma özelliği taşımaktadır.

Bu dönemde yayımlanan eserlerden biri de Stalin'in annesi Ekaterina Geladze'nin anılarını konu alan *Sevgili Oğlum Stalin*²⁶⁰ adlı eserdir. Eserde, Stalin'nin aile hayatı, çocukluk dönemi ve okul yıllarına dair bilgiler bulunmaktadır. Stalin'in çocukluk ve gençlik dönemlerine ilişkin bilgilerin azlığı göz önünde bulundurulduğunda eserin bu alandaki boşluğun doldurulmasına katkı sağladığı söylenebilir. Grover Furr'un *Sergey Kirov Cinayeti*²⁶¹ adlı eseri de yine aynı yıl yayımlanan çeviri eserlerden biridir.

Rus Devrim tarihine ilişkin tercüme eserler arasında Marcel Liebman'ın *Rus Devrimi: Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı*²⁶² adlı kitabı da yer almaktadır. Eserde, Rus Devrimi'nin temelinde güçlü otokrasinin yattığı savunulmaktadır. Bu çerçevede, yazar Rusya'da otokrasinin güçlenme sürecini özetlemekte, I. Nikolay ile Rusya'nın tam bir otokrat yönetici ile tanıştığını ileri sürmektedir. II. Nikolay'ı ise bir devleti idare için gerekli yeteneklerden yoksun ve otoritesini kimseyle paylaşmak istemeyen bir hükümdar olarak nitelendirmektedir.

Eserde, bunun dışında yazar, Rus köylü zümresi ve serflik sistemi, işçi sınıfının vaziyeti hakkında bilgiler vermekte, Devrim arifesindeki Rusya'yı tahlil etmektedir. Bu tetkiklerin neticesinde Şubat Devrimi'nin bir parti veya siyasal yönetici tarafından düzenlenmediği, devrimin kendiliğinden gerçekleştiği ve toplumsal sarsıntının bir sonucu olduğu kanaatine varmaktadır.²⁶³ 1918 yılındaki Bolşevik faaliyetleriyle son bulan devrim tarihini noktalarken iç savaşın Rusya'daki etkilerine değinmektedir.

²⁶⁰ Ekaterina Geladze, *Sevgili Oğlum Stalin*, çev. Deniz Kurt, Altıkırkbeş Yayın, İstanbul 2016.

²⁶¹ Grover Furr, *Sergey Kirov Cinayeti*, çev. Reşat Bilici, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2016.

²⁶² Marcel Liebman, *Rus Devrimi: Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı*, çev. Samih Tiryakioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.

²⁶³ Liebman, *a.g.e.*, s. 109.

Liebman'ın devrim tarihini konu edinen bu çalışması, devrimin tüm yönlerini tarihsel arka planı ile ilgili temel bilgileri özetleyerek olayları derli toplu bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, eseri Rus Devrim tarihinin kapsamlı bir özeti olarak nitelendirmek mümkündür. Aynı tarihte Lev Troçki'nin *Lenin'in Gençliği*²⁶⁴ adlı eseri de Türkçeye tercüme edilerek yayımlanan bir başka eserdir.

²⁶⁴ Lev Troçki, **Lenin'in Gençliği**, çev. Sanem Öztürk, Yazın Yayıncılık, İstanbul 2017.

SONUÇ

Osmanlı-Rus münasebetleri geç bir tarihte başladı. İki taraf arasındaki ilk askerî mücadele, başarısızlıkla sonuçlanan 1569 yılındaki Astrahan seferi olsa da ilk resmî savaş ancak 1667-68 yıllarında gerçekleşti. Birinci Dünya Savaşı ise taraflar arasında yapılan son savaş oldu. Savaş sonrasında Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında kurulan münasebetler, Türkiye’de Rusya tarihine olan ilgiyi de artırdı. Bunun en büyük göstergesi, Rusya tarihine dair pek çok telif ve çeviri eserin yayımlanmasıdır.

Çalışmamız kapsamında ele alınan dönem aralığında Rusya’da farklı rejimlere sahip iki devlet kurulmuştur. Bu çerçevede Türk-Rus münasebetleri de göz önünde bulundurularak kitapların Sovyetler Birliği dönemi ve sonrasında Türkiye’de Rus tarihine dair yayımlanan çalışmalar olmak üzere iki döneme ayrılarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1991 yılına kadar Türkiye’de Rusya tarihine dair yayımlanan eserlerin büyük çoğunluğunu Sovyet Rusya ile ilgili kaleme alınan kitaplar oluşturmaktadır. Yayımlanan kitaplarda ağırlıklı olarak Sovyetler Birliği’nin konu alınmasının Türkiye ve Sovyetler Birliği’nin farklı rejimlere sahip iki komşu devlet olmalarından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ayrıca, bu hususta Türkiye’de Komünizm taraftarlarının artmasının etkili olduğu söylenebilir. Nitekim iki devletin kurulduğu ilk dönemlere nispetle Türkiye’de Komünist sistemin daha fazla tanındığı Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya’ya dair yayımlanan kitapların sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği’ne dair yayımlanan çalışmalarda telif eserlerin çoğu Sovyet Rusya’yı olumsuz tasvir ederken, çeviri eserlerde tam tersi bir durum söz konusudur.

Sovyet Rusya tarihini konu eden kitaplarda işlenen konuların ekseriyetini ise 1917 devrimleri ve devrimlerin Rusya’ya olan siyasal, sosyal ve ekonomik etkileri oluşturmaktadır. Devrimin tarihsel arka planı, devrim dönemi ve sonrasında SSCB’de yaşanan değişimler çeşitli yönleriyle ele alınarak Sovyetler Birliği’nin ilk dönemleri farklı açılardan incelenmektedir. Stalin ve dönemi de yayımlanan kitaplar

içerisinde önemli paya sahip konulardan birini teşkil etmektedir. Özellikle sanayileşme ve kolektifleştirme dönemi ile Büyük Temizlik Hareketi, Stalin dönemi Sovyet Rusya tarihini ele alan kitaplarda en çok değinilen konulardır.

Eserlerin incelenmesi neticesinde vardığımız bir diğer sonuç, yayımlanan kitapların genel itibariyle Türk-Rus ilişkileriyle sıkı bir bağ içerisinde olmasıdır. Nitekim Türk-Rus münasebetlerinin gergin bir niteliğe sahip olduğu dönemlerde yayımlanan eserlerin sayısında artış görülmektedir. Bu durum, iki devlet arasındaki münasebetlerin kötü olduğu dönemlerde Sovyetler Birliği tarihine olan ilginin artmasından ve Sovyetler Birliği'ni daha yakından tanıma gerekliliğinin hâsıl olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de Sovyetler Birliği'ne dair yayımlanan eserlerin siyasi ilişkilerin bir yansıması olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadarki dönemde yayımlanan eserler, Komünist hareketlere karşı Türkiye'deki bakış açısını da yansıtmaktadır. Sadri Etem Ertem'in *Sovyet Rusya Hatıralarım* adlı çalışması bunun en önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Yazar, eserini 1932 yılında telif etmesine karşın, söz konusu dönemde Türkiye'deki Komünizm taraftarlarının faaliyetleri nedeniyle kitap ancak 1989 yılında yayımlanabilmiştir.

Çalışmamız neticesinde vardığımız bir başka sonuç, gerek Çarlık Rusyası gerekse Sovyetler Birliği dönemlerini konu alan telif eserlerin azlığıdır. Nitekim cumhuriyetin kuruluşundan Soğuk Savaş'a kadar olan dönemde yalnızca üç eser telif edilmiştir. Bunlar; iki farklı bakış açısıyla kaleme alınan Cafer Seydahmet Kırimmer'in *Rus İnkılabı* ile Falih Rıfkı Atay'ın *Yeni Rusya ve Moskova, Roma* adlı eserleridir. Soğuk Savaş döneminde ise Sovyetler Birliği hakkında kaleme alınan kitaplar içerisinde yazarların Sovyetler Birliği'ne yapılan gezilerdeki izlenimlerini ihtiva eden çalışmaların çokluğu dikkat çekmektedir. Bu eserlerin ortak noktası, Sovyetler Birliği'ndeki vaziyet hakkında bilgi vermeleridir. Eserlerde, gezi kapsamında Sovyet coğrafyasında görülen yerler ve Sovyetler Birliği döneminin getirdiği değişimler incelenmektedir. Bu değişimler ise genel itibariyle olumsuz tasvirler içermektedir. Bu bağlamda, söz konusu çalışmalar Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya karşı olan nazarını da ortaya koymaktadır. Telif eserlerin büyük çoğunluğunun gezi yazıları olması, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin iki farklı blok içerisinde yer alması, Sovyetler Birliği'nin kapalı bir ülke konumunda olması nedeniyle Rusya'da cereyan

eden olayların Türkiye için önem arz eden hususlardan biri olması ve bu çerçevede Sovyet Rusya'ya karşı ilgi ve merakın artmasıyla açıklanabilir.

Telif eserler arasında Ekim Devrimi'ni konu alan tek çalışma ise Kenan Somer'in *100 Soruda Ekim İhtilali* adlı eseridir. Bunun dışında Ömer Sami Coşar'ın *Troçki İstanbul'da* adlı eseri de yine Soğuk Savaş döneminde telif edilen önemli çalışmalardan biridir. Bu gibi araştırma eserlerin az oluşunu ise Türkiye'de Rusça bilen sayısının yetersizliğine bağlamak mümkündür.

Yayımlanan telif eserler arasında Çarlık Rusya tarihine ilişkin yapılan çalışma sayısı çok azdır. Bu döneme dair Türkiye'de yalnızca 2 araştırma eseri telif edilmiştir. E. F. Tugay'ın *Rusya Tarihi* adlı çalışması yalnızca Kiev dönemi Rusya tarihini konu almaktadır. Rusya tarihini bir bütün olarak ele alan ilk telif kitap ise Akdes Nimet Kurat'ın kaleme aldığı *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar* adlı eseridir. Kitap, kaleme alındığı dönemden bugüne Türkiye'de Çarlık Rusya tarihi üzerine çalışan araştırmacıların önemli bir kaynağı olmaya devam etmekte ve konuyla ilgili temel çalışma olma özelliğini korumaktadır.

Türkiye'de Rusya tarihine dair yayımlanan çalışmalarda çeviri eserler önemli bir yere sahiptir. Tercüme edilen eserlerin ele alınan konular bakımından nitelik ve nicelik olarak telif eserlere nispetle Türkiye'de Rus tarihi hususundaki boşluğun doldurulmasına daha fazla katkı sağladığını söyleyebiliriz. Nitekim Türkiye'de Çarlık Rusya tarihine ilişkin yayımlanan ilk eser, N. Brian Chaninov'un *Rusya Tarihi* adlı eseridir. Söz konusu kitap, eksiklikler içermekle birlikte Türkiye'de Rus tarihine dair yapılan çalışmaların başlangıcını teşkil etmesi bakımından mühimdir. Yine Rus tarihiyle ilgili biyografik çalışmalarda da çeviri eserler başta gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin kurucusu Lenin üzerine yazılmış Pier Şal'ın *Lenin'in Hayatı* adlı eseri Türkiye'de bir Rus lider üzerine yazılmış ilk biyografi çalışması olma özelliği taşımaktadır. Bolşevik İhtilâli'nin diğer iki önemli ismi Stalin ve Troçki'yi konu alan biyografik çalışmalar da tercüme edilerek yayımlanan eserlerdendir. Bu çalışmalar arasında Troçki'nin kendi hayat hikâyesini kaleme aldığı *Hayatım* ve Isaac Deutscher'ın *Stalin ve Troçki* adlı eserleri bu alanda yazılmış en kapsamlı ve nitelikli kitaplardır. Çalışmaları en fazla Türkçeye tercüme edilen yazar ise Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye sürgün edilen Troçki'dir. Yine Türkçeye tercüme edilen ilk kitap da Troçki tarafından kaleme alınan *Rusya'da Hakiki Vaziyet* adlı eserdir.

Troçki'nin Lenin ve Stalin gibi Sovyet liderleri ile devrimi konu alan pek çok eseri her dönem tercüme edilerek yayımlanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında ise Türkiye'de Rusya tarihinin farklı dönemlerini konu alan pek çok kitap kaleme alınmıştır. Bununla birlikte, bu yayınların ancak bir kısmı bizim çalışmamızın kapsamında değerlendirilebilir. Yaklaşık 30 yıllık süre zarfında doğrudan Rusya'yı konu alan 11 kitap yayımlanmıştır. Bu kitapların yine büyük bir kısmı Sovyetler Birliği'ni konu almaktadır. Bu dönemde Çarlık Rusya tarihine dair Türkiye'de yayımlanan telif kitapların başında Kezban Acar'ın *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi* ile *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya* adlı eserleri gelmektedir. Bununla birlikte, Acar'ın kitaplarında Rusya tarihinin tartışmalı konuları üzerinde Akdes Nimet Kurat'ın eseriyle fikir birliği söz konusudur.

Son dönemde yayımlanan tercüme eserlerde yine Sovyet Rusya tarihini konu alan kitaplar ekseriyettedir. Bu çalışmalar arasında en önemlisi şüphesiz devrimin önde gelen isimlerinden Troçki'nin kaleme aldığı *Rus Devriminin Tarihi* ve devrimin ilk dönemlerini farklı açılardan ele alan Edward Hallet Carr'ın *Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi* adlı eseridir. Ayrıca bu dönemde de Lenin ve Troçki üzerine yazılmış kapsamlı biyografi çalışmaları sayı olarak yetersiz olmakla birlikte içerik bakımından önemli bir yere sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bu döneme ilişkin yayımlanan çalışmaların ekseriyette oluşu Türkiye'de Sovyet Rusya tarihine olan ilginin devam ettiğini göstermektedir. Yayımlanan tercüme eserlerde Çarlık Rusya tarihini konu eden eserler ise Türkiye'de bu döneme dair boşluğun doldurulmasına önemli katkı sağlamıştır. Nitekim yayımlanan tercüme eserleri kaleme alan yazarların söz konusu döneme dair getirdikleri farklı yorumlarla Rusya tarihine farklı bir bakış açısı kazandırdıklarını söylemek mümkündür. Özellikle George Vernadsky'nin *Rusya Tarihi* adlı eseri, Rusya tarihini Rusların nazarından ele alması bakımından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu bağlamda, yine Geoffrey Hosking'in *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg tarafından kaleme alınan *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze* adlı eseri ile Paul Bushkovitch'in *Rusya'nın Kısa Tarihi* adlı kitabını zikretmek gerekmektedir.

Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşundan 2017'ye kadarki dönemde Rusya tarihinin çeşitli dönemlerini ele alan pek çok kitap telif ve tercüme edilmiştir. Bu süre zarfında

yayımlanan telif kitapların büyük bir kısmı Sovyetler Birliği'ni konu almakla birlikte, yapılan alışmalar Türkiye'de bu alandaki eksikliği gidermekten uzaktır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki işbirliği çerçevesinde ğrenci ve ğretim görevlisi değişim programlarının varlığı, Rus arşivlerinin açılması, Rusya coğrafyası ve Rusçaya olan ilginin artmasına karşın Türkiye'de arlık ve Sovyet Rusya dönemlerine dair kaleme alınan çalışmalar yetersizdir. Bununla birlikte, yayımlanan çalışmalarda eviri eserlerin telif eserlere göre nitelik ve nicelik bakımından Türkiye'deki boşluğun doldurulmasına daha fazla katkı sağladığı görülmektedir. Nitekim gerek Rusya tarihinin çeşitli dönemleri gerekse Rus liderler üzerine yazılmış biyografik çalışmalar bu alanda kaleme alınmış en kapsamlı eserlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

100. Yılında Ekim Devrimi, (2017) yay. haz. Gökhan Atılğan, İstanbul: Yordam Kitap.

Acar, Kezban, (2004), **Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

_____, (2009), **Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ağaoğlu, Samet, (1967), **Sovyet Rusya İmparatorluğu**, İstanbul: Baha Matbaası.

Aleksandrov, Grigori, (1998), **Stalin: Çelik İrade**, çev. A. Deniz, İstanbul: Ceylan Yayıncılık.

Aleksandrov, Viktor, (1970), **Kanlı Pazardan Ekim İhtilali'ne**, çev. Sulhi Dönmezer - Recai Okatan, İstanbul: Habora Yayınları.

Anet, Claude, (1969), **Günü Gününe Rus İhtilali**, çev. Nusret Kuruoğlu, İstanbul: Rek-Tur Kitap Servisi.

Antell, Peter, (2015), **Stalingrad 1942**, çev. Cem Demirkan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Anweiler, Oskar, (1990), **Rusya'da Sovyetler (1905-1921)**, çev. Temel Keşoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Aragon, (1969), **Sovyet Rusya: 1939-1960**, çev. Galip Üstün, İstanbul: Cem Yayınevi.

Arslanova, Sevinç, (2006), **Kutsal Sinod'tan Rus Ortodoks Kilisesi'ne**, İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık.

Atay, Falih Rıfki, (1931), **Yeni Rusya**, Ankara: , Hakimiyeti Milliye Matbaası.

_____, (1932), **Moskova, Roma**, İstanbul: Muallim Ahmed Halit Kitaphanesi.

Avrich, Paul, (2006), **Kronstadt 1921**, çev. Gün Zileli, İstanbul: Versus Kitap.

- Aydar, Ferit Burak, (2017), **1917 Devrimin Rapsodisi**, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Aydın, Selçuk, (1967), **Uzak Komşu Rusyadan Gezi Notları**, İstanbul: Başaran Matbaası.
- Aydın, Yalçın, (1968), **Uzak Komşumuz Sovyetler**, İstanbul: Ak Yayınları.
- Babayev, Etibar, (2012), **Yalana Heykel: Sovyetler Birliği'nin Yakın Tarihine İçeriden Bir Bakış**, çev. Nazlı Geray, İstanbul: Çıngı Yayıncılık.
- Badayev, A. Y., (1999), **Çarlık Dumasında Bolşevikler**, çev. Bülent Daş - Meral Oral, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Başlamış, Cenk, (1992), **Sovyetleri Yikan Darbe: Kuğu Gölü Operasyonu**, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bektöre, Saadet, (1965), **Volga Kızıl Akarken**, Ankara: Eroğlu Matbaası.
- Bland, William, (2009), **Jozef Stalin: Söylence ve Gerçeklik**, çev. ve der. Garbis Altınoğlu, Su Yayınevi, İstanbul.
- Bookchin, Murray, (2013), **1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri Devrimci Halk Hareketleri Tarihi**, çev. Ali İhsan Başgöl, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bullitt, William Christian, (t), **Asıl Büyük Dünya**, çev. Halit Çakır, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Bushkovitch, Paul, (2012), **Büyük Petro**, çev. Berna Akkıyal, İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____, (2016), **Rusya'nın Kısa Tarihi**, çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Cameron, Kenneth Neill, (1997), **Stalin: Çatışkaların Adamı**, çev. Neşenur Domaniç, İstanbul: Ceylan Yayıncılık.
- Carr, Edward Hallet, (2011), **Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929**, çev. Levent Cinemre, İstanbul: Yordam Kitap.
- _____, (1989), **Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi, I**, çev. Orhan Suda, İstanbul: Metis Yayınları.
- _____, (1998), **Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi, II**, çev. Orhan Suda, İstanbul: Metis Yayınları.

_____, (2004), **Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi, III**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

Castera, Jean Henry, (2010), **Katerina Tarihi**, çev. Yakovaki Efendi, yay. haz. Mehmet Mercan, Ankara: Nobel Kitap Dağıtım.

Chaninov, N. Brian, (1939), **Rusya Tarihi**, çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, Ankara: Kanaat Kitabevi.

Chauvier, Jean-Marie,(1991) **Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917/1988)**, çev. Temel Keşoğlu, İstanbul: Bds Yayınları.

Cilas, Milovan, (1964), **Stalin’le Konuşmalar**, çev. Cevdet San, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Cliff, Tony, (1990), **Rusya’da Devlet Kapitalizmi**, çev. Ali Saffet-Tarık Kaya, İstanbul: Metis Yayınları.

_____, (1994), **Lenin, I**, çev. Tarık Kaya, İstanbul: Z Yayınları.

_____, (1994), **Lenin, II**, çev. Tarık Kaya, İstanbul: Z Yayınları.

_____, (1996), **Lenin, III**, çev. Bernar Kutluğ, İstanbul: Z Yayınları.

_____, (2013), **Troçki, I**, çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul: Marx21 Yayınları.

_____, (2014), **Troçki, II**, çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul: Marx21 Yayınları.

_____, (2015), **Troçki, III**, çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul: Marx21 Yayınları.

_____, (2017), **Troçki, IV**, çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul: Marx21 Yayınları.

Cohen, Stephen F., (1991), **Buharin ve Bolşevik Devrimi**, çev. Neşet Kocabıyıkoglu, İstanbul: Kavram Yayınları.

Conquest, Robert, (1969), **Büyük Tedhiş**, çev. Nüzhet Baba, Ankara: Durum Yayınları.

_____, (2015), **Kirov Cinayeti ve Stalin**, çev. Gün Zileli, İstanbul: h2o Yayınları.

Coşar, Ömer Sami, (1969), **Troçki İstanbul’da**, İstanbul: Kıtış Yayınları.

Couquin, François Xavier, (1965), **1917 Rus Devrimi**, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul: May Yayınları.

_____, (1966), **Rus İhtilali**, İstanbul: Kitapçılık Ticaret LTD. Şirketi Yayınları.

Çağdaşlarının Gözüyle Lenin, (2005), der. Güneş Şahiner, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Çakıröz, Raci, (1990), **Çarlık ve Bolşevik Rusya'da 10 Yıl**, İstanbul: Belge Yayınları.

Çetiner, Yılmaz, (1969), **Rusya Seferi**, İstanbul: Habora Kitabevi.

Çuyev, Feliks, (2007), **Molotov Anlatıyor: Stalin'in Sağ Koluyla Yapılan 140 Görüşme**, çev. Suna Kabasakal, İstanbul: Yordam Kitap.

D'encausse, Helene Carrere, (1984), **Parçalanmış İmparatorluk**, çev. Nezih Yücel, İstanbul: Sisav Yayınları.

_____, (2003), **Tamamlanmamış Rusya**, çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

_____,(2002), **Lenin**, çev. Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Deli (Büyük) Petro'nun Vasiyetnamesi, (1970), İstanbul: Harb Akademileri Komutanlığı.

Deutscher, Isaac, (1969), **Stalin: Bir Devrimcinin Hayatı, I**, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

_____, (1969), **Stalin: Bir Devrimcinin Hayatı, II**, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

_____, (1969), **Bitmemiş Devrim: Sovyet Rusya 1917-1967**, çev. Seçkin Çağan, İstanbul: Habora Kitabevi.

_____, (1969), **Troçki, I**, çev. Rasih Güran, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

_____, (1970), **Troçki, II**, çev. Rasih Güran, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

_____, (1974), **Troçki, III**, çev. Rasih Güran, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

_____, (1991), **Tarihin İronileri**, çev. ve der. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları.

- Dö Monzi, (1932), **Bolşeviklik**, çev. Haydar Rıfat, İstanbul: Genç Türk Kitaphanesi.
- Elleinstein, Jean, (1970), **Devrimler Devrimi**, çev. Babür Kuzucu, İstanbul: Hür Yayınevi.
- Ertem, Sadri Etem, (1989), **Sovyet Rusya Hatıralarım**, İstanbul: Tarih ve Toplum Kitaplığı.
- Feuchtwanger, Lion, (2000), **Moskova Günlüğü**, İstanbul: Dönüşüm Yayınları.
- Fischer, John, (1947), **Sovyet Cennetinin İç Yüzü Demir Perdenin Arkası**, çev. Fethi Kardeş, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Floyd, David, (1976), **Rusya Ayaklanıyor: 1905 Çar'a Karşı İlk Ayaklanma**, çev. Ayşe Kemahlı, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Furr, Grover, (2011), **Hruşçov'un Yalanları SBKB (B) XX. Kongresinde Yapılan Suçlamalar Hakkında**, çev. Tansu Akgün, İstanbul: Yordam Kitap.
- _____, (2013), **Stalin ve Demokrasi Trostkiy ve Naziler**, çev. Funda Hülagü, İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- _____, (2016), **Sergey Kirov Cinayeti**, çev. Reşat Bilici, İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Geladze, Ekaterina, (2016), **Sevgili Oğlum Stalin**, çev. Deniz Kurt, İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.
- Goldman, Emma, (2008), **Rus Devriminin Çöküş Nedenleri**, çev. Yakup Coşar, Ankara: Dipnot Yayınları.
- _____, (2009), **Bolşeviklerin Devrime İhanetinin Öyküsü**, çev. Ali Toprak, İstanbul: Karşı Yayınevi.
- Gorki, Maksim, (1965), **Lenin**, çev. Selim Kent, İstanbul: Gün Yayınları.
- _____, (1980), **Gorki Lenin'i Anlatıyor**, İstanbul: Eren Basımevi.
- Gumilev, Lev Nikolayeviç, (2003), **Eski Rusya ve Bozkır Halkları, I**, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.
- _____, (2004), **Eski Rusya ve Bozkır Halkları, II**, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.

Hill, Christopher, (1991), **Lenin ve Rus Devrimi**, çev. Aziz Erinç, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Hosking, Geoffrey,(2011), **Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları.

Istirati, Panait, (1996), **Sovyetler 1929 (Gezi Notları)**, çev. Türkan Beygu Oğuzertem, İstanbul: Pencere Yayınları.

Jukov, Yuriy, (2013), **Öteki Stalin**, çev. Orhan Uravelli, Ankara: Lena Yayınları.

Kader Yılları: S. Sazanov'un Anılar Rusya Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916), (2002), çev. Betil Önuçak, yay. haz. Sebahattin Özel, İstanbul: Derin Yayınları.

Kamel, Ayhan, (2007), **Moskova Anıları: İki Dönemin Hikayesi**, Ankara: Aşına Kitaplar.

Kerenski, Aleksandr, (1967), **Kerenski ve Rus İhtilali**, çev. Rasih Güran, İstanbul: Ağaoglu Yayınevi.

Kırimer, Cafer, Seydamet, (1930), **Rus İnkılabı**, İstanbul: İstanbul Cumhuriyet Matbaası.

_____, (1948), **Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi**, İstanbul: Pulhan Matbaası.

_____, (1997), **Rus Yayılmacılığının Tarihi Kökenleri**, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Koestler, Arthur, (1947), **Rus Efsanesi ve Hakikat (Kızıl Rusya'nın İç Yüzü)**, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul: İnsel Kitabevi.

Kolendiç, Anton, (1993), **Kremlin'de İktidar Mücadelesi: Stalin'in Ölümünden Beriyanın İdamına Kadar**, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: TDAV Yayınları.

Kollontai, Aleksandra, (1989), **Birçok Hayat Yaşadım**, çev. S. Kaya, İstanbul: İnter Yayınları.

Krupskaya, Nadejda, (1990), **Lenin'den Anılar, I**, çev. Mehmet Şimşek, İstanbul: Bibliotek Yayınları.

_____, (1990), **Lenin'den Anılar, II**, çev. Mehmet Şimşek, İstanbul: Bibliotek Yayınları.

_____, (1990), **Lenin'den Anılar, III**, çev. Mehmet Şimşek, İstanbul: Bibliotek Yayınları.

_____, (1995), **İşte Lenin**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları.

Kruşçev, Nikita Sergeyeviç, (1971), **Kruşçev'in Anıları, I**, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Milliyet Yayınları Tarih Dizisi.

_____, (1971), **Kruşçev'in Anıları, II**, çev. M. Ali Kayabal, İstanbul: Milliyet Yayınları Tarih Dizisi.

Kurat, Akdes Nimet, (1948), **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara: TTK Yayınları.

Ledonne, John P., (2016), **Rus İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi 1650-1831**, çev. Çağla Taşkın, İstanbul: Avangard Kitap.

Lefebvre Henri, (1968), **V. İ. Lenin Hayatı ve Eserleri**, çev. M. Rasih Nuri İleri, Ankara: Anadolu Yayınları.

_____, (1975), **V. İ. Lenin'in Hayatı ve Filozofik Ekonomik Politik Düşüncesi**, çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Anadolu Yayınları.

Lenin ve Doğuda Devrim, (1976), çev. C. Akman, İstanbul: Taban Yayınları.

Lenin ve Leninizm, (1968), çev. T. Kalkınç, İstanbul: Dilek Matbaası.

Lenin, (1971), çev. Güneş Şahiner, İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.

Lenin: Hayatı ve Eserleri, (1970), çev. ve der. İsmail Selçuk, İstanbul: İzlem Yayınları.

Lenin: Hayatı ve Mücadelesi, (1969), çev. Aykut Bakkal, Ankara: Ekim Yayınları.

Lewin, Moshe, (1976), **Lenin'in Son Mücadelesi**, çev. A. Muhittin, İstanbul: Yücel Yayınları.

_____, (2011), **Sovyet Yüzyılı**, çev. Renan Akman, İstanbul: İletişim Yayınları.

Liebman, Marcel, (2017), **Rus Devrimi: Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı**, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Litov, V., (2008), **Stalin ve Hruşçov Hakkında: İvan Aleksandroviç Benediktov ile Söyleşi**, çev. Candan Badem, İstanbul: Yazılama Yayınevi.

Lorrain, Pierre, (2000), **Romanovlar: Bir Hanedanın Sonu**, çev. Nihal Önel, İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Ludwig, Emil, (1945), **Stalin Biyografisine Dair Deneme**, çev. Nahit Kerven, İstanbul: Hilmi Kitabevi.

Luxemburg, Rosa, (2009), **Rus Devrimi**, çev. Cangül Örnek, İstanbul: Yazılama Yayınevi.

Madariaga, İsaabel de, (1997), **Çarıçe Katerina**, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları.

_____, (2012), **Korkunç İvan**, çev. Emin Tanrıyar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mett, Ida, (1985), **Kronstadt 1921**, çev. Ümit Altuğ, İstanbul: Sokak Yayınları.

Milner-Guland, Robin ve Dejevskiy, Nikolay, (1993), **Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi**, çev. Metin Çulhaoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Montefiore, Simon Sebag, (2010), **Genç Stalin**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İthaki Yayınları.

_____, (2013), **Stalin: Kızıl Çarın Sarayı**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İthaki Yayınları.

Mouravieff, Boris, (1966), **Deli Petro'nun Vasiyetnamesi**, çev. Refik Özdek, İstanbul: Bedir Yayınları.

Murphy, T., **Stalin**, (1970), çev. Celâl Üster, Ankara: Sosyalizm Yayınları.

Nadi, Nadir, (1967), **İki Sovyet Rusya 1935-1965**, İstanbul: Ararat Yayınevi.

Nolde, Baron Boris, (1932), **Rus Eski Rejimi ve Bolşevik İnkılâbı**, çev. Menemenlizade Ethem, İstanbul: Mektep Neşriyat Yurdu.

Peşkof, Aleksey Maksimoviç, (1965), **Lenin 1924**, çev. Selim Kent, İstanbul: Gün Yayınevi.

Pianzola, Maurice, (2000), **Lenin İsviçre'de**, çev. Kerem Kurtgözü, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Puşkin, (1949), **Pugaçev İsyanının Tarihi**, çev. Râna Çakıröz, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Rabinowitch, Alexander, (2010), **Bolşevikler İktidara Geliyor: Petrograd'da 1917 Devrimi**, çev. Levent Konyar, İstanbul: Yordam Kitap.

_____, (2014), **Devrime Doğru: Petrograd Bolşevikleri ve 1917 Temmuz Ayaklanması**, çev. Serpil Pehlivan, İstanbul: Yordam Kitap.

Rado, Şevket, (1968), **50. Yılında Sovyet Rusya**, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

Reed, John, (1968), **Dünyayı Sarsan On Gün**, çev. Rasih Güran, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

Reiman, Michal, (1998), **Stalinizmin Doğuşu: İkinci Devrim'in Arifesinde SSCB**, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Metis Yayınları.

Riasanovsky, Nicholas V. ve Steinberg, Mark D., (2016), **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**, çev. Figen Dereli, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Romanofların Sonu: Son Üç Çarın Hayatı ve Akıbeti, der. Nefise Kosok, İstanbul: Pınar Yayınevi.

Rus Devriminde Menşevikler, (1992) haz. Abraham Ascher, çev. Celal Kanat, İstanbul: Metis Yayınları.

Rus İhtilâli Galipler ve Mağluplar, (1968), Mersin: Kişisel Kitaplar.

Sayer, Michael ve Kahn, Albert E., (1990), **Sovyetlere Karşı Büyük Komplo 1917-1947**, çev. İsmail Aydın, İstanbul: Yurt Kitap Yayın.

Sedov, Lev, (2008), **Kızıl Kitap: 1936 Moskova Duruşmaları Üzerine**, çev. Halil Çelik, İstanbul: Prinkipo Yayıncılık.

Service, Robert, (2014), **Lenin**, çev. Suat Kaya, İstanbul: Abis Yayınları.

Shub, David,(1977), **Her Yönüyle Lenin**, çev. Vedat Günyol, İstanbul: Çan Yayınları.

Smith, S. A., (2010), **Rus Devrimi**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara: Dost Kitabevi.

Solovyev, Mihail, (1974), **Kızıl Orduda On Yılım**, çev. Orhan Eröcal, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

Somer, Kenan, (1970), **100 Soruda Ekim İhtilali**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi**, (1970), Ankara: Aydınlık Yayınları.
- Soysalhoğlu, İsmail Subhi, (1946), **Dünya Milletleri ve Bolşevik Rus Politikası**, İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu.
- Sproule, Anna, (1996), **Mihail Gorbaçov**, çev. Leyla Onat, Ankara: İlkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri.
- Staden, Heinrich Von, (2016), **Korkunç İvan Zamanında Rusya**, çev. Serkan Acar-Gülşah Hasgüçmen, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Stalin Diyor Ki**, (1936), çev. Hasan Âli, Bozkurt Basımevi.
- Stalin Lenin’i Anlatıyor**, (1992), İstanbul: Yordam Kitap.
- Stalin-Gorkiy-Molotov-Kirov-Jdanov, (2004), **1917 Sovyet Devrimi - 1**, çev. Alaattin Bilgi, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Stalin-Gorkiy-Molotov-Kirov-Jdanov, (2004), **1917 Sovyet Devrimi - 2**, çev. Özlem Koşar, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Stemenko, Sergey Mateeviç, (2006), **Rus Genelkurmay Başkanlığı Karargahı İkinci Dünya Harbinde**, çev. Naime Yılmaz, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Strong, Anna Louise, (1988), **Stalin Dönemi**, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Onur Yayınları.
- Şal, Pier, (1932), **Lenin’in Hayatı**, çev. Haydar Rıfat Yorulmaz, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Şimşir, Nahide, (2010), **Rus Devleti Tarihi XVI. - XX. Yüzyıllar**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Taymas, Abdullah, (1947), **Rus İhtilali’nden Hatıralar, I (1917-1919)**, İstanbul: Gün Basımevi.
- _____, (2000), **Rus İhtilalinden Hatıralar II: Ben Bir Işık Arıyordum**, İstanbul: Turan Kültür Vakfı.
- Teveoğlu, Fethi, (1968), **Benim Gördüğüm Bugünkü Rusya**, Ankara: Komünizmle Mücadele Yayınları.
- Tiryakioğlu, Sadık, (1979), **Bir Türk Ajanının Rusya Hatıraları**, İstanbul: Sabah Neşriyat.

- Toker, Metin, (1973), **Orak ile Çekiç Arasında Kalanlar I**, Ankara: Akis Yayınları.
- Troçki, (1975), **Lenin**, çev. Orhan Suda, İstanbul: Suda Yayınları.
- Troçki, Leon, (1971), **Ekim Dersleri**, çev. Erdal Tan, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Troçki, Lev, (1929), **Rusya'da Hakiki Vaziyet**, Berlin: Sonne Matbaası.
- _____, (1948), **Troçki Stalin'i Anlatıyor**, çev. Nedim Güzer, İstanbul: Rafet Zaimler Kitabevi.
- _____, (1970), **Hayatım**, çev. Müntekim Öçmen, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- _____, (1977), **1917 Yılı**, çev. Ertuğrul Sağlamer, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- _____, (1997), **Sürgün Günlüğü**, çev. İnci Batuk, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- _____, (1998), **Rus Devriminin Tarihi, I**, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- _____, (1998), **Rus Devriminin Tarihi, II**, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- _____, (1998), **Rus Devriminin Tarihi, III**, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- _____, (2000), **1905**, çev. Ufuk Demirsoy, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınevi.
- _____, (2006), **Stalin**, çev. Ülkü Öztürk, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- _____, (2006), **Yeni Yol**, çev. Sanem Öztürk, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- _____, (2017), **Lenin'in Gençliği**, çev. Sanem Öztürk, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Trotsky, Lev, (1990), **Rusya'da Sürekli Devrim Sonuçlar ve Olasılıklar**, çev. Orhan Koçak, İstanbul: Kardelen Yayınları.
- Troyat, Henri, (2000), **Dört Çariçe**, çev. Nihal Önel, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Tugay, E. F., (1948), **Rusya Tarihi**, İstanbul: Yeni Fazilet Matbaası.
- Turgut, Mehmet, (t), **Taşkent'e Doğru**, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii.
- Turhan, Abdullah, (2012), **Lenin Kimdir?**, İstanbul: Sayfa Yayınları.
- Üstün, Nevzat, (1966), **Sovyetler Birliği'nden Batıya**, İstanbul: Var Yayınevi.

Vaucher, Robert, (1944), **Dev Rus: II. Büyük Petro Staline**, çev. Sami Sabit Karaman, İzmit: İzmit Selüloz Basımevi.

Vernadsky, George, (2015), **Rusya Tarihi**, çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak, İstanbul: Selenge Yayınları.

Voline, (2000), **Rus Devrimleri**, çev. Ramazan Macit, İstanbul: Babil Yayınları.

Walter, Gerard,(2015), **Lenin**, çev. Feridun Cihan, İstanbul: Nisan Yayımcılık.

Wilson, Edmund, (1967), **Lenin Petrogirad'da**, çev. Can Yücel, İstanbul: Ağaoğlu Yayımevi.

_____, (2004), **Lenin: Tarihi Yazanlar ve Yapanlar**, çev. Can Yücel, İstanbul: İthaki Yayınları.

Winterton, Paul, (1946), **Rusya'nın İç Yüzü**, çev. Ferda Kocaçimen, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.

Wolfe, Bertham D., (1969), **Devrim Yapan Üç Adam**, çev. Ünsal Oskay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği.

Yemelyanov, Yuriy, (2014), **Stalin: İktidara Giden Yol**, çev. Orhan Uravelli, İstanbul: Lena Yayınları.

_____, (2015), **Stalin: İktidarın Zirvesinde**, çev. Orhan Uravelli, İstanbul: Lena Yayınları.

Yönetmeyi Nasıl Öğrendik? Sovyet İktidarının İlk Yıllarında Lenin'den Anılar, (1999), çev. Olcay Geridönmez, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Zevin, V. ve Golikov, G., (1977), **V. İ. Lenin**, çev. Sevil Kutlar, İstanbul: Güncel Yayınlar.

ÖZGEÇMİŞ

Efe Çulha 20 Ocak 1994 tarihinde Ankara’da doğdu. İlk ve ortaokulu Arif Nihat Asya İlköğretim Okulu’nda okudu. Lise eğitimini Yavuz Sultan Selim Lisesi’nde tamamladı. 2012 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü’ne girdi ve 2016 yılında buradan mezun oldu. Mezuniyetinin akabinde aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Programı’nda yüksek lisans eğitimine başladı. Ders döneminin ardından Belarus’ta bulunan Minsk Devlet Dil Üniversitesi’nde Rusça eğitimi aldı.